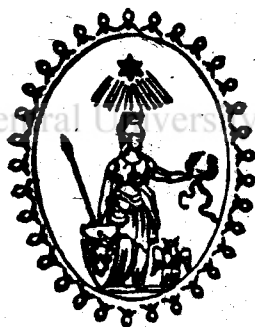

106844

TRANSILVANIA

ANUL 73

OCTOMVRIE

Nr. 10-1942

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

FAMILIA ȚĂRĂNEASCĂ ȘI FAMILIA BURGHEZĂ

— Biologia lor —

Familia ca unitate de bază a neamului și a Statului abia în ultimul timp începe să fie studiată mai temeinic în ce privește factorii care îi hotărăsc evoluția și rostul firesc pe care are să-l îndeplinească. Cercetările în această direcție au plecat din diferite domenii: istoric, sociologic, biologic și nu sunt cuprinse încă într'o știință proprie, care să asigure privirea simultană a problemei din toate laturile ei și integrarea sistematică a cercetărilor spre cunoașterea precisă a realității. Privitor la evoluția neamului putem lua informații din istorie, etnografie, arheologie, etnografie, sociologie, biologie, dar dacă facem abstracție dela cercetările etnobiologice, care sunt încă la începutul lor, niciuna din aceste științe nu se ocupă de fapt de biologia neamului, adică de geneza, evoluția și structura comunității de sânge, tradiție, spațiu și destin care este neamul. Toate ating problema noastră incidental numai, sau indirect și chiar și istoria care în esență ar trebui să fie înregistrarea rezultatelor interacțiunii între neamul în devenire și mediu, între forțele biologice ale neamului și cele peristatice, chiar și istoria nu se ocupă atât cu descrierea evoluției neamului, a factorilor biologici, care hotărăsc această evoluție, ci mai ales cu mediul spațial, țara, care cuprinde neamul și aproape exclusiv cu factorii mediului exterior, fizic și social, care hotărăsc soarta politică a neamului.

Din momentul însă când ne dăm seamă că familia este unitatea biologică de bază, de a cărei alcătuire și funcționare depinde soarta neamului și deci și a statului ca formă de viață a neamului, că mai departe acesta din urmă este unitatea biologică superioară sau supremă, spre a cărei apărare și propășire trebuie să se integreze rostul familiilor, este evident, că o cunoaștere temeinică a evoluției acestor unități, a factorilor care o pot influența în bine sau în rău, este de o covârșitoare însemnătate. Iată pentru ce cred necesară încercarea de a schița aceste probleme și de a iniția o discuție în jurul lor în speranța, că

vom ajunge la lămuriri îndrumătoare, foarte binevenite atunci, când poate, în scurtă vreme, problemele acestea vor deveni de o mai mare actualitate și la noi.

Familia cuprinde tată, mamă și copii, familia mare în plus și pe bunici, iar seminția și pe străbunici, împreună cu toți colateralii. Familia pe care o alegem ca prototip pentru expunerea noastră este cea țărănească, care și-a păstrat încă toate caracterele, de unitate nu numai naturală, dar și spirituală, gospodărească, spațială și de destin, caractere esențiale pentru a-și putea îndeplini rosturile sale firești. Aceste rosturi sunt procrearea, ocrotirea și educația generației noi spre continuarea și propășirea vieții etnice. Familia este neamul în mic și cum statul nu este altceva decât forma de viață a neamului, familia cuprinde în alcătuirea și funcțiunea ei și esența statului.

Diferențierea între bărbat și femeie, diferențiere și integrare pe care în esența ei o aflăm pe toate treptele filogenetice, oriunde este viață și ca o condițiune a perpetuării vieții, este un exemplu viu și poate cel mai grăitor, al necesității existenței unei polarități de forțe, al unor antagonisme, al căror echilibru dinamic condiționează păstrarea și continuarea vieții. Diferențierea între bărbat și femeie nu este deci un vestigiu al vieții animalice sau primitive, cu rostul exclusiv al satisfacerii instinctului sexual, rămânând individul liber de a-și alege indiferent de sex, orice rost în viață, afirmând egalitatea desăvârșită mintală și sufletească a sexelor și tot indiferent de sex, dreptul de autodeterminare limitat numai de normele legale fixate de asociațiile umane.

Deosebiri organice, profunde, între bărbat și femeie nu se manifestă numai la nivelul fizicului. Toată structura mintală și sufletească, felul de a fi și de a reacționa, arată diferențe specifice. Bărbatul dispune de forță și mobilitate mai mare, el este mai întreprinzător, mai dinamic, luptător, cu gândul înainte, spre progres, bazând activitatea lui mai mult pe rațiune, cu rosturi mai mult înafara vetrei pentru a-și apăra familia și a-i asigura existența materială. Femeia este mai delicată, mai imobilizată prin procesele fiziologice legate de funcțiunea ei de mamă (menstruație, graviditate, naștere, ocrotirea copilului), fixată mai mult de casă, punând mai mult sufletul în acțiune, cu gândul mai mult către trecut, păstrătoare a tradiției și devotată desfășurării firești a vieții în interiorul focarului familial. Polaritățile și antagonismele înșirate aici numai în mică parte, arată că bărbatul și femeia abia împreună, completându-se formează o unitate inzestrată cu o suficientă amplitudine a variatelor caractere și cu necesara tensiune între forțele antagoniste pentru a asigura adaptarea, a stimula creația și a menține

și spori dinamismul manifestărilor biologice. O întregire deci, care nu se rezumă la actul fecundației, ci înseamnă și o permanentă măsurare și descărcare de forțe spirituale, o fecundare sufletească, necesară menținerii și desăvârșirii vieții pe plan superior uman.

Necesitatea polarității dintre bărbat și femeie, nu înseamnă că acele căsătorii vor fi cele mai fericite, în care se întâlnesc soți cu cele mai multe calități opuse. Antagonismele cerute sunt în general acelea date prin feminitatea femeii și masculinitatea bărbatului. Dar sunt o serie întreagă de însușiri mintale și sufletești, care se cer deopotrivă bărbatului și femeii, pentru ca să rezulte o căsătorie fericită. Și cum selecțiunea, potrivirea pentru căsătorie este cheia pentru evoluția vieții familiei, este firesc ca și în țăranime să existe anumite criterii și norme mai simple pentru alegerea potrivită a soțului, nu atât în vederea fericirii individuale, ci întru asigurarea îndeplinirii rosturilor firești ale familiei. Între aceste criterii domină ca o cheazășie principală a rodniciei familiei viitoare, fără îndoială sănătatea trupească și sufletească, pe lângă considerații economice și sentimentale. Dar oricât de perfecte ar fi acele criterii, ele nu pot să asigure decât în parte potrivirea caracterelor, urmând ca în decursul căsătoriei să se producă o adaptare progresivă, nici ea însă vreodată desăvârșită.

Cu toată aparența unei întregiri complete, unitatea bărbat-femeie, realizată în căsătorie, nu este desăvârșită. Legea echilibrului dinamic cere coexistența unei forțe reguloare pentru a asigura stimularea și armonizarea neîncetată a forțelor antagoniste și păstrarea lor în limitele unor constante, a căror depășire este în detrimentul unității. Această nouă competență, necesară desăvârșirii familiei este copilul. În lipsa copilului forțele antagoniste tind la desechilibru, care chiar dacă nu este manifestat sau nu este simțit ca atare, produce tulburări, care mai de vreme sau mai târziu se resfrâng asupra fericirii căsniciei sau reclamă eforturi considerabile pentru a fi învinse. Lipsa copilului înseamnă atrofierea anumitor calități sufletești ale părinților, sporirea egoismului lor, îmbătrânirea precoce sufletească. Mai ales femeia suferă profund din acest motiv, suferință datorită în primul rând unui desechilibru hormonal, deci fiziologic, care se manifestă la femeia care nu naște, sau care naște prea puțini copii. A procrea este deci o necesitate biologică pentru părinți și tot biologică este și necesitatea ocrotirii, educației copiilor prin părinți, care nu este altceva decât desăvârșirea procreației.

Acestor imperative biologice, nesocotirea cărora înseamnă suferință, se datorește faptul, că dorința de a avea copii și de a-și cheltui surplusul de dragoste și energii la bărbat și aproape totalitatea ener-

gurilor la femeie pentru creșterea copiilor este mai intensă în epoca tinereții, când curba funcțiunilor vitale ale părinților se află la nivelul ei cel mai înalt. Aceasta nu numai din motivul necesității unei descărcări a preaplinului de dragoste și energie, ci și din cauza că atunci se resimte mai intens necesitatea prezenței regulatoare și îndrumătoare a copilului. Atunci poate se simte mai mult nevoia, de a lua contact nemijlocit cu minunile legilor vieții, cu tainele rodirii unor ființe curate, sincere, gingașe și neprefăcute, contact care modelează și desăvârșește firea și fericirea părinților și le duce gândul, nădejdea și răspunderea înainte spre viitor, la a cărui chemare sunt atunci mai sensibili. Nu sunt deci numai părinții care dăruiesc și nu sunt numai copiii care profită din educația, din formarea lor.

Dar mai este o epocă în viața omului, când se simte profund nevoia, de a dăruia din preaplinul de dragoste și, de astădată, nu de energie, ci de experiență, dar mai cu seamă nevoia, de a lua contact din nou cu tainele rodirii și de a câștiga — dăruind din ce are prea mult — forțe noi pentru desăvârșirea firii și fericirii. Este vârsta bătrâneții, a bunicilor, care nu se mai gândesc cu plăcere la viitorul lor, pentru care trecutul este totul, din a cărui amintiri și tradiții dăruiesc nepoților și prin a cărui experiență încearcă să tempereze și să îndrume elanul tinereții. Și aici nu este numai bătrânețea care dăruiește și nu sunt numai copiii și tinerii care profită. Coexistența generațiilor de copii, tineri și bătrâni în intimă și întregitoare interacțiune este deci o necesitate a firii. Familia este din punct de vedere biologic de fapt numai atunci completă, când cuprinde în permanență și intimă legătură copii, părinți și bunici.

Se pune acum întrebarea, dacă întreg acest mecanism familial funcționează cu aceeași rodnicie, indiferent de numărul copiilor. În orice caz familia cu un singur copil nu este capabilă să facă față cerințelor schitate mai sus. Un copil față de doi părinți și cel puțin doi bunici este o evidentă disproporție. Copilul primește prea mult, este copleșit de prea multă dragoste, atenție și grijă, educație și poate dăruia din partea sa prea puțin, pentru a putea satisface fireștile cerințe ale celorlalți. Dar copilul are dreptul natural la frați și părinții au datoria să satisfacă această cerință, nu numai din motivul de mai sus, ci mai ales din cauza, că — de același sânge cu ei — în frații lui își află cei mai dragi tovarăși de joacă și sub veghea permanentă a părinților, cel mai potrivit prilej, ca, imitând ce promovează viața în comun și simțind ceea ce este ostil acelei vieți, să-și modeleze caracterul, să-și facă educația spre comunitate și să-și actualizeze, în tovărășia plină de dragoste și înțelegere, acele potențialități sufletești din fondul său ereditar, care îi ușurează desvoltarea și drumul în viață.

Desvoltarea copilului în familie, actualizarea potențialităților ereditare nu este însă lăsată numai la discreția întâmplării și a exemplului și priceperii fraților, părinților și bunicilor. Din străbuni se moștenește, din generație în generație, în fiecare familie, prin credință, obiceiuri, datini, folclor, un îndreptar întreg de comportare, de felul de a vedea și înțelege lumea, moștenirea legii din străbuni, la care se adaugă amintiri îndrumătoare și îndemnuri legate în căminul familiei, de fiecare colț de odaie, de fiecare mobilă, unealtă lucrată în casă, obiecte care nu au numai rostul practic al întrebuintării, ci servesc ca simbol al legăturii intime între cei de azi și cei ce au fost.

În acest fel și pe baza fondului ereditar comun, se formează din patrimoniul spiritual venit din străbuni, prin trăirea și întregirea lui în intimitatea familiei, o comunitate spirituală de o covârșitoare însemnată pentru îndrumarea și ocrotirea vieții focarului familial.

Casa, curtea, pământul propriu sunt suportul material al familiei, spațiul ei vital, mediul necesar desfășurării vieții ei, toate puse împreună cu familia în același serviciu al rodirii, al ocrotirii și continuării vieții. În rădăcinată și ea în pământ, prinsă în același ritm al fecundării, nașterii și creșterii ca plantele și animalele, familia se simte, se știe pusă sub stăpânirea aceluiași legi firești, a aceluiași forțe, față de care omul învață modestie, măsură, înclinare și nevoia ca, prin muncă, prin luptă aspră, neconținută cu mediul, să-și asigure existența. O muncă însă și un mediu împodobite și împletite și ele de aceleași amintiri și tainice credințe din străbuni, ca și casa cu tot conținutul ei. O muncă comună a tuturor membrilor familiei, cu o perfectă diferențiere după pricepere și capacitate, o admirabilă școală trupească și sufletească și gospodărească pentru generația tânără.

Legată biologic și spiritual de trecut, determinată prin ereditate și tradiție de el, în rădăcinată în glia, în mediul, pe care în aspră luptă și trudă încearcă să-l stăpânească, familia în mod firesc este și o comunitate de destin. Aceasta cu atât mai mult, cu cât în autarhia ei, în independența ei destul de mare din punct de vedere economic, poate să fie stăpână pe soarta ei.

Cele spuse până acum se referă la familia țărănească și se potrivesc într-o mare măsură și cu viața și rostul familiei aristocrate, sau a moșierului, care trăiesc la țară. În orice caz însă se referă la o familie sănătoasă, cu facultăți biologice, deci fizice, mintale și sufletești normale și capabilă de adaptare în împrejurări noi. Familia burgheză este în esență deosebită de cea țărănească, mai ales dacă ne gândim la familia burgheză obișnuită, din orașele mari. Înainte de toate îi lipsește pământul și curtea cu rosturile lor atât de însemnate, știute sau

numai simțite și chiar dacă familia are o casă proprie, ea este mai mult un adăpost, decât trupul familiei înrădăcinat în glie și trecut. Chiar și amintirile tot mai palide merg arareori peste bunici înapoi, tradiția se pierde și obiectele din casă servesc aproape exclusiv rosturi practice sau decorative. Chiar și atunci când sunt vechi și moștenite din străbuni, ele sunt prețuite după valoarea lor artistică și nu ca simboluri pentru o tainică legătură cu înaintașii. Familia nu mai este nici comunitate de tradiție, nici comunitate de muncă, afară doar de familia meșteșugarului cu atelier alături de locuință. În familia burgheză — și cu atât mai mult în cea proletară — tatăl și copiii mari lucrează înafara casei, de obicei separat, rosturile educației copiilor le-au preluat aproape integral instituții înafara familiei. Adeseori chiar și mama își are ocupația ei extrafamilială, așa, încât membrii familiei se întâlnesc doar pentru mâncare și repaus în casă, devenită un refugiu pentru refacerea energiilor cheltuite în altă parte.

Pierderea comunității de tradiție și de muncă, familia burgheză încearcă să o compenseze prin adâncirea sentimentelor familiale de dragoste, alipire, înțelegere și armonie și prin cultivarea și adâncirea în comun a unor valori spirituale, pe care nu creația în familie, străbună sau actuală, i le pune la îndemână, ci civilizația cu abundența și variația ei în circulația bunurilor culturale. „Eliberarea” progresivă a părinților de obligațiile intrafamilare, simțite tot mai mult ca poveri, atracția crescândă pe care o exercită asupra lor și satisfacțiile spirituale pe care le procură o viață socială tot mai intensă, duce la o spiritualizare și apoi la o raționalizare a vieții familiare. De aici până la transformarea familiei într-o comunitate de interese și plăceri individuale, de simplă completare spirituală, este numai un pas, grăbit și ușurat prin atâtea obligații, nevoi și tentații ale unei civilizații ostile rosturilor firești ale familiei. Urbanizarea și industrializarea progresivă cu intensificarea ocupațiunilor extrafamilare, cu munca femeilor și copiilor, întârzierea căsătoriei, distracțiile tot mai variate, prostituția, bolile venerice, divorțurile sporite, concubinajul, celibatul și o concepție de viață materialistă și individualistă sunt pe lângă dificultățile unei selecții potrivite a soțului și pe lângă dispoziții sau afecțiuni ereditare, o parte a cauzelor care ușurează desorganizarea și disoluția familiei, sau care cer eforturi deosebite pentru a le preveni sau a le rezista, pentru a se adapta la împrejurările impuse de mersul civilizației. În acest fel familia burgheză încetează tot mai mult de a fi o unitate spirituală, de spațiu și destin, încetează de a fi stăpânită în rosturile ei de legile firei și îndrumată în chivernisirea vieții încredințată ei de îndemnul din trecut și de chemarea viitorului. Fondul ei biologic intră în

declin și după puține generații se stinge; dispariție, care și fără a fi precedată de o desorganizare, privește mai ales familia de elită sau în orice caz familia superior dotată din punct de vedere al patrimoniului ei ereditar. Evoluția aceasta nu este o fatalitate, dar este tipică pentru desfășurarea unei vieți, desrădăcinată din glie, scoasă din mediul ei natural și lipsită de forța ocrotitoare a tradiției. În orice caz familia burgheză nu poate fi considerată ca firească în toată desfășurarea vieții ei.

Vieța individului este, din motive fiziologice, fatal limitată. El se zămislește, se naște, crește, își ajunge apogeul dezvoltării, intră în declin și moare; moarte grăbită prin intervenția de factori patologici interni sau proveniți din mediu. Familia nu trebuie să moară, cel puțin nu există dovezi, că existența ei ar fi obligator măsurată din motive biologice. În condițiuni prielnice conservării ei și recâștigându-și forțe biologice pierdute printr'o regenerare periodică, familia poate dăinui fără sfârșit. Dar neamul? Are și el o viață limitată ca și individul, trecând prin fazele zămislirii, a evoluției ascendente, a apogeului, declinului și sfârșind cu dispariția? Așa e credința generală și în aceeași direcție merg concluziile cercetătorilor. De fapt dispariția popoarelor după un timp mai scurt sau mai lung de viațuire pare o regulă, o fatalitate biologică, iar excepțiile, cum ar fi aceea a Chinezilor, par a confirma numai regula. Noi însă după cele expuse mai sus și în capitolele precedente, trebuie să rămânem cu impresia, că neamul în privința evoluției sale biologice se apropie mai mult de familie decât de individ.

Impresia aceasta pare categoric susținută de faptul, că definițiile pe care le-am dat neamului și familiei se acopere aproape cu desăvârșire. Neamul este o comunitate de sânge, tradiție, spațiu (mediu) și destin, iar familia o unitate biologică, spirituală, de spațiu (gospodărească) și de destin. Neamul este deci o familie mare, o comunitate de familii înrudite. Pare firesc așa dar ca principal aceleași legi biologice, aceleași norme să le hotărască deopotrivă evoluția.¹⁾

IULIU MOLDOVAN

¹⁾ Acest articol face parte dintr'un studiu care apare în continuare în *Buletin eugenetic și biopolitic*.

INSTRĂINAREA UNOR FAMILII ȘI AVERI MARAMUREȘENE PRIN INCUSCRIREA CU STRĂINII

MOTO : „Cine se instrăinează de neam
este mai rău decât animalul, căci acesta ține
cu cerbicie la rasa lui!”

Aloisiu Vlad

În articolul „Contribuțiuni documentare la administrarea Maramureșului”, apărut în „Transilvania” Nr. 7—8 a. c., am atins numai în treacăt problema căsătoriilor dintre români și străini. Totuși, din puținele cazuri înșirate acolo, am putut să trag concluzia logică, că aceste căsătorii au contribuit numai la înmulțirea și la îmbogățirea celor mai înverșunați dușmani ai neamului nostru. Pentru a da o perfectă justificare acestei afirmații, cât și pentru a pune la dispoziția cercetătorilor un material documentar mai bogat, m'am crezut îndatorat să dau publicității cele ce urmează.

Cele mai vechi defecțiuni naționale, provocate de incuscrirea familiilor românești cu familii străine, apar în decursul veacului al XIV-lea. Ele se întâlnesc chiar în sânul celor mai ilustre, mai puternice și mai bogate familii voievodale, în familia lui Dragoș-Vodă, descălecătorul Moldovei și în aceea a lui Tatomir-Vodă, voievodul Românilor din ținuturile Bereg și Ung. (Vezi genealogiile din anexă).

În 1364 Bogdan-Vodă se declară stăpânitor neatârnat al Moldovei. Balcu-Vodă, împreună cu frații lui, fiii lui Sas-Vodă al Moldovei, au încercat să i se opună, dar după o luptă scurtă, însă crâncenă, în care au căzut mai mulți dintre rudele și credincioșii lor, ei au fost siliți, să se refugieze în Maramureș. La 2 Febr. 1365 regele Ludovic le dăruiește, ca răsplată, toate moșiile din Maramureș, care erau proprietatea lui Bogdan-Vodă, acordând totodată lui Balcu func-

țiunea de voevod al Maramureșului, iar lui Drag titlul de magistru (cf. Mihaly, *Dipl. Mar.*, p. 56). Incepând cu anul 1373, Balcu și Drag mai poartă titlurile și funcțiunile de comiți de Maramureș, de Sătmăr și ai Săcuilor (cf. ib., p. 69, 73, 82, 89, 117). Ca urmare, ei mai primiră și donații regale asupra unui mare număr de moșii, printre cari figurează orașele regești din Maramureș și cetățile Hust, Nialab, și Cetatea de Piatră din ținutul Chioarului, devenind astfel unii din cei mai bogați și mai puternici magnați din Ungaria (cf. ib., p. 65—70, 82—84, 87—94, 98—108, 123—125).

În donația regală din 1365 figurează și fratele lor Ștefan, care în scurtă vreme după aceasta se stabili în Polonia, fiind probabil căsătorit cu o poloneză. Tot în 1365, Ștefan primi dela regele Cazimir al Poloniei donație asupra moșiilor Rybotycze, Welniki, Syemionow, Godicza și Honufriy, precum și asupra unui mare număr de sate din Galiția, Polonia și Litvania. El se stabili în Rybotycze și se numi: „Szczepan Wolożin (Valahul) Rybotyczky”. Din acest Ștefan descind în linie bărbătească 64 de familii nobile poloneze, cari încă păstrează amintirea descendenței lor din Dragoș al Moldovei, și întrebuințează încă, pe blazoanele lor, străvechile semne heraldice ale nobleței lor din Maramureș, semne asemănătoare cu ale familiilor Dragffy de Béltek și Petrovay de Dolha și de Petrova. Despre familiile românești polonizate tratează pe larg lucrarea intitulată: „Rod Dragow i Sasow na Wegzechy Rusi Halickien” (Neamul lui Dragoș și Sas în Galiția), de Wyrostek Ludvig, apărută în 1932 la Cracovia.

Din imensa avere a fiilor lui Sas-Vodă, îi reveni magistrului Drag, Cetatea de Piatră împreună cu mai multe zeci de sate aparținătoare aceleia, precum și domenii întinse în ținutul maramureșan de peste Tisa. Drag rezida în Lunca Pietroasă, care după el se numi Drăgoiești. Nicolae, nepotul lui Drag, se căsători cu o unguroaică și-și însuși toate obiceiurile magnaților unguri, numindu-se Dragffy de Béltek. Nu este exclus, ca și mama lui să fi fost de neam străin. Nicolae Dragffy era stăpânul exclusiv al întregului domeniu din ținutul Chioarului, ba regele îi mai confirmă și dreptul de posesiune asupra alor 16 sate din Maramureș, din cari însă el nu reuși să pună mâna decât pe cinci: Virișmort, Bocicoiul-Mare, Crăciunești, Apșa de Sus și Domnești (cf. ib., p. 517, 548, 552). Fiul său Birtoc încă mai păstra sentimente românești și întreținea legături de prietenie cu ruda lui, Ștefan-Vodă al Moldovei, la care fusese trimis și în câteva misiuni diplomatice. În 1498 Birtoc Dragffy este destituit din funcțiunea de voevod al Ardealului și forțat să renunțe la moșiile lui din Maramureș, parte în favoarea co-roanei, parte în favoarea familiei maghiare Pogany de Cseb, ai cărei

membrii, Sigismund, Gheorghe și Ioan, la 24 Mai 1500 se și stabiliră în Maramureș, unde descendenții lor vor ocupa tot timpul cele mai înalte funcțiuni (cf. ib., p. 517, 548, 552). Ion Dragffy devine comandantul cavaleriei nobile și unul din sdrobitorii revoluției lui Dozsa; apoi ocupă funcțiunea înaltă de Palatin al Ungariei și în fine cade eroid în măcelul dela Mohacs. Fiul său Gașpar îmbrățișează calvinismul, dar în 1555 familia Dragffy se stinge, iar uriașa ei avere intră în stăpânirea familiei Bathory și a altor familii maghiare înrudite.

Tatomir era voevodul românilor din ținuturile Bereg și Ung, care odinioară făceau parte integrantă din Țara Maramureșului. El posedă domenii întinse de-a-lungul văilor Bârjava și Iras, precum și în împrejurimile cetății Muncaciului. El strânse și mai mult legăturile tradiționale de amicitie ale antecesorilor lui cu voievozii din Maramureș, căsătorindu-și un fiu cu fiica lui Ștefan Vodă din Cuhea, iar pe altul cu fiica cneazului Dragoș din Bedeu. Titlurile și moșiile voevodului Tatomir le-au moștenit fiii săi cneazul Maxim de Iloșva, Seneslau de Dolha voevod de Ung și Crăciun de Bilca, voevod de Bereg.

Fiii cneazului Maxim și ai voevodului Crăciun participară la revolta lui Bogdan Vodă din 1342 (cf. ib., p. 17). În anii 1366—1380, aceiași, împreună cu fiii lor, sunt conducătorii firești ai Românilor din Bereg, pentru care obțin dela reginele Elisabeta și Maria diferite favoruri și scutiri, împotriva oaspeților Sași și a funcționarilor comitatului. În diplomele respective li se specifică calitatea de români, fiind numiți „Olacy nostri” și „fidelium Olachorum nostrorum” (cf. ib., p. 59, 63, 75, 76, 78). Descendenții lor, trăind izolați în Bereg, se încuscrează cu familii maghiare și se maghiarizează, dând naștere familiilor „maghiare” Ilosvay, Kisfalusy, Komlosy, Bilkey și Bilkey Gorzo, familii nobile de Bereg, ai căror membri au avut tot timpul roluri importante în viața publică a comitatului. Singură familia Lipcsey din Lipcenii Maramureșului a rămas românească, dar și aceasta se ruteinizează în decursul veacurilor XVII—XVIII, cu excepția unei ramure stabilite în Rona de jos, ai cărei membri de azi sunt țărani români.

Ștefan, Sandrin și Ioan („Olacy, filii Stanislai quondam Voywodae de Ung”, cf. ib., p. 64, 77), purtară titlurile de voevod, după moșiile părintelui lor. Familiile primilor doi se stâng în a treia generație, iar moșiile lor trec în stăpânirea familiilor colaterale din Dolha și din Petrova. Tot în stăpânirea acestora trec și moșiile lui Gheorghe și Ivașcu, fiii lui Ion de Dolha, ale căror familii încă se sting în a treia generație. Voivodul Ion de Dolha se căsătorie cu fiica Voivodului Ion de Rozavlea, nepotul de frate a lui Bogdan-Vodă. Descălecătorul, primind ca zestre marele domeniu din Petrova, unde se stabili fiul său Bogdan,

întemeietorul familiei Petrovay-Petrovanu de Dolha și de Petrova, care azi numără câteva mii de țărani români.

Fiii lui Ion de Dolha făceau parte din cea mai înaltă aristocrație a Ungariei, atât datorită bogăției lor, cât și titlurilor lor pompoase de Liber-Baroni, Vicecomite, și Castelan de Hust, fiind totodată și curteni regali. Totuș ei continuară să fie români adevărați, ba atât de români, încât în diploma regelui Sigismund din 10 Februarie 1419, găsim următoarele expresii la adresa lor: „Quod fidelis Noster dilectus Georgius filius Iohannis, Volachus de Dolha, aulae nostrae familiaris, in persona Bogdan filii dicti Ioannis, Volachi de eadem Dolha, fratris sui carnalis... per eundem Georgium Volachum” etc. (cf. ib., p. 225-227). Descendenții vicecomitelui Seneslau II de Dolha se căsătoriră cu străine, cari îi determinară, să părăsească tradițiile străbune și să îmbrățișeze religia romano-catolică religia națională a magnaților unguri din acele timpuri. Totuși, ei nu se înstrăinară de rudele lor din Petrova, cu cari au întreținut tot timpul relații cordiale și prietenești, ajutându-se reciproc în toate întreprinderile lor economice și politice.

Ultimul reprezentant al familiei Dolhay de Dolha a fost un Gheorghe, moștenitorul unei averi imense, situată în ținutul Dolhei și de-a-lungul văilor Iza și Apa Rusului, care se cifra la circa 400.000 de jugăre. El era căsătorit întâiu cu Elisabeta Szuhay apoi cu Cristina Pogany de Cseb, iar sora lui Maria era măritată cu Gavril Bánffy comite suprem de Dobâca. Ne având decât o singură fată, care decedase în același an cu el, era decis să-și lase întreaga avere rudelor lui din Petrova, cărora le și dăruise, în timpul vieții lui, mai multe părți de moșie din Leordina, Ruscova și Rozavlea, însoțind donațiile cu contracte fictive de vânzare, puntru ca înstrăinarea acelor moșii să nu poată fi contestate de nimeni. Atitudinea aceasta a lui Gheorghe, a alarmat pe rudele lui maghiare, dar mai ales pe Mihail Teleky, guvernatorul Ardealului, o rudă mai îndepărtată, care și-a pus în gând, să devină cu orice preț moștenitorul întregii averi a familiei de Dolha.

În toamna anului 1685 Maramureșul a fost ocupat de o armată imperială, care a petrecut aici toată iarna, jefuind întregul avut al populației. Din cauza aceasta se nasc o mulțime de nemulțumiri, iar lumea sărăcită se organizează în bande de haiduci, sub conducerea nobilului Grigore Pîntea din Budești, eternizat în legendele și baladele populare sub numele de „Pîntea-Viteazul”. Profitând de aceste turburări, M. Teleky acuză pe Gheorghe de Dolha cu organizarea bandelor de haiduci, ca fost prieten intim al revoluționarului Emeric Thökölyi. Teleky spera să obțină o sentință de condamnare împotriva lui Gheorghe de Dolha, care ar fi dus la confiscarea averilor acestuia în

favoarea lui. Acuza nedreaptă a scandalizat întreaga nobilime română din Maramureș, care, în ședința Congregației din 11 Iulie 1686, a dovedit cu prisosință nevinovăția și cinstea exemplară a acuzatului, obținând achitarea lui. Atunci Teleky a recurs la o serie de mijloace diabolice, ținând într-o continuă teroare și hărțuială pe Gheorghe de Dolha, încât acesta, ca să-și asigure liniștea bătrânețelor, a fost silit să-și declare dușmanul de erede universal și testamentar. După moartea lui Teleky, ucis la 21 August în lupta dela Zărnești, Gheorghe își revocă testamentul, însă erezii lui Teleky reușiră în 1700 să obțină o confirmare a aceluia din partea împăratului Leopold. Totuși, la 25 Mai 1700, familia de Petrova a înaintat prin Sedria Judiciară a Maramureșului o contestație împotriva decretului imperial.

În 1703 începe revoluția lui Francisc Rakoczy, în care Gheorghe de Dolha a avut un rol de căpetenie, fiind însărcinat cu apărarea Maramureșului, în calitate de comite suprem și de castelan de Hust, (cf. *Történelmi Tár* 1880, p. 442, și *Rákoczy Tár* I, p. 169—170, II. p. 31, III. p. 184—196, 228). Rákoczy a anulat testamentul redactat în favoarea lui Teleky, precum și decretul imperial de confirmare a aceluia, recunoscând de erezi legali ai lui Gheorghe de Dolha pe membri familiei românești de Petrova. În Februarie 1708 Gheorghe de Dolha moare, iar în Decembrie din același an se stinge și unica lui fiică, Vârvara, și ca urmare, întreaga avere a familiei de Dolha a trecut în proprietatea familiei colaterale de Petrova. În vara anului 1709 se redactează un act de împărțășină între Paul Teleky și nepoatele lui Gheorghe de Dolha, fiicele Mariei și a lui Gavril Bánffy, și anume Elisabeta căs. Gavril Pogány, Barbara căs. Mihai Gyulay și Agnesia căs. Martin Szuhay, cari și ocupară unele părți din moștenirea lui Gheorghe de Dolha. La protestul familiei de Petrova, reprezentată prin pretorul Lupu, fiul lui Nicolae din Tab. II, principele Rakoczy, prin decretale sale din 18 August și 20 Noembrie 1709, confirmă dreptul de proprietate al familiei de Petrova, declarând de ilegale demersurile făcute de familiile Teleky și Bánffy. (Decretele sunt în proprietatea subsemnatului). După căderea revoluției, în toamna anului 1711 familia Teleky ocupă cu forța întreaga avere a familiei de Dolha, declarând de nule toate dispozițiile luate de principele Rakoczy. La protestul familiei de Petrova, s'a ordonat o anchetă, la care 138 de nobili fruntași au fașionat sub jurământ în favoarea fam. de Petrova, mărturisind, că Teleky a stors cu forța dela Gheorghe de Dolha testamentul, prin care l-a declarat de erede universal. Ba mai mult, nobilul Ion Popovici din Voinești a mărturisit, că Teleky i-a propus chiar să-l ucidă pe Gheorghe de Dolha. Rezultatul anchetei a fost trimis spre judecare Curții Su-

preme din Viena. Aceasta însă, examinând cauza numai sub aspectul ei politic, s'a pronunțat în ultimul for, în favoarea familiei Teleky. Iată cum, datorită înscrisurii cu familii străine, imensele moșii ale voevozilor români Seneslau de Dolha și Ion de Rozavlea, au ajuns în stăpânirea unei familii maghiare, dușmană intereselor poporului român.

Bogdan, fiul voevodului Ion de Dolha, se stabili în Petrova, unde descendenții lui, între cari găsim și patru vicecomiți, au adoptat numele familiar: Petrovay de Dolha și Petrova. (Vezi Tab. II). Vicecomitele Ion IV de Petrova este ctitorul Mănăstirii Bistra și unul din binefăcătorii bisericii din Rona de jos. Fiul său Gheorghe III își alege cariera armelor și funcționează timp îndelungat ca vice-castelan al cetății Tokay. Aici se căsătorii cu unguroaica Elisabeta Merse, de dragul căreia își vinde în 1652 moșiile părintești din Maramureș și se stabilește în județul Ung, unde-și cumpără moșiile Darma, Kakasfalva, Orosz-Mocsár și Homona. Ion V poartă funcțiunea de vicecomite de Ung și se căsătorește cu Br. Susana Nyáry, care-i aduce ca zestre 143 de sate din județele Pest, Hont, Nograd, Turocz, Heves și Ung. Din satele acestea, Fegyvernek, Császlocz, Fényes-Litke și Nagy-Kőrű devin reședințele familiei.

Deși instrăinată, ramura aceasta a întreținut încă multă vreme legături cu rudele ei din Maramureș. Vicecomitele Ion V se alătură rudelor lui în acțiunea de apărarea moșiei lui Gheorghe de Dolha și în 1692 înaintează o plângere la Conventul din Leles, împotriva familiei Teleky. Vasile I în 1700 petrece la rudele lui din Maramureș și se ocupă cu conscrierea iobagilor. Vicecomitele Anton I are legături permanente cu rudele din Petrova. În 1737 pretorul Lupu, fiul lui Nicolae I din Tab. II, își redactează testamentul la vărul său Anton din Ungvár și tot în casa acestuia își fac educația Iosif, Antuc și Gavril, fiii lui Gheorghe de Petrova, fratele pomenitului Lupu. În anii 1751, 1752 și 1756 Anton I, însoțit de fiii săi Anton II și Iosif II, se deplasează în Maramureș, pentru a se prezenta împreună cu rudele lor din Petrova, Rozavlea și Dragomirești, în fața Comitatului, în vederea dovedirii drepturilor lor nobiliare. (Cf. *Productio Nobilium*, A. 1751, 1752, 1756). În anii 1752—1763 Anton I reprezintă ca avocat mai multe cauze de ale rudelor din Petrova. După aceasta legăturile se tot răresc, până la completa uitare. Totuș, în veacul următor mai apar în familie nume românești, ca Bogdan și Leucă, însă purtătorii acestor nume, împreună cu Acațiu și Ion VII, luptă în 1848/49 ca honvezi în armata lui Kossuth, iar descendenții lor de azi sunt unguri. Membrii acestei ramure au uitat cu timpul chiar și de originea lor românească, din voievozi români, susținând, că sunt descendenții principilor ruși Ils și

Boris, cari ar fi însoțit pe Unguri, cu ocazia invaziunii lor în Panonia. Soarta a voit însă, ca adevărul istoric să fie restabilit chiar de un membru al acestei ramure, de Gheorghe V, despre care vom vorbi mai la vale.

Un Anton Petrovay (n. 1815 † 1894), urmașul pretorului Vasile I din Tab. II, după absolvirea școalei superioare de silvicultură, se căsătorește cu unguroaica Gaics Febronia, luptă ca locotenent în armata lui Kossuth, își vinde moșiile din Maramureș și se stabilește în Felső-Domonya din jud. Ung, iar descendenții lui devin unguri. Aceiași soartă au avut-o și descendenții mecanicului Vasile Petrovay, n. 1819, căs. Marosan Iosefina; și ai funcționarului silvic Alexandru Petrovay, n. 1837, căs. Dobra Iulișca din Hust; ambii urmași ai lui Petru II din Rozavlea. (Tab. II.)

Calvinismul a fost susținut de familiile românești din ținutul de jos al Maramureșului mai mult din interese politice, fără ca această religie să fie îmbrățișată, cu toate că se înființează în 1652 la Sighet un protopiat calvinesc, pentru românii calvini. În schimb calvinismul a facilitat procesul de rutenizare a Românilor din dreapta Tisei. Pentru maghiarism, calvinismul n'a cucerit decât trei familii românești: Darvay de Dărvănești, Szaplanczay de Săpânța și o ramură a familiei Sztoyka de Crișănești. Aceste familii bogate și de origine voevodală au dat mai mulți vicecomiți, iar cu membrii lor au înmulțit numărul Ungurilor din Maramureș și din Ungaria. Dar cea mai interesantă este familia Sztoyka, care a dat trei episcopi de naționalitate diferită: Iosif Stoica, episcop român al Maramureșului în 1690—1703, Sigismund Sztoyka, episcop ungur al Transilvaniei în 1750—1770, înmormântat în catedrala romano-catolică din Alba-Iulia, și dr. Alexandru Sztoyka actualul episcop rutean din Ungvár, un mare patriot maghiar.

Nu vom uita însă să pomenim și două cazuri de românizare, înregistrate în veacul XVIII, în ținutul superior al Maramureșului, unde populația românească era mai viguroasă și mai conservativă. Primul este al săcuiului Iosif Gyenge de Csikjenőfalva, judecător în Sighet, care căsătorindu-se în 1760 cu Petrovay Odochița lui Ilie din Petrova, a dat Maramureșului mai mulți intelectuali, preoți și protopopi români. Celalalt este a lui Baron Püchler Paul, fiu de general austriac, căsătorit în 1795 cu Petrovay Ana din Leordina. Fiul acestuia, Ion, se căsătorii cu Turda Agapia din Rozavlea, unde se și stabili, iar descendenții lui sunt țărani români, pe cari dacă-i întrebi cum îi cheamă, îți vor răspunde cu modestie: „Baron Piclăr!”

După revoluția lui Kossuth, căreia nu i s'a alăturat niciun țăran român din Maramureș, începe o puternică acțiune de regenerare na-

țională, care reușește să impună Maramureșului conducători și funcționari români, și să întemeieze: „Asociațiunea pentru cultura popoului român din Maramureș” (1860), „Preparandă Românească” și „Convictul Sf. Vasile” din Sighet. Inaugurându-se Dualismul Austro-Ungar, Maramureșul ajunge sub cârmuirea prefectilor unguri, neasemuită meșteri în eludarea legilor, sub cari Românii sunt scoși din funcțiuni și din viața politică, rămânându-le numai biserica și școala confesională. Totuș, dibăcia acestor prefecti, indeosebi jongleriile contelui Lónyay János, ar fi rămas infructuoase, dacă nu s'ar fi găsit români, cari să devină uneltele guvernanților maghiari, fiind căsătoriți cu unguroaice.

Pretorul Ion Iura († 1907), căsătorit cu Szaplanczay Antonia, are descendenți unguri în Budapesta. Gheorghe Iura, pretor în 1845—1860, vărul marelui român Iosif Man, devenind deputat și notarul camerei deputaților, se căsătorește cu o unguroaică și în 1865 finanțează ziarul maghiar „Máramaros”, înființat la Sighet de către Szilágyi Istvan și Várady Gábor. Tatăl prefectului Ion Buteanu din Zarand, recăsătorit cu o unguroaică, are descendenți unguri, cari azi se numesc Bottyán. Marele luptător și mecenat român, vicecomitele Vasile Mihalca, recăsătorit în 1854 cu Hatfaludy Mária, devine tatăl pretorului Vasile căs. Csátáry Mária, a proprietarului Paul căs. Ujhelyi Margit și a avocatului Gheorghe căs. Székely Margit, toți trei cu descendenți unguri, domiciliați în Ungaria de după Trianon. Pretorul Sigismund Papp, fiu de preot român și unul din întemeietorii „Asociațiunii”, căsătorit cu Schräter Ema, are următorii copii: pretorul Șimon, marele satrap și tizsaist din Vișeu, Ema căs. dr. Munkácsy Pál, Irma căs. prof. Jonás Ödön, și „Árpád” mort ca student. Avocatul Vasile Man din Vișeu, fiu de preot din Șieu, căs. Gaitner Eugenia, are pe avocatul dr. Elemér căs. Bösketti Teréz, pe adv. dr. Man Zoltán, care ca prefect român în 1937 petrecea numai în societate ungurească, și câteva fete-măritate cu străini. Mihalyi Petru, primul secretar al „Asociațiunii”, apoi președintele aceleia, căsătorit cu Simon Luiza din Budapesta, are pe politicianul dr. Mihályi Péter, căs. Kovássy Irén și pe avocatul, azi președinte al „Asociațiunii” și fost decan al Baroului, dr. Florentin Mihalyi, căs. Hyeronimy Karola, fiica ministrului ungur, care a desfășurat comitetul central al partidului național român.

Aceste exemple de lipsă de demnitate românească au avut o influență dezastruoasă asupra mentalității tinerelor generații, încât vedem căsătorindu-se cu unguroaice mai mulți tineri români, — crescuți în școli ungurești, — din familiile Anderco, Bud, Dunca, Faur, Grad, Coman, Hodor, Ioanes, Iuga, Iura, Iurca, Ivașcu, Lazar, de Kovats, Man, Moiş, Radu, Rednic și Pop. Unii din aceștia, ca magistratul dr.

Alexandru Lazar, avocatul dr. Salvator Iurca și avocatul dr. Aurel Man, se căsătoriră cu baronițe, ca să poată rivaliza cu familia Mihaly, încuscrită cu un ministru ungar. Căsătoriile acestea se încheiau de regulă din interesul de a-și asigura protecția guvernanților, în vederea intrării și a înaintării în funcțiunile publice. Din fericire, renegații n'au exercitat nicio influință asupra masei țărănești, care, condusă de instinctul ei sănătos, a știut totdeauna să-și cunoască adevărații conducători, rămânând atașată preoților, învățătorilor și liber profesioniștilor români conservativi, formați în institutele românești din Oradea, Beiuș, Blaj, Năsăud și Gherla.

Din această epocă de decadență, dela sfârșitul veacului trecut, trebuie să amintim un caz foarte interesant, poate unic în analele istoriei noastre. Este vorba de cazul lui Petrovay Gheorghe V, din Tab. III, care vine să dea lecție de românism maramureșenilor. Născut la 30 Ianuarie 1845, ca fiul jurisconsultului Vasile și al baroniței Ioana Canale de Ehrenberg, își făcuse liceul la Jesuiții din Ungvár, iar dreptul la Academia din Eger. În 1866 este declarat major, iar tatăl său îi pune la dispoziție o moșie de 1051 jugăre, în Nagy-Körü. Pe moșia lui, înființează o școală de pomicultură și alta pentru cultura bradului, obținând mai multe premii, la diferitele expoziții din Ungaria. Activitatea lui a atras atenția ministerului de agricultură, care-l numi inspector peste școlile de pomicultură din 6 județe, între cari figurează și Maramureșul. Evadând din mediul străin, în care a trăit până atunci, el regăsește în Maramureș adevărata lui familie, satele de baștină și atâtea amintiri istorice, legate de numele iluștrilor lui strămoși români. Sub vraja acestor descoperiri, glasul sângelui îl determină să renunțe la funcțiunea și la ocupația lui, să renunțe chiar și la moșia lui, — a cărei administrare o încredințează administratorului, — și să se stabilească în Maramureș, la Sighet, închinându-și toată energia studiului arhivelor, ca din filele îngălbenite de vreme, să reînvie viața românilor de altădată. Incepând cu anul 1879, Gheorghe lucrează ca particular în Arhiva Maramureșului, cercetează arhivele din Hust, Teceu, Vișc, Seleuș, Gyömörő, Leles și Budapesta; răscolește aproape toate satele românești, pentru a aduna dela țărani hrisoavele vechi și pentru a cunoaște pe toți membri din familia lui. În acest scop el învață și limba română, dar nu reușește să și-o însușească la perfecție. În 1890 este numit vice-arhivar, iar din 1901 funcționează ca arhivar-șef, organizând arhiva și întocmind tabele genealogice pentru toate familiile românești de viță voevodală și cnezială. Publică o mulțime de articole în diferite ziare și reviste, sub semnătura Kis János, precum și vreo 24 de studii istorice mai mari, în revistele : „Történelmi Tár“, „Századok“ și „Turul“,

sub semnătura : Petrovay György. Prin lucrările lui se impune ca un adevărat istoric, cunoscut și apreciat, fiind ales și membru în comitetul de redacție al revistei de heraldică și de genealogie „Turul”. El este colaboratorul lui dr. Ion Mihaly, la întocmirea lucrării : „Diplome Maramureșene din sec. XIV—XV”. Tot el, prin lucrarea „A Máramaros Oláhok”, publicată în revista „Századok” din 1900, arată Ungurilor, că teoria maghiară, referitoare la imigrarea Românilor, nu se potrivește cu realitatea istorică a poporului român din Maramureș și Bereg. Imprejurările nu i-au permis să-și afișeze sentimentele, dar că acestea au fost românești, ni-o dovedește faptul, că în 1897 a trecut cu întreaga familie dela religia romano-catolică la cea reformată, pentru ca în 1900 să poată trece dela reformatism la religia greco-catolică română. Arhivarul Gheorghe Petrovay moare în 1917, în plin războiu, fiind înmormântat în cimitirul român din Sighet, fără de afișaj și fără reclamă, așa cum a trăit el toată viața.

Rezultatele funeste ale renegatismului s'au remarcat îndeosebi în epoca unirii politice a tuturor Românilor, când deputatul P. Mihaly ridică cuvântul în Parlamentul maghiar în contra cauzei noastre naționale ; când pretorul G. Mihaly din Șugatag refuza, la intrarea trupelor române, să înlăture steagul maghiar de pe edificiul preturii ; când Ion Bud, ministrul de mai târziu al Ungariei, și avocatul dr. Aurel Faur optau pentru Ungaria ; când vicepretorul Ștefan Rednic refuza să depună jurământul față de Statul Român ; și când tinerii studenți români : Gheorghe Bud, Cornel Bud, Gheorghe Mihalca și Vasile Radu, împreună cu inspectorul muncii Andrei Hodor, se repatriau în Ungaria. Faptul, că tânărul elev de liceu Ivașcu, fiu de inginer silvic român, dar crescut de mamă străină, a fost descoperit în 1929, deci în plină Românie Mare, ca făcând parte dintr'un cerc de complotiști din Satu-Mare, împotriva Statului Român, prezintă o dovadă indiscutabilă, că încuscrirea noastră cu familii străine constituie o adevărată primejdie națională, care trebuie combătută cu toate mijloacele posibile.

După reînvierea vieții politice românești pe plaiurile voevodale, s'a crezut cu bună dreptate, că deodată cu suflul noului spirit românesc se va pune capăt pentru totdeauna obiceiului de a se căsători cu străine. Iată însă că ajung în Maramureș frați de peste munți, cari cercetau cu plăcere familiile străine, se simțeau măguliți dacă puteau să-și depună omagiile în familia evreului baronul Groedl și erau mândri dacă se căsătoreau cu unguroaice, ori cu evreice. După asemenea precedente nu-i de mirare, dacă unii din băștinași au continuat să mențină unele obiceiuri practicate în timpul dominației maghiare, ca întrebuințarea limbii maghiare în conversațiile zilnice, prietenia și căsătoria

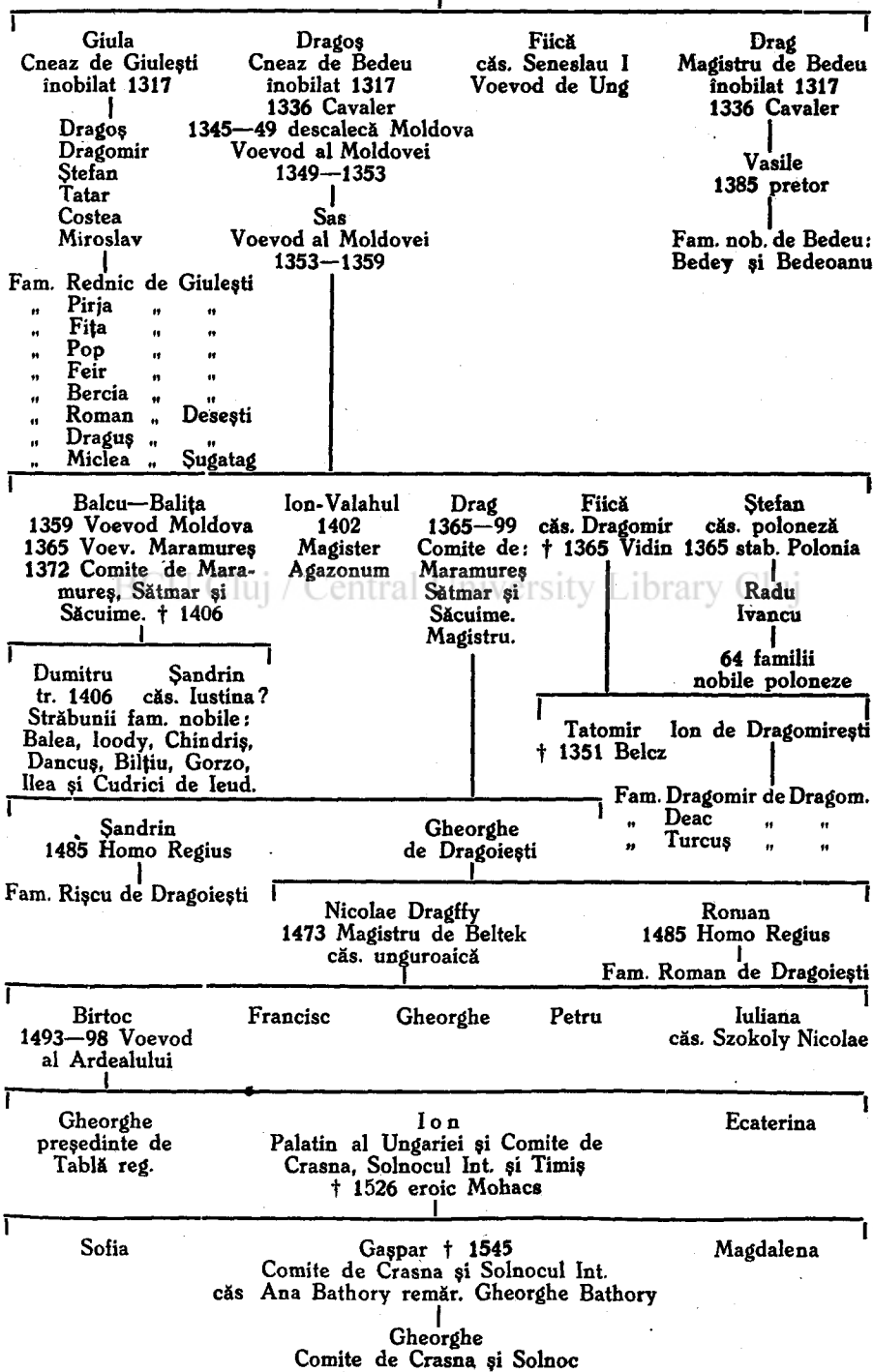
cu străinii. Ca urmare, se căsătoresc cu străine, în timpul stăpânirii românești, următorii tineri români : Chișiu Paul, șef de serv. Prefectură, dr. Chișiu Tiberiu, medic Casa Cercuală, în 1931 subprimarul orașului, dr. Dan Mihai avocat, Deac Fr. Ion, inginer agronom, dr. Deac Ștefan medic de circumscripție, Florea Desiderin, magistrat, Florea Vasile, secretar general Primărie, dr. Hodor Iuliu, medic c. f. r., în 1937 primarul orașului, Iurca Gheza, șeful moarei de sare, Iurca Victor, licențiat în drept, notar comunal, Iusco Gheorghe, avocat, Joody Paul, șef de birou Prefectură, Joody Petru lic. drept, secretar de plasă, Laslo-Lupuțiu Paul, șef de serviciu Primărie, Pavel Constantin, șeful portăreilor, și dr. Rednic Vasile, medic de circumscripție.

Iată ce s'a putut petrece în Maramureș, în cei 20 de ani de stăpânire românească. Ba mai mult ! S'a trecut cu vederea chiar și gestul de sfidare al lui Flaviu Iurca, când acesta, în 1932, în calitate de prefect român s'a deplasat la Budapesta, ca să se însoare cu o unguroaică. Cazurile acestea triste și dureroase au trebuit arătate în toată goliciunea lor, pentru că, precum o spune regretatul profesor Nicolae Iorga, „poleind păcatele unui neam cu lingușiri, îi faci o proastă îndatorire”.

BCU Cluj / Central University Library Cluj Dr. AL. FILIPAȘCU

Genealogia lui Dragoș-Vodă Descălecătorul

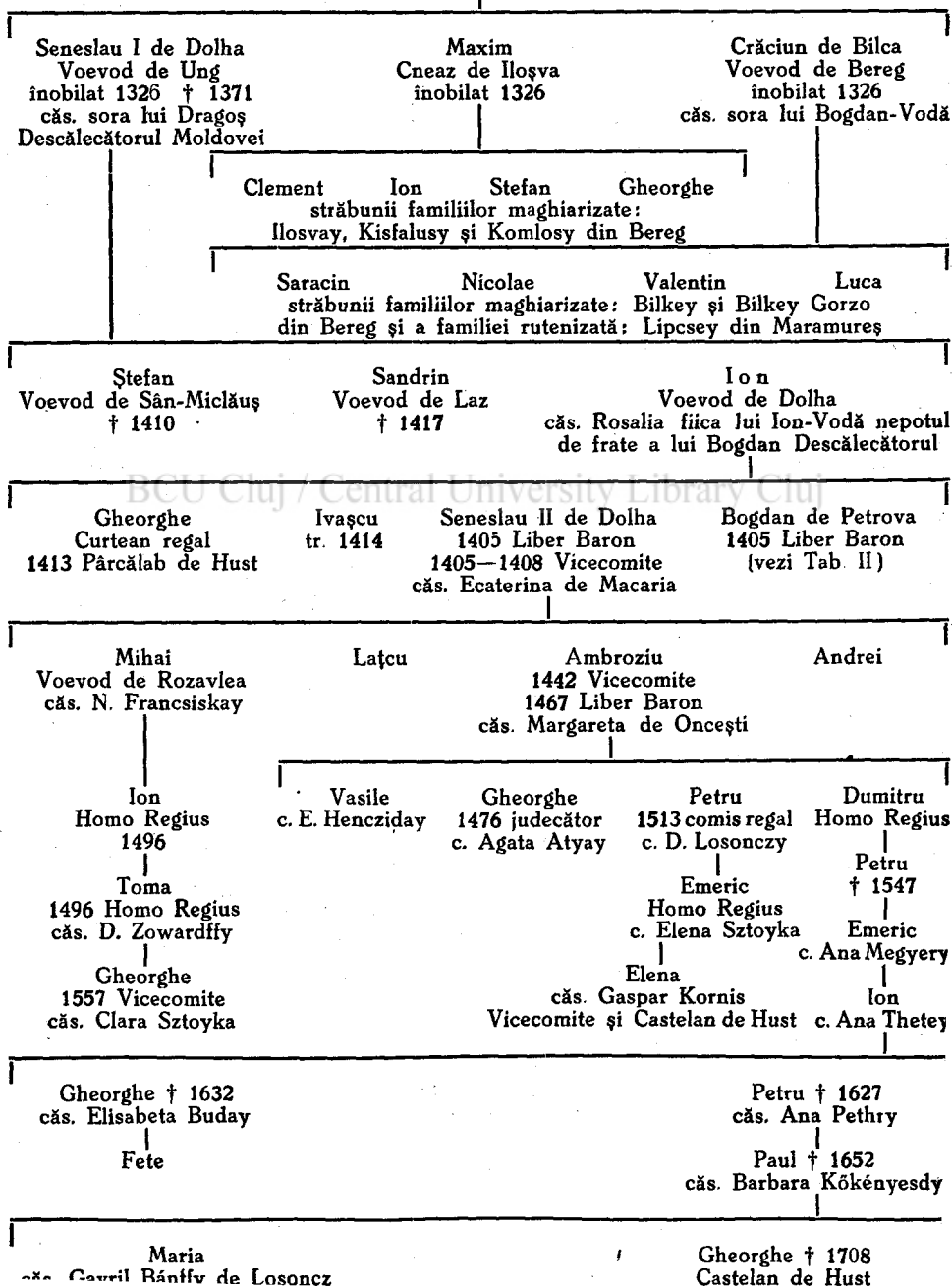
Dragoș Cneaz de Bedeu
înainte de 1300

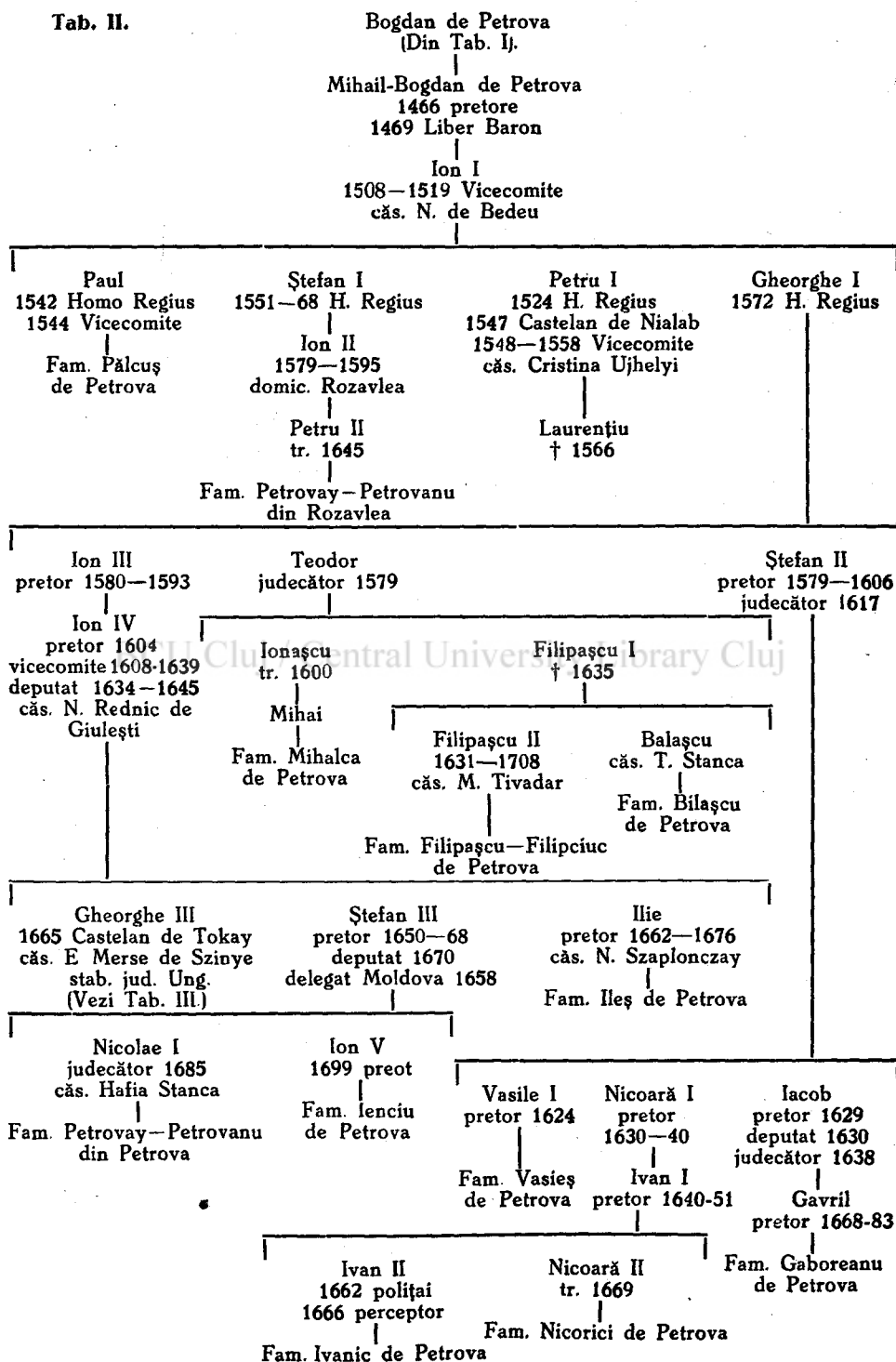
Genealogia fam. voevodale și baronale de Dolha și de Petrova

Tab. I.

Tatomir
Voevod de Ung și de Bereg
înainte de 1300

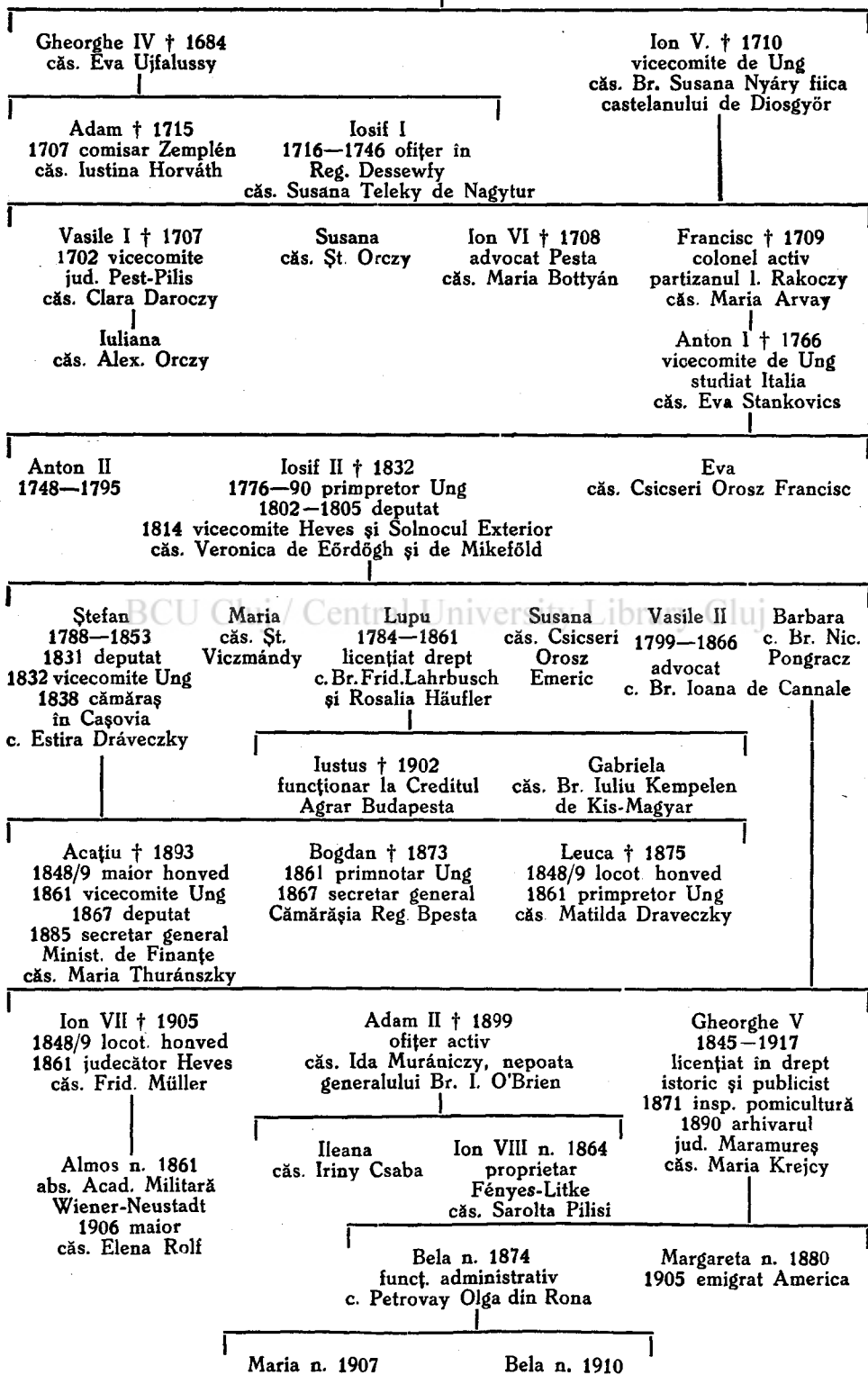

Tab. II.

Tab. III.

Gheorghe III.
Petrovay de Dolha și de Petrova
(Din Tab. II).

ȘCOALA ȚĂRĂNEASCĂ A ASTREI

— Câteva principii —

Dacă te apropii de lumea satelor și cauți să-i cunoști mai de aproape sbuciumurile ei zilnice, constai cu multă surprindere că, cu toată strădania cercurilor oficiale, satul își trăiește o viață prea puțin influențată de mijloacele de perfecționare, pe care oficialitatea le crede destinate ridicării economice și culturale a țăranimii.

Satul n'are fierari și nici mecanici trecuți prin școli, oricât de simple și care să se hotărască să trăiască din plin viața satului cu nevoile specifice și mereu crescânde ale unei agriculturi, ce încearcă să se tehnicizeze. Același fierar rutinar și adesea vicios drege, dar mai mult strică, uneltele și mașinile, ce-i cad în mână.

Lemnarul și constructorul de case și-au moștenit de veacuri meșteșugul, pe care-l perpetuează neschimbat și neinfluențat, cu toate că astăzi perfecțiuni multiple s'au adus în construirea locuințelor, a grajdurilor, a magaziiilor și remizelor.

Școala de meserii, cu marile ei pretențiuni, pe care nu le mai încapă nici haina pompoasă a liceului industrial, n'a dat satului românesc meseriași, de care are nevoie.

Ajutorul medical este de cele mai multeori, prea îndepărtat de casa și adesea și de punga țăranului și mortalitatea, în special la copii, își menține un procent înfricoșător de ridicat.

La animalele specifice gospodăriilor țărești (vacii, porci, găini) se menține o mortalitate ridicată, pentru că în lumea satelor nu ajung nici medicii veterinari, nici sfaturile lor și nici măcar serurile și vaccinurile, care în alte țări stau la dispoziția oricărui agricultor modern.

Absolvenții școlilor de agricultură, ce și-au făurit idealuri birocratice în școli de prea lungă durată, nu se mai întorc la sate și perfecționarea agriculturii se face cu greu, fără exemple de gospodărie rațională așezate sub privirile directe ale sătenilor.

Sătencele care au, pe lângă atâtea îndatoriri în interiorul căminului și răspunderea conducerii grădinii de legume, cotețului de porci și de păsări, nu au de unde să deprindă nici arta gătitului, principiile noi de păstrarea și pregătirea alimentelor, creșterea rațională a copiilor și nici tehnica modernă a cultivării legumelor sau a creșterii păsărilor și porcilor.

Mintea bunilor români porniți din lumea satelor se sbătea căutând o îndreptare a acestor stări.

Soluția nu putea fi nici conferințele sporadice, ce nu legau firul strădaniilor de ridicarea satelor, nici școlile de lungă durată, ce nu puteau fi urmate decât de prea puțini fii ai satelor și aceștia prea tineri pentru a reține cu un vădit folos cunoștințele căpătate la școală, deoarece acestea nu erau legate de realitatea vieții trăite în lumea satului și a gospodăriei.

Soluția nu putea fi decât în școli vii, de scurtă durată, la care să fie chemați flăcăii satelor și țărancele tinere.

„Astra” a fost în Transilvania cea care a înfăptuit prima școală țărănească și tot ea a reușit prin susținerea a numeroase școli, să capete o bogată experiență în organizarea și conducerea acestui minunat mijloc de ridicarea satelor.

Reușita inițiativei „Astrei” se datorește sănătoaselor principii, ce stau la baza școlilor ei țărănești, principii privind caracteristica structurală a școlii, recrutarea elevilor, metoda de predare, durata cursurilor, existența unui internat și menținerea legăturilor cu sătenii după plecarea dela cursuri.

Caracteristica principală a școlii țărănești a „Astrei” constă în aceea că ea nu este nicio școală exclusiv practică, nicio școală numai de cultură generală, ci o școală mixtă, al cărei scop este să învețe pe țăran cum să facă o plugărie mai bună și cum să-și îngrijească sănătatea, după ce însă mai înainte a trezit la o altă viață pe tinerii țărani.

Așa dar, școala țărănească a „Astrei” nu e numai o școală practică și nici numai o școală de culturalizarea satelor, ci îmbină în mod fericit aceste două tipuri de școli.

În această privință școala țărănească a „Astrei” se deosebește de școala țărănească daneză, care nu urmărește să dea și pregătirea profesională, ci este numai o școală de cultură generală.

Această deosebire nu constituie însă, un defect, ci o calitate a școlii țărănești românești. Întradevăr în Danemarca țărani sunt mai bogați, nu numai pentru că organizarea desfacerii produselor agricole și marile piețe de desfacere apropiate le înlesnesc obținerea de prețuri ridicate, ci și pentru că în medie țărani posedă gospodării mai înstărite

cu pământ și inventar mai bun. Buna lor stare materială le permite să-și lase copiii să lipsească timp mai îndelungat din gospodărie. De aceea țăranii danezi pot să-și permită luxul de a urma întâi o școală țărănească de 1—2 semestre și apoi o școală de agricultură de 1—2 semestre.

Pentru a putea obține rezultate similare, școala țărănească românească trebuie să îmbine aceste două feluri de școli, adică să fie o școală de plugari și în același timp școala de luminarea și trezirea țăranilor.

Combinând aceste două tipuri de școli, „Astra” s'a adaptat condițiilor economice și sociale specifice țării noastre.

Acest principiu fundamental al școlii țărănești trebuie menținut și dezvoltat, prin adaptarea fiecărei școli la specificul economic regional. În regiunile de munte se va insista asupra creșterii vitelor, în regiunile horti-viticole, se vor dezvolta cursurile despre cultura pomilor și vitei de vie ș. a. m. d.

Școala țărănească nu are ambiția să dea o cultură enciclopedică tinerelor vlăstare dela sate. Se pune o deosebită greutate pe limba română, istoria neamului, geografia patriei, igiena, educația fizică și agricultura.

Întâi se urmărește ca țăranii să fie aduși în stare să înțeleagă armonia limbii materne, măreția istoriei patriei și frumusețea țării. Tineretele vlăstare în vârsta plină de elan trebuie să înțeleagă frumusețea basmelor, cântecelor și poeziei populare, să tresară auzind vitejiile înaintașilor și să-și facă legământ sfânt să păstreze frumusețile și bogățiile patriei.

Prelucrat astfel și ambiționat să fie la înălțimea strămoșilor în iubirea de neam și de țară, mintea elevului este receptivă pentru sfaturile ce i se dau apoi de a-și păstra sănătatea (prin simple reguli de igienă și de educație fizică) și de a-și spori avuția, prin lecțiile de agricultură pentru ca să-și poată crește o familie numeroasă și sănătoasă.

Lecțiile agricole trebuie să ia forma de convorbiri și trebuie să fie urmate de demonstrații, excursii și lucrări practice.

Felul de recrutare a elevilor constituie de asemenea o caracteristică interesantă a școlii țărănești a „Astrei”. Elevii trebuie să îndeplinească anumite condiții de vârstă, stare materială și să ofere garanții că vor rămâne în lumea satelor.

Elevii școlii țărănești trebuie să nu fie nici prea tineri nici prea vârstnici. Elevii prea tineri s'au dovedit neserioși, ei n'au avut timpul să trăiască anterior școlii viața autentică a satului și nici nu au putut să-și asimileze din practică cunoștințele viitoarei lor misiuni de plugar.

Adesea elevii prea tineri nici nu și-au precizat rostul vieții de mai târziu și nici nu și-au ales o carieră.

Dar nici elevii prea în vârstă nu sunt potriviți, căci nu mai au maleabilitatea spirituală de a se lăsa prelucrați și plămădiți pentru o altă viață.

Practica a arătat că cea mai potrivită vârstă este între 18 și 28 ani, vârsta generoasă când se plămădește viitorul bărbat, vârsta entuziastă larg cuprinzătoare de idealuri și de noi orizonturi de viață.

Școala țărănească primește ca elevi pe conducătorii de gospodării agricole sau pe cei ce sunt desemnați a fi viitori conducători de gospodării. Școala țărănească trebuie să fie sigură că strădaniile ei dela cursuri, lucrări practice, excursii, etc. se vor justifica cât de curând în gospodăriile satelor.

Starea materială și destinația viitoare a elevilor este o condiție esențială de reușită a școlii țărănești, pentru că de această condiție depinde succesul atât de *imediat*, depind rezultatele atât de *grabnic* transpuse în practică, în lumea satelor.

Celelalte tipuri de școli obișnuite au o acțiune *tardivă* și întâmplătoare. Astfel absolvenții școlilor de agricultură, foarte tineri și adesea nedestinați unor gospodării agricole trebuie mai întâi să ajungă *vreodată* într-o gospodărie agricolă, pentru ca mai târziu să aplice ceea ce a mai rămas neuitat din învățătura teoretică și practică de pe băncile școlii.

Scolile țărănești trebuie să ia toate măsurile spre a nu admite ca elevi, pe cei ce vor lua mai târziu drumul orașelor.

Pentru a îndeplini aceste multiple condiții, elevii trebuie aleși cu grijă prin ajutorul preoților și învățătorilor, care prin conferințe vor arăta rostul școlii țărănești către care trebuie să se îndrepte tinerii cei mai apti a deveni conducători ai satelor.

Este bine ca din aceeași comună să se înscrie cel puțin 2 elevi, atât pentru a se sprijini în viitoarele inițiative de ridicarea satului, cât și pentru a face cursurile de agricultură mai unitare, prin recrutarea elevilor din comune mai puține, cu probleme agricole asemănătoare.

Domnul Dr. Ilea susține în această privință următoarele: „Am căutat ca după putință, să vie din fiecare comună 2—3 elevi ci nu unul singur. Acesta întors acasă n'ar avea cu cine schimba o vorbă, n'ar avea cu cine se sfătui, când ar fi de luat o inițiativă, pe când dacă sunt mai mulți din aceeași comună, aceștia îndrăsnesc a aplica cunoștințele câștigate.

„Școala din Sighet poate dovedi, din experiența primului an că în comunele cu elevi numeroși s'a creat o atmosferă favorabilă realizărilor

culturale, înjghebându-se organizații, care niciodată nu s'ar fi înființat fără contribuțiunea elevilor noștri; în comunele, în care am avut numai câte un elev, nu s'a înființat nimic".

Un alt principiu al școlii țărănești se referă la modul de predare. Școala țărănească nu reprezintă o treaptă de învățământ cu programe meticuloase distribuite pe ore și capitole, ci este o școală, care urmărește ca primă țință să trezească și să îndrepte interesul tinerelor vârstare țărănești spre o viață cu un orizont mai larg decât cel obișnuit astăzi în lumea satelor. De aceea în sălile de clasă nu se aude adormitoarea lecție teoretică, ci răsună cuvântul înaripat, dătător de viață, care înflăcărează și captivează. De obicei noțiunile diferite nu se predau prin lecții, ci prin convorbiri.

Hollmann arată că „școala țărănească daneză nu se bazează pe cărți, ci în ea trebuie să domnească vorba vie, cuvântarea liberă și anume așa de personală, așa de impresionantă, așa de poetică, încât să stabilească o legătură spirituală între conferențiar și auditor. În aceasta rezidă fundamentul școlii superioare țărănești și secretul acțiunii sale adânci asupra sufletului poporului".

Begtrup spune chiar că „noi profesorii dela școlile superioare țărănești suntem mai mult profeți decât profesori; noi comunicăm cu școlarii dela inimă la inimă, dela suflet la suflet; noi n'avem materii de predat nici orariu; noi trăim împreună cu școlarii noștri și vorbim cu ei".

Școala țărănească nu cunoaște formalismul didactic; ea nu are nici manuale didactice, nici programe rigide, nici examene și nu acordă diplome. Țăranul vine la școala țărănească numai pentru că apreciază și iubește școala.

O altă caracteristică interesantă a școlilor țărănești a „Astrei” este că ele au funcționat de cele mai multe ori la oraș, ceea ce departe de a fi, cum s'ar părea la prima vedere, un dezavantaj, constituie unul din sănătoasele ei principii de organizare.

Intradevăr funcționarea școlii la oraș permite în primul rând recrutarea mai ușoară a profesorilor, atât a celor de specialități agricole (dela Camerele agricole, școli agricole, etc.) cât și a celor de cultură generală. Profesori, medici, magistrați, avocați majoritatea fii ai satelor, au răspuns cu elan la chemarea „Astrei”, putând da, prin prezența școlii la oraș, mai ușor contribuția lor generoasă la ridicarea țărănimii.

Funcționarea școlii țărănești la oraș permite să realizăm cunoașterea și înfrățirea tineretului orășenesc și al celui țărănesc, frământându-se în convorbiri prietenești problemele satului și ale neamului.

În afară de aceasta, țăranii veniți la școala țărănească au prilejul să cunoască instituțiuni utile vieții țărănești: Camere agricole, instalațiuni de curățirea semințelor, pepiniere etc.

Pe viitor vor trebui destinate sau înființate școli permanente țărănești în orașe sau în imediata apropiere a orașelor, înzestrate cu ferme, pepiniere, câmpuri de experiențe, etc., școli ce vor reprezenta punctul de contact intim cu satul și în același timp pârgăhia cea mai puternică de ridicarea satului.

Durata cursurilor nu trebuie să coboare sub patru săptămâni. Rezultatele cele mai bune obținându-se cu flăcăii mai vârstnici, care nu pot lipsi prea mult din gospodăria părintească, școala nu poate să aibă o durată lungă. Totuși, dacă mijloacele financiare permit, este bine ca școala să-și prelungească cursurile la 2—3 luni.

În Danemarca jumătate din cheltuielile de întreținere ale școlii țărănești sunt acoperite din taxele elevilor, pentru cealaltă jumătate școala primește o subvenție dela Stat.

De sigur și la noi, când se va aprecia că școala țărănească este folositoare, țăranii vor contribui și ei la funcționarea acestei școli a lor.

Cursurile școlilor țărănești au loc iarna, absolvenții lor urmând să fie chemați la demonstrațiuni și excursii vara și toamna.

Pentru ca să dea bune rezultate școala țărănească trebuie să fie înzestrată cu un internat. Țăranii stau astfel sub neîntrerupta acțiune a școlii, care-i învață să-și organizeze și utilizeze timpul liber, cum să facă gimnastică, curățenia corpului, etc. Și experiența „Astrei” și experiența daneză arată că prezența unui internat este condiția fundamentală pentru a obține bune rezultate. *Hollmann*¹⁾ arată că în Danemarca, unde școlile sunt particulare, „elevii sunt primiți în familia directorului și primesc dela el hrană și locuință; totuși școala nu capătă caracterul unui internat, ci pe acela al unei vaste familii. Școala vrea să fie pentru școlari un adevărat cămin cu căldura și intimitatea sa, pentru ca prin aceasta să-și întindă influența sa asupra întregii personalității a școlarului. Școlarii nu numai că mănâncă la o masă comună, ci își petrec și serile într-o prietenească adunare.

„În școlile daneze domnește o simplitate impresionantă; dormitoare, sălile de clasă, mâncarea ca și întreaga viață reproduc tipicul vieții țărănești; de altfel cele mai multe școli sunt adăpostite în clădiri modeste”.

Școala țărănească trebuie să acorde sub formă de premii distribuite la sfârșitul cursurilor, unele mijloace raționale de plugărie.

¹⁾ Hollmann, *Die Volkshochschule*.

Se impart astfel ca premii seminte selecționate, pueți din varietăți superioare, tauri de rasă, unelte de altoit, prășitoare perfecționate, aceste minunate unelte pentru raționalizarea culturii porumbului, stupi, etc.

Rostul acestor premii este mai ales de a introduce în practica agricolă noutăți folositoare, care contribuie direct la sporirea bogăției gospodăriilor țărănești și în același timp conving pe foștii și pe viitorii elevi că școala urmată este clădită din piatra realității.

Scolile țărănești trebuie să păstreze legături strânse cu foștii absolvenți. Ea trebuie să-i viziteze spre a-i îndruma în propriile lor gospodării; ea le poate trimite reviste și cărți de specialitate; ea îi poate chema la demonstrațiuni sau cursuri scurte speciale sau să participe la excursii interesante în fermele model, în câmpurile de experiențe, etc.

Școala poate stimula înființarea de asociații, de cooperative, alcătuite din foștii elevi ai școlii țărănești.

Acestea sunt principiile fundamentale ale școlii țărănești, cu ajutorul căreia vom ajunge să formăm o țărănime mândră și conștientă de marele ei rol social, economic și cultural.

Intradevăr țărănimea reprezintă social factorul de reîntinerire a neamului, izvorul de viață, din care se alimentează orașele, măcinătoare de vieți și de familii. Economic, țărănimea este furnizoarea de alimente și de materii prime pentru îmbrăcăminte. Țărănimea ar trebui să reprezinte și centrul de inspirație pentru crearea unei adevărate culturi românești.

Școala țărănească este chemată să formeze în primul rând pe viitorii conducători ai satelor, pe care nu-i pot pregăti nici seminariile, nici școlile normale.

Cu multă dreptate domnul profesor Iuliu Hațieganu a arătat că nici învățătorul și nici preotul nu sunt țărani, care să trăiască viața spirituală și materială a țărănimii; de altfel nici pregătirea lor nu este concepută astfel ca să se poată recruta dintre ei adevărații frunțași ai țărănimii; de aceea este nevoie să pregătim pe viitorii conducători ai satelor chiar dintre țărani, care au dus și vor duce o integrală viață țărănească, țărani, care nu și-au deformat spiritul prin influențe străine orășenești și care sunt legați sufletește și material de glia strămoșească.

Scolile țărănești trebuie răspândite pe tot cuprinsul țării; pentru aceasta e nevoie să pregătim conducătorii acestor școli dintre cei mai entuziaști specialiști agricoli și dintre cei mai buni învățători.

Evoluția și funcționarea școlilor țărănești ar putea fi mai târziu supraviețuită, după o fericită propunere a domnului profesor Iuliu Ha-

țieganu, de o școală centrală țărănească, o adevărată universitate țărănească, unde s'ar putea desvolta tezaurul de cultură și artă țărănească.

Importanța acestui tip de școală este așa de mare, încât nu exagerăm când afirmăm că destinul neamului îl pregătesc școlile țărănești.

N. SĂULESCU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nota redacției. Cu acest număr începem un șir de articole privitoare la problema Școlii țărănești, fără îndoială cea mai rodnică experiență care s'a făcut în ultimul timp în domeniul educației țărănimii. Întru cât „Astra” a avut o parte însemnată în dezvoltarea acestei instituții, articolele noastre vor privi mai ales școlile întemeiate de ea și principiile și realizările lor. Ne face o deosebită plăcere să publicăm, drept început, studiul de față al d-lui N. Săulescu, prof. la Facultatea de Agronomie din Capitală, care, pe timpul când era profesor la Academia de Agricultură din Cluj, a fost unul din îndrumătorii cei mai luminați, unul din sprijinitorii cei mai entuziaști ai Școalelor țărănești ale „Astrei”.

PRIMUL UMANIST ROMÂN: NICOLAE OLAHUS

„Cum să nu fii cuprins de fiorii unei sfinte emoții când stai și te gândești că, în vreme ce la noi, oamenii, din pricina veșnicelor lupte sau băjenii la care erau expuși, nu aveau răgaz să se familiarizeze nici cu buchile, în capitala Țărilor de Jos, unul de-ai noștri, sfetnic respectat și iubit al sorei lui Carol Quintul, ținea corespondență întinsă cu Erasmus, prințul humaniștilor și juca rolul unui adevărat mecenat al literelor în toată Europa Centrală?”

BCU Cluj / Central University Library Cluj *Șt. Bezdechi.*

Soarta n'a îngăduit poporului nostru să se manifeste de timpuriu în domeniul spiritului. Dela părăsirea Daciei de către Aurelian, mai bine zis delă retragerea autorităților și a armatei din fața tot mai insistențelor ofensive barbare, acest pământ a rămas fără apărare și a stat mai bine de o mie de ani „în calea tuturor răutăților”, cum spune atât de plastic cronicarul Gr. Ureche. Pe aici, treceau toți aceia care erau atrași de mirajul celor două centre de civilizație ale lumii antice și medievale: Roma și Constantinopolul. Acest destin istoric a avut consecințe importante: în timp ce alții duceau un trai liniștit, prielnic vieții artistice, noi ne-am văzut desorganizați bisericește și politicește, fărămițați chiar și fără posibilități de a „face planuri pe termen lung”. Trebuia să durăm bisericește modeste, de lemn, să trăim în bordeie și să lăsăm buchile în grija preoților și a călugărilor suficient de mânăniți și ei căci numai rar de tot puteau strânge în jurul lor pe aceia care doreau să ajungă slujitori ai altarului.

Martirajul îndelungat a știrbit, dar n'a distrus cultul buchilor. Altfel nu s'ar putea explica păstrarea cuvintelor de origină latină „a scrie” și „carte” sub forma corespunzătoare cu legile fonologiei românești,¹⁾ nici grabnica acceptare a termenilor slavi privitori la scriere:

¹⁾ S. Pușcariu: *Ist. lit. române, Epoca veche*, ed. II, pag. 11.

buche, slovă, cetire, răvaș, răboj, etc. și cu atât mai puțin s'ar putea accepta afirmația lui Simon de Keza, cronicarul ungar din sec. XIII, că Secuii („Zakulii”, cum îi numește el) au împrumutat alfabetul dela Românii autohtoni, cu care duceau aceeași soartă în munți.¹⁾

Oaspeții înrădăcinați în pământul Daciei nu ne-au fost mai favorabili propășirii culturale, căci au adus alte svârcoliri și alte plumbuiri sufletului nostru. Tânărul stat al urmașilor triburilor lui Arpad a văzut în Românul transilvan o ființă destinată robiei. Autohtonii au fost ținuți departe de posibilitățile de săltare sau de menținere a privilegiilor, căci erau periculoși, prin numărul lor și prin forțele lor spirituale, națiunii ajunsă dominantă dar rămasă tot fără mijloace pronunțate de închegare și de încadrare în cultura europeană. Persecuțiile se întetesc tot mai mult împotriva Românilor ortodocși²⁾ pentru a-i catoliciza și apoi, desnaționaliza. Nobilii și cnezii de legea ortodoxă sunt deposezați pe încetul, preoții, educatorii noștri, alungați dintr'o regiune într'alta și chiar din Transilvania, iar vlăstarele iobagilor valahi oprite dela frecventarea școlilor. Pătura suprapusă, pătură de cultură și de conducere a națiunii ungurești, nu se putea completa decât de acela care consimțea să îmbrățișeze catolicismul. Iată tradiția care a format chiagul între multe, foarte multe, generații maghiare. De abia în anul 1624 s'a prevăzut sancționarea acelor care vor mai împiedeca fiii iobagilor dela cercetarea școlii.³⁾

În asemenea împrejurări, nu e de mirare că nu ne-am putut menține întâietatea culturală și că valorile noastre au fost nevoite să îmbrățișeze catolicismul. Numai astfel am putut dărui energii în toate domeniile, uneori chiar Europei. Distinge personalități ca Ioan de Hunedoara, Matei Corvin, Nicolae Olahus, reprezintă atât de strălucit neînvinsele puteri spirituale ale învinsei rase din care făceau parte.

Nicolae Olahus sau Românul⁴⁾ era nepotul Marinei, sora Voievodului Ioan de Hunedoara și fiul lui Ștefan, coborîtor din familia domitoare a Drăculeștilor munteni.

¹⁾ G. Popa-Lisseanu: *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. IV, *Cronica Ungurilor de Simon de Keza*, text și trad. pag. 85. Afirmația lui Simon de Keza este întărită și de lingvistică: cuvântul „rovás” (rom. răvaș) este de origină slavă și a trecut la Unguri și în special la Secui, prin filieră românească. (Idem, pag. 122—123).

²⁾ Șt. Meteș, *Istoria Bisericii românești din Transilvania*, 12, pag. 41—45.

³⁾ I. Lupaș: *Principele transilvan Gavril Bethlen*, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, pag. 217—218.

⁴⁾ După: 1. Șt. Bezdechi: *Nicolaus Olahus*, Editura Ram, Aninoasa-Gorj, 1939; 2. Idem *Poeziile lui N. Olahus* în Volumul închinat fraților Al. și I. Lapedatu, pag. 61—81; 3. I. Lupaș: *Doi umaniști ramâni în secolul XVI-lea*, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. I, 1928, pag. 89—99; 4. Idem: *Cel dintâi umanist român: Nicolae Olahus din Sibiu*, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, 1940, pag. 151—152; 5. Idem: *Cronicari și istorici români din Transilvania*, ed. II, pag. VIII—X și 5—15.

Ingrozit de nestinsele vrășmășii politice din Țara Românească și spre a scăpa de prigonirile la care era expus, Ștefan s'a refugiat în Transilvania și s'a stabilit la Sibiu și apoi la Orăștie, unde, în 1504, i s'a oferit postul de jude regesc. Matei Corvin dorea să-l înscăuneze voevod în Muntenia, dar pașnicul pribeag a preferat liniștea căminului în locul nestatorniciei politice și al fastului: „Tata — explică Nicolae — văzând că schimbările lucrurilor ce se fac acolo pentru domnie sunt foarte primejdioase, a preferat să se căsătorească cu mama mea Varvara Husar din Transilvania și să trăiască vieață retrasă decât în domnie și la putere, supus la mii de primejdii, să fie ucis ca și înaintașii săi”.

A rămas deci în Transilvania, s'a căsătorit cu Varvara Husar, poate chiar Hânsar și a avut 4 copii, doi flăcăi: Nicolae, primul născut, și Matei, care mai târziu va ajunge judecător regesc la Orăștie — și două fete: Ursula și Ileana.

Născut în Sibiu la începutul anului 1493, Nicolae Olahus a învățat în pașnicul și istoricul oraș limba lui paternă, româna, iar la renumita școală capitulară din Oradea, unde a trecut de timpuriu, și-a însușit cele dintâi elemente de cultură clasică, limba latină, elocință, poezie, muzică, astronomie, religie. La vârsta de 17 ani a făcut cunoștință cu alt mediu: la dorința tatălui său, a intrat ca aprod la Curtea regelui Vladuslav II-lea. Aici a învățat manierele subțiri ale vremii și s'a lăsat tot mai mult călăuzit de dorința firească de a se dedica vieții eclesiastice. După doi ani, ajunge secretarul episcopului de Pécs și, apoi, după slințire, canonic de Pécs, canonic de Strigونیu și, în această calitate, și protopop de Komarom.

La 1524, a fost făcut secretar al tânărului rege Ludovic și al reginei Maria, în care calitate i-a servit cu credință și devotament. La 1531, a trebuit ca să urmeze ca secretar pe Maria, ajunsă cărmuitoare a Țărilor de Jos. În Belgia, a profitat de înaltul grad de cultură al societății mai de seamă și și-a completat propria sa cultură. S'a apucat să învețe limba elenă cu maeștri vestiți, a legat prietenie cu Erasmus din Rotterdam, prințul umanistilor din acea vreme și cu alți mulți umaniști ai timpului și s'a lăsat stăpânit și de muze. Lumea cărților este pentru el și un refugiu din mijlocul fastului și al formalismului deșert. Vieța lipsită de atotputernicia elementului intelectual a condamnat-o întotdeauna. „Nimeni mai bine ca mine n'ar putea să-ți explice de ce griji și necazuri au parte curtenii, scrie N. O. unui prieten care dorea nespus de mult să ajungă curtean. Sunt așa de agitați când de un lucru, când de altul, mai ales cei care au o oarecare ambiție, că nu le rămâne nicio clipă de plăcere. Îți scriu aceasta ca unul ce-s pășit. Aproape din copilărie am fost crescut la Curte, am trecut prin multe

— și bune și rele. Vrei să intri în viața dela Curte. Faci mare greșală, crede-mă, dacă socoți că situația celor dela Curte e mai fericită decât a ta. Aci, e adevărat, vei fi cinstit de mulți, pentrucă talentele tale reclamă acest lucru. Dar ești mereu preocupat cum s'o iei înaintea altora, cum să captezi bunăvoința Principelui, cum să faci pe amici să te laude într'una. Lucruri care aduc după sine atâtea griji, încât nu poți avea liniște, nici ziua, nici noaptea. Iar dacă ai făcut ceva studii înainte, în vremea aceasta ele se pierd, căci grijile, frământările sufletești, nu-ți îngăduie să te ocupi de literatură. Așa dar, dacă ești înțelept, fugi de Curte; și dacă la tine acasă nu e pace, du-te acolo unde poți să slujești lui Dumnezeu și să-ți cultivi mintea".

După o absență de 10 ani petrecuți în slujba reginei, dorul nostalgic l-a adus în țară, iar stăruințele regelui Ferdinand l-au așezat în postul de secretar și sfetnic al Curții regale. Consilierul se dovedise atât de indispensabil Curții încât nu putu îndeplini efectiv și funcțiunea de episcop de Zagreb sau Eger. La 1553 a fost înaintat la suprema treaptă ierarhică din Ungaria: arhiepiscop de Strigoniu și primat al Ungariei.

Pentru vredniciile personale, Ferdinand l-a numit la 1554 baron al Imperiului și, apoi, la 1558, regent al Ungariei, o înaltă demnitate politică pe care o ținu până la începutul anului 1568, când înaltul prelat trecu în lumea celor drepti.

Decretul lui Ferdinand din 1558 cuprinde și o prezentare elogioasă a vrednicilor prelatului și ale înaintașilor săi: „Cu cât mai mult — scrie Ferdinand — te distingi tu Nicolae, cu atât suntem noi înșine mai aplicați a te îngămădi cu toate onorurile și beneficiile. Căci în ce privește neamul tău — precum am aflat din împărtășirea vrednică de crezare a unor sfetnici ai noștri, — tu îți tragi originea chiar dela cei mai vechi principii ai neamului Valahilor. Ești născut din tatăl Ștefan Olahus, bărbat vestit, în vremea căruia câțiva inși din familia ta, anume principii Draculea, Mihnea și Mircea au fost voievozii Daciei Transalpine, care acum e patria Valahilor. Dacă el n'a ajuns stăpânitor, a fost din pricină că inima lui spăimântată de orice vrășmășie ambițioasă, era doritoare de liniște, de pace și securitate... a trăit totuși cu demnitate în Transilvania... purtându-și astfel slujbele, încât se spune că era unic în marea admirațiune a tuturor și, trecând la cele eterne, a lăsat o perpetuă părere de rău. La însuși regele Matia se bucura de atâta încredere statornică, încât adeseori a fost împărtășit de milostivirea lui deosebită. Prea vrednice de amintit sunt aceste fapte, arătând podoabele originii și națiunii tale, pe care tu ca urmaș al virtuții părintești ai fost hotărit din vârsta fragedă a prunciei numai să le păstrezi, ci să le și sporești".

Când Nicolae Olahus și-a început activitatea arhipăstorească, catolicismul trecea printr'o mare criză, căci curentul Reformațiunii a clătinat simțitor autoritatea ierarhică, a înstreinat sufletele credincioșilor și averile bisericilor și a rărit mult rândurile preoțimii. „S'a ajuns acolo — scrie Olahus — că din pricina lipsei de preoți în biserica noastră catolică, oamenii noștri se nasc, trăiesc și mor ca dobitoacele; preoții noștri, pentru că nu vor să le dea împărțășania, sunt alungați de nobili și, în parte, din pricină că nu le îngăduim să se însoare, trec la eretici”.

Olahus se lămurește repede asupra misiunii sale de șef al bisericii și începe munca uriașe pentru salvarea catolicismului din Ungaria. După ce isbutește să dea o bază materială cauzei sale prin recuperarea bunurilor răpite sau înstrăinate ale bisericii și prin obținerea respectării independenței și a persoanei preoților — încep alte eforturi supraomenești spre a reînoui fața catolicismului din țara sa și a stăvili progresele victorioase ale Reformei. În acest scop, a căutat să stârpească abuzurile la care se dedau preoții, i-a chemat la adunări și sinoade în care i-a luminat asupra îndatoririlor lor, le-a dat îndemnuri, le-a impus legea și tradiția catolică și i-a obligat să aducă la dreapta credință pe eretici prin metode pașnice dar fructuoase. Pentru a le da tot concursul în această luptă de recăștigare a celor înstreinați, a adus în Ungaria pe Jesuiți și s'a dus personal acolo unde se iveau începuturi de erezie. A reformat și a ridicat la un nivel mai înalt învățământul teologic, prin înființarea seminarului teologic din Tyrnavia și prin întemeierea unei tipografii pentru scoaterea tuturor cărților necesare. El însuși își trimetea sub teasc unele manuscrise. Tipărește pe cheltuiala sa o carte de rugăciuni precum și lucrarea primită cu aplauze într'unul din multele sinoade ținute: *Catholicae ac Christianae Religionis praecipua quaedam capita, de Sacramentis, Fide et Operibus, de utraque Justificatione ac aliis*, în care arată care este temelia slujbei religioase și a îndatoririlor clerului. Nu putem lăsa pradă uitării nici celebra carte de ritual apărută la 1560 la Viena: *Ordo et Ritus Sanctae et alii animarum Pastores in Ecclesiis suis uti debent*.

Această bogată activitate a fost asemănată cu aceea desfășurată în secolul următor de Petru Movilă, un alt mare chiriarh român și a fost socotită de istoricii streini de-a-dreptul providențială pentru cauza catolicismului unguresc.

Ca mare erudit, secretarul reginei Maria a lăsat câteva lucrări cu caracter istoric scrise în latinește, după obiceiul vremii, prin care urmărea să facă cunoscută în Occident țara în slujba căreia se pusese:

1. o monografie despre *Atila*, 2. o scurtă Cronică în care a consemnat

evenimente contemporane începând cu încoronarea lui Matei Corvinul și sfârșind cu încoronarea lui Ferdinand și 3. o importantă scriere istorică, etnografică și geografică *Hungaria*, în care (cap. XII) vorbește despre originea sa munteană, despre înrudirea sa cu Huniadeștii și cu Domnii Țării Românești, ne dă date prețioase asupra Ungariei din vremea sa, precum și asupra Transilvaniei și a Principatelor cu stăpânire românească, Moldova și Muntenia și semnalează pentru întâiași dată în istoria literaturii noastre, originea și unitatea noastră, anticipând astfel pe dibuitorul Ureche, pe înțeleptul Miron Costin și pe risipitorii de erudiție și entuziasm Gh. Șincai și P. Maior :

„Valahii în limba lor își zic Rumunyi (Rumâni) adică Romani și socot că vorbesc rumunyeschte (rumânește) adică în limba Romanilor. Limba lor mai pură are cea mai mare afinitate cu limba italiană, dar limba de care se slujesc, mai ales Bihoreni, în biserică, e sporită cu vocabule slave, din pricina religiei pe care, primind-o, dacă nu mă înșel, dela popoarele slave care se închină după ritul și dogma greacă, o păstrează cu cea mai mare încăpățănare. Lucrul acesta l-am constatat eu însumi, când fiind la Oradea Mare într'o misiune de stat, am avut prilejul să stau cu ei de vorbă”.

Ne dă o frumoasă descriere a Transilvaniei și aduce argumente de ordin filologic și arheologic pentru a arăta vechimea stăpânirii romane în părțile acestea :

„Neamul acesta de oameni robuști, războinici, înarmați, sunt prevăzuți cu cai buni, sdraveni. Intreaga regiune e alcătuită alternativ din șesuri și păduri, întretăiată de ape cotite, plină de pământ roditor. Bogată în vin, aur, argint, fier și alte metale și sare; cât se poate de îmbelșugată în boi, fiare, urși și pești, așa că nu poți învinui firea că n'ar fi grămădit în acest ținut toate bunătățile traiului. În ea sunt patru națiuni: Unguri, Secui, Saxoni și Valahi. Intre aceștia Saxonii sunt considerați cei mai slabi în războiu. Ungurii și Secuii se slujesc de aceeași limbă, numai că Secuii au câteva cuvinte specifice graiului lor... Sașii se socotesc a fi coloniști ai Saxonilor din Germania, aduși aci de Carol cel Mare, lucru care se adevărește prin potrivirea limbilor acestor două popoare. *Valahii se spune că sunt colonii romane*. Dovadă de acest lucru e faptul că au multe cuvinte comune cu limba romană. Monede romane se găsesc multe în acest loc și ele constituiesc un neîndoelnic semn al vechimii stăpânirii romane prin părțile acestea”.

Cu aceeași dragoste vorbește și despre Moldoveni :

„În vremea noastră (1536) domnește în Moldova Voevodul Petru (Rareș). Moldovenii au aceeași limbă, obiceiuri și religie ca și Muntenii; se deosebesc într-o câțiva numai prin îmbrăcăminte. Ei se țin mai de neam și mai de ispravă decât Muntenii. Au cavalerie excelentă... Limba lor ca și a celorlalți Valahi, a fost cândva romană, căci ei sunt colonii de Romani. Limba lor ca și a altor Rumâni, mai de mult era romană, însă pe vremea noastră foarte mult se deosebește de aceea, dar multe vorbe de ale lor pot să le înțeleagă și Latinii”.

Față de Muntenia, patria tatălui său, are o vădită răceală, moștenită, fără îndoială, dela pribeagul Ștefan, care, am văzut, n'a voit

să se reîntoarcă în țara natală nici chiar ca domnitor. Păcatele boierimii muntene, ca: intrigăria, nestatornicia cuvântului și setea de sânge, N. O. nu le-a putut uita niciodată. După părerea sa, „practicele valahe” au fost împrumutate dela Turci, iar aceștia le vor fi învățat dela Bizantinii decăzuți.

Această lucrare atât de importantă și al cărei titlu complet este: *Hungaria sive de originibus gentis, regionis situ, divizione, habitu atque oportunitatibus* (Ungaria sau despre originile neamului, despre așezarea și împărțirea regiunii, despre înfățișarea și înlesnirile ei), a fost concepută în Belgia și a fost publicată de Matia Bell în 1735.

Tot în timpul șederii sale în Bruxelles, a alcătuit majoritatea poeziilor. Modesta sa avere poetică este formată din epitafe, bilete de corespondență cu diverși amici, poezii de felicitare, câteva epigrame, etc. A dat expresie în deosebi următoarelor sentimente: iubirea de frate, dragostea de țară și devotamentul pentru prieteni. „Stihurile lui sunt curgătoare și limpezi, fără imagini prea nouă și îndrăznețe”, notează d-l Șt. Bezdechi. N. O. spune despre sine că are o vână poetică firavă și recunoaște că multele obligațiuni profesionale nu i-au îngăduit să se poată realiza pe deplin ca poet.

Și ca întindere și ca sinceritate, locul de frunte îl dețin stihurile elegiace izvorite din durerea pricinuită de pierderea iubitului său frate Matei, fostul primar al Orăștiei. Iată câteva versuri din simțitul epitaf *La moartea fratelui meu*, în frumoasa tălmăcire a d-lui Șt. Bezdechi:

„Nu e nimica statornic în vârstele noastre și trainic
N'are nimica în el traiul fragil ce ni-i dat,
Soartă haină, ce nu poți să fii niciodată 'mblânzită,
Spune: De ce-mi impletești viața cu-atâtea restriști?
Au nu ți-a fost de-ajuns să-mi ucizi părinteștii tovarăși,
Nenorocirea s'aduci ori în ce loc alor mei,
Să bântuești a mea țară cu atât de cumplite primejdii
Și cu dușmanul tău braț să năruiești orișice?
Până și propriu-mi neam tu l-ai întinat prin o moarte
Și din familia mea tu mi-ai luat ce-i mai scump.
Inșă de ce de hainii zei să mă rog eu zadarnic,
Dacă destinul meu trist nu poate fi ușurat?
Dac'ar avea vreo putere rugile, n'ar fi dăr'mată
Troia și naltul palat al lui Priam ar fi stat;
Nu și-ar fi plâns zăna Thetis, alături de nimfele sale,
Scumpul fecior omorît de-ale lui Paris săgeți.
Deci, fiindcă soarta prin rugă nu poți să o schimbi, ale jalei
Mele rămână ca semn stihurile-acestea de-acum.
Plângeți-l, dară, tovarăși și sus ridicați pe n'tristatul
Prieten, pioase vărsând lacrimi pe rugu-i înalt;

Cu chiparosul cel jalnic ornați-i mormântul de frate 'n
 Piatra cea tare săpând vorbele ce vă dictez :
 „Eu, care zac în această hrubă, Matei, zis Valahul,
 Jude pe vremuri am fost și 'n Orăștie primar.
 „*Tara de peste Carpați a străbunilor, dintr'o vestită*
Vișă, vieața-mi dădu; fostam doar oaspe aici.
 „Când așteptam cu nespusă dragoste să mi se 'ntoarcă
 Fratele, moartea-mi curmă graiul în mijlocul lui.
 „O trecător, nu îți cadă greu de a-mi spune: Cu bine 'n
 Veci să rămâi și al tău somn fie pururea lin!"

Accente profunde cuprinde și *Rugăciune* prin care mulțumește
 lui Dumnezeu c'a adus pace între Francisc I și Carol V și, în conse-
 cință, prosperitate :

„Sfânt Dumnezeu, ce-ai zidit pământul și marea și cerul,
 Tu, ce cu'n semn pironesti aștrii de foc în țării;
 Tu, dup' al căruia plac, se 'nvârte 'n orbita-i lucioasă
 Luna și soarele aprins, tras de fugarii cei iuți:
 Tu, ce hrănești a' pământului rodnic semințe gustoase,
 Tu, ce cu dragostea ta pe muritori ocrotești;
 Tu, în a căruia mână se află a' păcii zăloguri
 Și a lui Marte cel crunt însângerate săgeți:
 Ce să-ți aduc ca prinos, potrivit mulțumirea-mi s'arate
 Și să slăvesc mai smerit numele-ți sfânt de trei ori?
 Prea meritate pedepse ne-aduc ale noastre păcate;
 Mâna ta poartă pe drept biciul ce acum ne-a lovit.
 Cum 'un părinte sever cu grele loviri pedepsește
 Ale copiilor săi nesăbuite greșeli,
 Astfel și tu ne mustrezi pe noi ce 'nnoțăm în păcate
 Și după vrerea-ți, acum grele pedepse ne-am luat.
 Dat-ai ades după vesele timpuri și vremuri grozave.
 Iar după vifor și ploi, zile senine dăduși.
 Astfel divina putere deprinsă-i să-și schimbe purcesul
 Iarăși și iar deschizând îndurătorul ei sân.

Este multă asemănare între această adevărată rugăciune și partea
 a doua din *Umbra lui Mircea la Cozia*, frumoasa poezie a lui Gr.
 Alexandrescu.

A dat expresie, am mai spus și sentimentului prieteniei. L-a
 cultivat cu entuziasm, căci și-a prețuit amicii și a fost prețuit de ace-
 știa pentru cultura sa vastă, memoria remarcabilă, firea pașnică și în
 deosebi pentru generozitatea sa incomparabilă. „A ajutat pe mulți
 tineri la învățătură, a ocrotit pe literați, a fost un incomparabil me-
 cenat pentru învățații vremii, a răscumpărat pe propria cheltuială
 bunurile bisericii, a îmbogățit cu daruri de valoare tezaurul catedralei
 din Strigoniu, a jertfit mult pentru cărți de valoare, din care o parte
 se află și azi la biserica franciscanilor din Kis Márton".

Pentru a se vedea aureola de care era înconjurat acest vlăstar românesc aruncat pe alte meleaguri de nestatornicia politică și martirajul neamului de care s'a simțit întotdeauna legat, fie-ne îngăduit a reproduce rândurile entuziaste pe care i le-a închinat umanistul Joannes Cynglus: „Orice învățat laudă pe mecenatele și sprijinitorul său și stăruie în laudele lui. Dar acesta e un lucru special ce se întâlnește în treacăt. Pe tine însă nu te laudă numai unul sau mai mulți învățați fiecare în parte: pe Tine afară de vestita Panonia, în care spre slava și strălucirea neamului Tău te-ai născut, nu încetează de a Te lăuda și alte țări în care odinioară ai petrecut și pe ai căror învățați i-ai ajutat prin aleasa și incomparabila ta dărnicie și i-ai stimulat la întreprinderi mai de seamă în republica literelor prin sfatul și banii Tăi, în chip cât se poate de liberal. Și Te slăvesc pe drept căci, fie că luăm în considerare erudiția risipită în cărțile Tale, cunoscute și apreciate de toți, fie că ținem socoteală de familia Ta din care se trăgea și strălucitul rege al Panoniei Matei Corvin, ale cărui merite sunt slăvite până la cer, fie că ne gândim la strălucita Ta situație atât eclesiastică, cât și civilă, rămânem incredințați că în vremea noastră nu se poate găsi ceva mai nobil, mai de seamă, mai vrednic de laudă, decât aceste lucruri.

„Și ceea ce e mai presus decât toate acestea e faptul că nu există nici în Germania, nici în Belgia, nici la Elvețienii noștri, nici chiar în Italia și Franța om, cu oricât de mică brumă de învățătură, care să nu fi auzit de virtuțile Tale, de erudiția Ta, de liberala Ta dragoste față de literați și de râvna Ta de a-i ajuta și încuraja. Așa că Tu poți fi socotit și numit pe drept, nu mecenas al unuia singur sau cutărui sau cutărui erudit, dar mecenas al unor țări întregi. Trăiești acum în Panonia, dar laudele învățăturii și dărnicii Tale strălucesc ca razele soarelui în fiecare zi și în alte țări și ținuturi. Tu ești deopotrivă și istoric și poet plin de podoabe și prea sfânt cap al bisericii și foarte înțelept sfetnic al tronului și ai meritat de mult atâtea laude, încât această carte, chiar dacă ar fi o operă de uriaș, nu ar putea să-ți aducă Ție vreo laudă și nici slava numelui Tău să-și câștige sie-și podoabă și ocrotire”.

Olahus, prin înclinațiunile și însușirile sale, care au putut să înflorească atât de bogat într'un mediu prielnic, este un exponent al puterii de cultură a neamului căruia el, prin originea sa, îi aparținea. Această dragoste de lumină, totdeauna puternică la neamul nostru, dar latentă din pricina vremurilor viforoase ce ne-au păscut, n'a putut incolți nici da toate roadele la care am fi avut dreptul să ne așteptăm. Dacă o soartă mai bună ne-ar fi așezat aproape de Apusul civilizat,

mai în vecinătatea uneia din marile neamuri latine, cu care spiritualicește ne simțim atât de înrudiți, n'am fi băjbăit atâta în întunerecul pe care l-au proiectat asupra sufletului nostru, atât asprimea veacurilor, cât și paravanul dușmănos ridicat de popoare barbare, între noi cei dornici de cultură și izvorul de lumină de care mereu am fost ținuți departe. Nu, deci, aceia pe care capriciul istoriei i-a așezat acolo unde trebuia să fim noi, nu aceia care s'au împăunat cu pene culese dela toți vecinii, nu aceia care au captat bunurile spirituale ce ne erau menite nouă, au dreptul să ne arunce sfidător în obraz acuzația că am fi un popor incapabil de cultură.

TULIU RACOTĂ

IOSIF VULCAN ȘI „FAMILIA”¹⁾

Până la sfânta zi de 1 Decembrie 1918, noi Românii din Transilvania am avut două perioade în care Curtea din Viena a fost generoasă în libertățile acordate. Întâia este domnia dela sfârșitul secolului al XVIII-lea a generosului Împărat Iosif al II-lea, iar a doua așa numita „eră constituțională” dela 1860—1865. Amândouă aceste perioade au avut consecințe binecuvântate pentru istoria noastră politică și culturală.

Sub:

*„Iosif cel Mare de neamuri iubit,
Soare de scutiță nouă răsărit” —*

cum este numit într'un Molitvelnic contemporan dela Blaj visătorul Habsburg, posedat de filosofia umanitară a veacului luminat, s'au întemeiat un mare număr de școale; s'au tipărit cărți pentru învățătura mulțimilor; au încolțit nădejdlile dreptății sociale și naționale, care au dus la răscoala lui Horia și la Supplex Libellus Valachorum, cea dintâiu de limpede și solidară afirmare a conștiinței noastre politice. Mândria originii romane, axa renașterii noastre naționale, în această perioadă a prins aripi.

În „era constituțională” limba română devenind oficială și deschizându-ni-se într'o oarecare măsură porțița funcțiunilor publice a crescut în mod simțitor numărul tinerilor care urmau școalele de toate gradele din monarhie. La universitățile din Viena și Pesta ei sunt atât de numeroși încât se gândesc să se constituie în societăți pentru cultivarea limbei și a literaturii. Liceele din Brașov și Blaj iau o mare desvoltare, iar pe lângă unele licee străine se întemeiază catedre de limba română, în jurul cărora elevii români se strâng de asemenea în societăți de lectură. Crește apoi numărul gazetelor și al publicațiunilor românești de toate categoriile. În această perioadă ia ființă „Astra”, cea mai importantă asociație culturală a noastră și tot acum marele Șaguna scutură erarhia sârbească, restaurând vechea metropolie ortodoxă. În sfârșit, această perioadă constituțională ne-a dat dieta dela Sibiu din anii 1863—64, în care pentru primaoră Românii au fost reprezentați mai potrivit cu numărul și importanța lor politică.

¹⁾ Conferință la Universitatea Radio în ciclul „Reviste literare de altădată”.

Revista „Familia” s'a născut în acești ani, plini de avânturi și de speranțe. Patruzeci și unu de ani, dela 1865 la 1906, săptămână de săptămână, a dus în casele intelectualilor români de pretutindeni, cultul valorilor românești, contribuind astfel cât o instituție cu o armată întreagă de membri la apărarea și creșterea patrimoniului strămoșesc. Dela înaltul ierarh și conducătorul politic, la preotul și dascălul de sat așteptau cu toții nerăbdători caietele ei, cu articole, literatură ușoară și știri culturale de pretutindeni, ilustrate cu gravuri în care se preamărea pacea și mulțumirea căminului familiar. Ceteau bătrânii câte un articol ceva mai greu, sau portretul cutărui „bărbat al națiunii”, dar citeau mai ales tinerii și femeile literatura. Caietele erau păstrate apoi cu sfîințenie, pentru a fi legate în volume și a fi așezate în biblioteca familiei, unde au rămas multă vreme cele mai iubite cărți ale casei.

„Familia” își datorește viața exclusiv unui om, lui Iosif Vulcan. Am avut și alte publicații legate de un singur nume, niciuna nu s'a contopit însă așa de mult cu el, ca revista dela Oradea. Iosif Vulcan s'a identificat cu „Familia” ca un țăran cu pământul pe care-l muncește din zori până în seară, dându-i pecetea hărniciei, priceperii și dragostii lui, dar primind până la urmă el însuși ceva din duhul acestui pământ. A avut intuiția acestei reviste, de care și-a legat viața ca de-un destin, încă de pe când era, prin anii 60 ai veacului trecut, student la Pesta, când a întemeiat sau a fost colaboratorul principal al unor publicații ca „Umoristul”, „Gura Satului” și „Aurora Română”, care erau toate dibueli după o formă definitivă, ca modelările unui artist după icoana care-l obsedează. Această formă a găsit-o în 1865. Cu siguranță că la plămădirea ei a primit și sugestii străine, în deosebi germane. Dar faptul acesta are puțină importanță. Ceea ce trebuie să reținem este spiritul care a fost turnat în această formă, adaptarea ei la realitățile românești, frământarea aluatului acestor realități, pentru ca la timp potrivit să crească din el pâinea caldă a creației spirituale și a marilor aspirații naționale.

Prezent, încă de pe când era elev de liceu la Oradea, la toate manifestările sociale ale generației sale, Iosif Vulcan și-a dat de timpuriu seama de primejdia care amenința tinerimea română de atunci. El o vedea dornică de a cunoaște, de a se desfăta de toate plăcerile spiritului, ale artei și ale vieții sociale, se îngrozea însă la gândul că această curiozitate firească e nevoită să se hrănească din publicații streine, modelându-se astfel după tipare care nu erau ale firii noastre. Cele câteva periodice pe care le aveam atunci dincoace de Carpați, cu interminabilele lor articole politice, cu aridele lor discuții filologice, nu puteau satisface setea de poezie, de joc și de lumină a acestei ti-

nereți. Ea avea nevoie de o revistă care să-i meargă la inimă. Această revistă a creat-o Iosif Vulcan.

Și a mai observat ceva feciorul de preot din Holodul Bihariei. În vizitele pe care le făcea în familiile românești, la balurile, petrecerile și șezătorile literare dela care era nelipsit și-a dat seama că nimeni nu se ocupă de cultura femeii române. Cele câteva institute modeste de educația fetelor pe care le-am avut în Transilvania dinainte de Unire s'au consolidat abia către sfârșitul veacului; femeia adultă era de asemenea, în completă părăsire. Și românele trebuiau să primească și ele o educație mai aleasă, căci tinerii funcționari, liber profesioniștii și chiar preoții și învățătorii mai răsăriți nu se mai mulțumiau cu soții educate exclusiv în familie, sau cu fiice de țăran. Această educație o primeau în institute străine, unde în mod fatal își însușiau gusturi, inclinații și mai ales învățau limba streină. Femeia a fost apoi totdeauna cea mai harnică și mai pasionată consumatoare de literatură. Noi nu hrăneam cu nimic această înclinare firească a ei. Prin femei eram amenințați deci să pătrundă desnaționalizarea în ultima și cea mai rezistentă cetate a noastră, în familie. Căci oricare ar fi meritele celorlalte așezăminte ale noastre pentru apărarea și adâncirea conștiinței etnice, aceea care a rămas suprema ei garanție a fost familia, îndeosebi familia țărănească, cu tradițiile ei puternice și statornice. Păstrătoarea și transmițătoarea acestor tradiții este femeia, mama. Iosif Vulcan a fost cel dintâi care s'a gândit în mod stăruitor la ea. A căutat să cunoască și să cultive în spirit național lumea ei de dulci nimicuri, dar și de mari și nobile aspirații. Dela început a creat în revistă rubrica conversației cu cititoarele, așa numitele „saloane“, pe care de cele mai multe ori le redacta el însuși, în stilul lui ușor, glumeț, sentimental. Ii trimitea apoi tot felul de informații privitoare la gospodărie, la viața de familie, la modă și era atent în deosebi la baluri, petreceri, logodne și căsătorii. Din paginile „Familiei“ se știa că în cutare oraș, târgușor sau sat s'a mai întemeiat un cămin românesc, prin alianța dintre cutare și cutare familie. Revista a contribuit astfel la consolidarea familiei noastre burgheze, amenințată de primejdii mult mai mari decât familia țărănească.

Dar „Familia“ n'a ajutat numai la întărirea acestui nucleu social fundamental al nostru, ci a încurajat orice încercare de organizare socială cu scop cultural la Românii de dincoace de Carpați. Eram în vremea când am fost cuprinși cu toții de febra spiritului asociaționist. Datorită lui a luat ființă, la 1861, ASTRA. Dar alături de ea a apărut o floră întreagă de asociații, răspândite pretutindeni unde se găsea o mână de Români. Aproape n'a rămas oraș fără casină română, sau școală secundară ori superioară fără societate de lectură. Până și la

liceele din inima Ungariei, unde rățăceau doi-trei tineri români, ei se uniau într'o astfel de societate, pentru a-și apăra și cultiva naționalitatea. „Familia” a fost buletinul acestor însoțiri, îndrumătoarea și ocrotitoarea lor.

Și a mai observat agerul Iosif Vulcan că prin nimic nu poate fi mai efectiv îndrumată burghezia românească în spirit național, prin nimic nu poate fi ridicat nivelul culturai sociale a acesteia așa de mult ca prin teatru. A luat atunci, în 1870, inițiativa întemeierii „Societății pentru Fond de Teatru român”, cea mai importantă asociație culturală din Ardealul de pe vremuri, după Astra, al cărei suflet timp de 35 de ani a fost Iosif Vulcan. Scopul ei era strângerea fondurilor pentru întemeierea unui teatru român stabil. Îndată după întemeiere „Familia” a devenit organul oficial al societății, funcțiune pe care a îndeplinit-o până la dispariția revistei. Un teatru așa cum îl visa Vulcan n'am putut avea decât în 1919. Prin interesul lui neobosit pentru acest așezământ, despre care Societatea, condusă mult timp de el și „Familia” sunt o impresionantă dovadă, a fost pregătit terenul pentru ca, la timpul său, acest teatru să poată lua ființă și să fie îmbrățișat cu toată dragostea, încât am putut să dăm și în acest domeniu un examen strălucit de maturitate spirituală. Iosif Vulcan este întâiul ctitor, părintele teatrului românesc din Ardeal.

„Familia” a apărut la Pesta, iar din 1880 s'a mutat la Oradea, unde a avut cei mai frumoși ani din lunga ei existență. Ea a rămas deci tot timpul în mijlocul societății românești care era mai bântuită de primejdiiile schitate mai înainte. De aici au ieșit apostolii naivi sau interesați ai „împăcărilor” și ai compromisurilor; aici a început să se întindă plaga căsătoriilor mixte; aici limba era împestrită tot mai insistent cu elemente străine sau pur și simplu părăsită. „Familia” a luptat pas de pas pentru înlăturarea acestor pericole de moarte pentru neamul nostru, învățând, ademenind cu farmecul limbii și al literaturii, muștrând, întărind conștiința națională. „Ce ne îndeamnă a iubi și adora naționalitatea noastră?” — Se întreba Iosif Vulcan, într'o cuvântare rostită în 1872 la Pesta, în sânul societății studențești „Petru Maior”. „Ce nu ne permite ca s'o putem trăda? Ce ne face superbi că suntem și noi fiii ei? Ce ne însuflețește să creem fapte mari pentru a-i asigura înflorirea? Ce ne ușurează durerile morții, știind că ne-am făcut datoria?” — „Conștiința națională” răspunde el. Iar mai târziu, în 1899, la adunarea dela Săliște a Societății pentru Fond de Teatru, definea astfel acest bun neprețuit: „Istoria veacurilor ne e mărturie că poporul cu conștiință națională n'are să se teamă de nimic. Poți să-l izbești cât de crud, tot n'ai să-l strivești; poți să-i pui cât de multe stavile, n'ai să împiedeci înaintarea lui; poți să-l nedreptățești cât de volnic, n'ai

să-i poți opri avântul: căci conștiința națională e scutul care-l apără și tăria care-l scoate biruitor din toate primejdiile. Volnicia poate să-i răpească tot, să-l facă rob, să-i stingă chiar viața; dar nu-i putere în lume care să-i cuprindă inima și sufletul, care să-i innăbușe simțirea și să-i sugrume conștiința națională“.

Am insistat asupra acestor rosturi ale revistei „Familia“, pentru că ele sunt mai importante decât cele literare, care nu sunt totuși de neglijat. Unitatea de măsură a aprecierii oamenilor și a instituțiilor în Transilvania de dinainte de 1918 era contribuția lor la lupta de apărare și afirmare națională. Puteai să fi o inteligență strălucită, un artist sau om de știință de valoare excepțională, șeful unei mari instituții, dacă călcai această lege de fier, erai eliminat din corpul națiunii, ba riscai — am avut și astfel de cazuri — să fi pus la stâlpul infamiei. „Familia“ a respectat această lege prin toate actele ei, deci și prin literatura pe care a sprijinit-o. Ea a fost mai întâi leagănul unui mare număr de scriitori mari și mici. A devenit un loc comun al istoriei noastre literare faptul că Vulcan este nașul celui mai mare poet român, căruia, după ce i-a publicat primele versuri, i-a schimbat numele din Eminovici în Eminescu. Aici și-a publicat Coșbuc două din primele lui încercări poetice, sub pseudonimul Boșcu. Și alții și alții și-au luat sborul din acest cuib primitiv, pe care mai târziu l-au dat uitării s'au l-au criticat. Vulcan nu se supăra, ci își continua senin drumul lui, fiind sigur că îndeplinește o mare misiune. El n'a servit cu încăpăținare nicio ideologie literară, ci a căutat, după cum însuși mărturisește, la sfârșitul vieții, să facă din revistă „oglindea fidelă a evoluțiunii noastre intelectuale“. Totuși, „Familia“ a avut un ritm al ei, care n'a fost sesizat încă în toată amplitudinea. La început, în perioada dela Pesta, a navigat în apele romantismului național gen Bolintineanu și Andrei Mureșeanu. Cei doi poeți au fost zeii tutelari ai casei, imitați de toată lumea, cădelnițați fără întrerupere de Aron Densusianu, care a fost în acești ani criticul mărturisit și nemărturisit al revistei. Dacă la numele lor mai adăugăm pe al lui Hașdeu, care se înșirue încă din 1867 printre colaboratorii revistei, atunci am definit orizontul ei literar din această epocă. În privința limbii ea era pentru etimologism. Poet el însuși, Vulcan și-a dat însă în curând seama că literatura nu poate prospera în cămașa de forță a principiilor latiniste. De aceea a început, încetul pe încetul, să comită mici infidelități față de ele. Ochii lui erau îndreptați în permanență spre Țara liberă, pe care a vizitat-o mai întâi în 1868, pentru ca mai apoi, când ajunge membru al Academiei să facă an de an câte o călătorie la București, unde vedea că viața literară a luat cu totul alt curs. Era mai ales acolo o mare personalitate literară, în

fața căreia se închinau toate steagurile. Vulcan și l-a închinat și el pe al lui. Vasile Alecsandri — căci aceasta era personalitatea — a devenit modelul năzuințelor lui literare, Directorul „Familiei” l-a imitat în poezie și l-a urmat mai ales cu real succes în teatru. Avem impresia că el a căutat să joace dincoace de Carpați rolul pe care l-a jucat Alecsandri în literatura Țării libere. De aceea, când poetul dela Mircești, în lupta lui împotriva latinismului, a scris *Dicționarul grotesc*, fapt care provoacă replica aspră a lui Cipariu, Vulcan ia apărarea poetului într'un ton cu totul neobișnuit pentru atmosfera revistei. Alecsandri, care a fost un mare cuceritor, a intrat de acum și el printre zeitățile casei, bucurându-se până la moarte de un cult statornic și viu.

Autorul „Gintei Latine” a fost inaintemergătorul ideologiei junimiste la Românii din Transilvania. Ruptura dintre vechiul și noul crez literar, care a luat în această provincie proporțiile unui cutremur, despărțitor de ape și creator de munți, s'a desăvârșit în jurul deceniului al optulea al veacului trecut. Ea s'a petrecut mai întâi în sânul tinerilor. Iosif Vulcan care urmărea de aproape orice mișcare a lor, nu putea să nu observe acest fenomen. Valurile stârnite de cutremur inundă deci curând și „Familia”. Grigore Silași, fostul profesor dela universitatea din Cluj, ultimul latinist bine înzestrat, încearcă să le pună stavilă, prin polemicile lui inteligente și documentate. Incercare zadarnică! Până la urmă Vulcan însuși trece în tabăra junimistă, adoptând un fel de compromis între etimologism și fonetism. Ruptura este pecetluită prin publicarea, în 1883, a portretului lui Titu Maiorescu, care la rândul său, recrutează colaboratori pentru revistă și colectează abonamente. La îndemnul lui, Eminescu dă lui Vulcan șase din ultimele lui poezii, atențiune pe care nașul poetului nu va uita-o niciodată. Alături de el apar apoi cu inedite Alecsandri, Matilda Poni, Duiliu Zamfirescu, Carol Scrob și alți scriitori junimiști, pentru a nu mai aminti pe ardeleni. Această schimbare la față a fost o adevărată binecuvântare pentru „Familia”. Deceniul acesta, 1880—1890, a fost cel mai bogat din activitatea ei.

Chiar dacă mai târziu n'a mai avut un rol important în orientarea vieții literare, a adus totdeauna neprețuite servicii acesteia, fie că publica literatură originală, fie că făcea loc traducerilor sau literaturii de peste munți. Mai ales teatrul și literatura populară s'au bucurat de o deosebită simpatie. Vulcan a fost apoi unul dintre puținii ardeleni care au cunoscut literatura franceză. În 1867 a vizitat Parisul, de unde s'a întors cucerit pentru toată viața. Alături de traduceri germane, revista lui publică deci numeroase traduceri din literatura franceză. Nu sunt neglijate însă nici celelalte literaturi. Abia când vom avea bibliografia completă a acestei reviste — pentru care Aca-

demia Română a instituit un mare premiu — ne vom da seama de imensul material îngropat în cele 41 de volume ale ei.

Prin întreagă această operă, săvârșită prin „Familia“, Iosif Vulcan a fost unul din ziditorii Unirii. „Ca două râurele, pornite din același izvor, ca două raze ale aceluiași soare, ca fiii aceleiași mame: ne interesăm și noi de toate pasurile fraților noștri de peste Carpați...“ — scrie el în 1867 — „Ochii noștri sunt înundați de lacrimile bucuriei, când dâșii fac un pas pe spinoasa cale a înaintării și a dezvoltării naționale; și noi cei dedați a suferi împărțim cu dâșii toate suferințele lor, căci sângele apă nu se face, frate pe frate nu-l poate denega“.

La începutul veacului al XIX ideea unității de simțire a început să se lămurească în foile lui Barițiu, la Brașov, unde contactul cu Țara liberă a fost totdeauna viu și permanent. În a doua jumătate a acestui veac ea s'a afirmat cu puterea unei porunci dela care nimeni nu se mai poate abate, la Sibiu, în inima Ardealului românesc, prin „Tribuna“ lui Slavici. Iosif Vulcan și-a luat o misiune mai grea: să poarte acest steag în însăși capitala de pe malurile Dunării, iar mai apoi să-l înfigă la marginea vestică a românismului, strângând sub faldurile lui pe cei mai năpăstuiți dintre frații noștri. Toți cei care au servit cu credință acest steag știau că pregătesc ceasul unității politice, singura garanție definitivă a existenței și a propășirii noastre. În splendidul portret pe care-l face lui Iosif Vulcan, Octavian Goga ne-a păstrat o dovadă impresionantă despre măsura în care directorul „Familiei“ își dădea seama despre acest adevăr. În 1905, la jubileul de 40 de ani al revistei, la care au luat parte delegați din toate provinciile românești, Iosif Vulcan a închinat pentru unitatea sufletească a neamului. Din colțul lui, Octavian Goga, care reprezenta acolo „Luceafărul“, a strigat însă: „Să bem pentru unitatea politică!“ Replica lui a stârnit aplauzele tinerilor, dar a speriat pe bătrâni — afară de unul singur. Acesta a fost Iosif Vulcan. După plecarea oaspeților, el a sărutat fruntea tânărului cu ochii albaștri și i-a spus: „Tu ai dreptate!“

Era mulțumit. Munca lui de o jumătate de veac a fost înțeleasă, în sensul ei ultim, de generația tânără. Unirea politică se apropia prăvălitoare, ca o apă de munte căreia nimic nu-i poate sta împotrivă. De acum putea să moară liniștit. După doi ani, într-o zi de toamnă ca cea de acum, a închis ochii la Oradea. Mormântul lui ocrotește și îndeamnă, ca și al lui Bărnuțiu în Sălaj, al lui Lucaci în Satu-Mare și al lui Goga la Ciucea...

DRUMURI ȘI PRIVELIȘTI ARDELENE

Un învățat român explica plămuirea pământului românesc, asemuind țara veche cu un potir cu piciorul scurt, iar Ardealul cu o rodie de aur, minunat prinsă în acest potir.

Această imagine plastică arată locul precumpănitor pe care-l ocupă pământul îmbrățișat de valul carpatic în peisagiul românesc.

Căci nu există o altă parte din țară, în care călătorul să fie cucerit mai repede de înfățișările variate ale naturii și de îmbinarea lor cu manifestările neamului nostru. Și, fără îndoială, nu e o simplă întâmplare că cele mai vechi rădăcini ale drumeției românești din Ardeal s'au fixat pe versantul de miazănoapte al Carpaților, după cum ele au prins putere și pe cel de miazăzi, la adăpostul lor și de-a-lungul numeroaselor drumuri care permit străbaterea catenei carpatice prin plaiuri și trecători, îmbrăcate pretutindeni de haina codrilor și de covorul îmbelșugat al ierburilor.

Dacă clina năruită a Bucegilor, creasta de calcar a Pietrii Craiului, masivele izolate ale Postăvarului și Pietrei Mari dela intrarea defileului Timișului împlinesc astăzi în jurul Brașovului un rol identic cu partea de miazăzi a Bucegilor, față de stațiunile climatice de pe valea Prahovei, mișcarea turistică pe care o întreține acest cadru de frumusețe al peisagiului carpatin nu s'a putut înjgheba decât datorită drumurilor de legătură dintre Țara Românească și Ardeal.

Cel mai umblat dintre ele, bătut de carele cu mărfuri ale Brașovenilor, n'a putut fi drumul de pe valea Timișului, care trebuia să treacă prin păduri dese și să urce povârnișuri anevoioase spre Predeal, ci vechiul drum natural dintre Brașov, Câmpulung și Târgoviște, poate cel mai frumos dintre câte taie de-a-curmezișul Carpații.

Acesta, ca și drumul de legătură al Brașovului cu Dunărea de Jos, pe valea Buzăului, drumul Brăilei adică al Levantului — cu perspective de dezvoltare care din nefericire nu sunt înțelese — sunt dru-

murile cele mai frecventate și de călătorii străini în trecere prin Țările Românești și Ardeal, cum ne-o dovedesc însemnările lor, începând din al XIV-lea veac.

Pe șoseaua ce atârână ca o ghirlandă între Podul Dâmboviței și Rucăr, peste coasta bombată a Dealului Sasului a călătorit parisianul Pierre Lescaopier, trimis al ambasadorului francez din Constantinopol, în a 2-a jumătate a veacului al XVI-lea, ca și ambasadorul englez Paget, în tovărășia învățatului epigrafist Edmond Chishull, cu un secol și jumătate mai târziu.

Aceștia ca și mulți alți călători străini, veniți cu misiuni diplomatice sau cu treburi negustorești, după ce au admirat Bucegii, panorama întinsă a șesului Bârsei, ori spinarea îngustă și prăpăstioasă a Pietrei Craiului, oprindu-se în preajma castelelor Branului și Râșnovului au făcut cunoștință cu băștinașii regiunii, veșnici călători pe drumuri de culme, cu locuințele împrăștiate, cățarate pe coaste de munte, pierdute în umbra pădurii sau ascunse în văile Porții și Turcului.

Tot atât de vechiu este turismul de munte în lanțul cu înălțări alpine al *Făgărașului*. Ne-o spun numele răsunătoare, pline de viață ciobănească, întâlnită pe potecile sau văile care urcă dela Breaza Făgărașului la Lacul Urlii, dela Ucea și Arpaș la vârful Podagrului, dela Cârțișoara spre lacul Bălii, sau dela Porumbac spre culmea Negoifului. Le găsim amintite și de învățați străini de mare faimă, cum a fost naturalistul Spallanzani, călăuzit în excursiile sale pe muntele Surul de aceeași ciobani români, înaintași ai turismului românesc din Ardeal, ale căror nume le găsim înscrise mai târziu în anuarele Societății Carpatine Ardelene din Sibiu.

Culmea cea mai înaltă din munții noștri, numită de unii geografi și Alpii Făgărașului, își reliefează înălțarea alpină pe versantul nordic, cu creste mai abrupte decât pe cel sudic, cu văi adânci, în care torențele spumegă în furia cascadelor, cu zeci de iezere alpine risipite în coveți glaciare, situate la 2000 m. înălțime și perne de bujori de munte ce înroșesc coastele însozite. Ea cunoaște în timpul verii o animație aproape asemănătoare cu a Bucegilor.

Cadrul pitoresc al Făgărașului se întregeste cu mănăstirile și bisericile, ctitorii de ale domnitorilor munteni Matei Basarab (Porcești) și Const. Brâncoveanu (Făgăraș, Sâmbăta), cu amintiri păstrate din stăpânirea Țării Românești libere ce se întindea dincolo de munți până în Olt, ori cu acele minunate sate ale Țării Oltului, în care s'a dezvoltat din timpuri străvechi cea mai autentică viață românească, de unde au ieșit un Gh. Șincai, un Aron Pumnul, colindătorul întregii Europe, Ion Codru Drăgușeanu, sau întemeietorul școlii românești Gh. Lazăr.

Același fenomen îl întâlnim și dincolo de trecătoarea Turnu Roșu, prin care se involbură grăbit Oltul, la poalele munților Cibinului, unde cel mai însemnat dintre orașele întemeiate de Sași, Sibiu, este tributار mândrelor sate mărginene (Tilișca, Rod, Poiana Sibiului, Jina), unele din ele (Rășinari, Săliște), transformate în adevărate orașe.

Drumurile spre culmi sunt lungi, dar ușoare și umblate, de când se topește zăpada și până târziu toamna, de către oierii mărgineni. O șosea de munte urcă din capătul Rășinarilor până la stațiunea *Păltinișului*, de unde turistul bun de picior urmează potecile ce duc într-o întinsoare peste cataractele Oltului la Voineasa, pe sub Cindrel, sub vârful cărui izvorăște din iezere Cibinul, până la Petroșani, în valea Jiului, sau și mai departe peste pasul Urdei, pe „drumul Regelui”, tocmai la Novacii din Gorj.

E locul vestitelor „*nedeie*” ce se țineau în fiecare an la Sânzien, Sf. Petru și Sf. Ilie, la care petreceau de zor baccii și băcițele. Luau parte la aceste nedeie, care erau totdeauna și târguri de schimb, pe lângă localnici, Hațegani și Oltenii, veniți dela distanțe de câteva poște. Târgurile s’au stricat, nedeile de asemeni, totuși, pe padina înflorită din „Poiana Muierii”, lângă culmea Salanelor, cu izvor și stână în apropiere, se ține și astăzi o nedeie în ziua de Sânzien.

În fața defileului, prin care Jiul își croește grăbit drumul spre Oltenia, se ridică lanțul muntos al *Parângului* și masivul de vaste proporții al *Retezatului*. Cel dintâi se implântă în coasta munților Sebeșului, al doilea, flancat de munții scunzi ai *Vulcanului*, se întinde însă până la platformele înalte care-l pun în legătură cu munții Banatului. Turistul, naturalistul ca și vânătorul au, de această dată, de cercetat un cadru natural aproape virgin, cu aspecte de o frumusețe nebanuită.

Căci Retezatul, deși nu are decât un vârf care depășește cu puțin 2500 m. (*Peleaga*), oferă peisagii alpestre ca și ale Tauern-ilor sau ale Tatrei înalte. Podoabele cele mai de preț ale Retezatului, — devenit de curând parc național, pus sub supravegherea Comisiunii Monumentelor Naturii, — sunt formate din vegetația alpină, lacurile și panorama impozantă ce se desfășoară de pe vârfurile ce încadrează urmele foștilor ghețari.

Aceste lacuri sunt izolate în vaste căldări glaciare, ori se înșiră pe treptele văilor glaciare ca un șirag de mărgăritare, împresurate de hățișuri de jnepeni, de o extrem de variată floră alpină și de stâncării enorme, urme ale celei mai intense glaciații dintre acele ce au răvășit munții noștri.

Cine coboară din Retezat, dela casa „Baleia” la Pui, în Țara Hațegului, înțelege de ce un scriitor german, comparând această regiune

cu acea a Innului, între Landeck și Innsbruck, îi găsea superioritatea în aspectul pitoresc al așezărilor, în viața și obiceiurile nealterate ale populației băștinașe. În adevăr, *Țara Hațegului* și acea a *Pădurenilor* pot fi considerate, dintre toate ținuturile românești, drept cele care adaogă cadrului natural și urmelor civilizației romane, un arhaism la adăpost de prefacerile lumii moderne.

Săpăturile recente ale Institutului de Studii Clasice din Cluj-Sibiu au scos la iveală cele mai puternice mărturii despre temeinicia civilizației romane la *Sarmisegetuza*, după cum la *Costești*, și pe alte vârfuri de munte, până pe coama îndepărtată a vârfului lui Pătru, între Mureș, Strei și Sebeș aceiași învățați au descoperit urmele celui mai important capitol al străvechii noastre istorii naționale, așezările dace.

Biserici vechi de piatră ca cea dela *Densuș*, construită din blocuri săpate cu inscripții romane sau purtând fresce de o artă foarte evoluată (*Sânta Maria Orlea*) indică continuitatea acestei civilizații, în timp ce, retrași în păduri, Dacii, — numai trecător supuși acestei influențe, — își păstrau originalitatea pe care o mărturisesc atâtea particularități arhaice, dela tipul casei și îmbrăcăminte, până la pieptănătura cu părul împletit în formă de cocuri, de o parte și de alta a tâmplor, apoi costumele de o frumusețe rar întâlnită.

Tot în această regiune alte biserici a căror ființă e aproape contemporană cu *Densușul*, la *Strei*, *Strei Sângiorz* și *Ribița* aduc mărturia vieții evolate a ctitorilor lor. Ei apar în tablourile votive, pretutindeni unde frescele sunt încă bine conservate, îmbrăcați în costumele lungi tradiționale ale boierilor noștri, alături de soțiile lor, ce poartă cu mândrie iia românească.

La Miazănoapte de valea largă a Mureșului, — păzită odinioară de cetăți puternice, astăzi în ruină (*Deva*, *Șoimuș*), — un alt leagăn al românismului, închis între munții ce tăinuesc frumoase palate de calcar și de ghiață, cum e minunea subterană a *Ghețarului dela Scărișoara*, aduce o notă originală peisajului transilvănean. Este Țara pribegilor Moți, cel mai însemnat centru de exploatare aurifere din părțile noastre, cunoscut de pe vremea Agatirșilor. Ea oferă călătorului valori turistice necontestate, din nefericire încă puțin puse în valoare, din cauza lipsei de comunicații și a adăposturilor, reprezentate în regiunile cele mai izolate numai prin stânila ciobanilor.¹⁾ Pentru valorificarea lor, așa cum au făcut-o de mult Francezii în *Causses* și *Cévennes*, iar mai aproape de noi Cehii în karstul morav, și Slovicii în peșterile dela

¹⁾ Casele de adăpost ale Turing-Clubului României suplinesc într-o oarecare măsură această lipsă.

Domenova, Domică și Dobsina, nu trebuie decât o mai înțelegătoare politică de promovare a turismului românesc.¹⁾

Văile cu cheile lor, peșterile nenumărate ascunse în păduri, formațiile geologice de toată raritatea, cum e stânca bazaltică a *Detunatei goale*, sunt frumuseți naturale de primul ordin, cărora li se adaogă așezările și indeletnicirile locuitorilor.

În Munții Apuseni întâlnim *tulnicul*, instrument de muzică populară care are și un rost de semnalizare ; pe plaiuri de munte dăinuiesc încă târgurile de schimb, cum e „târgul de fete” de pe muntele *Găina*, asemănătoare nedeilor din munții Sebeșului. Arhitectura caselor, bisericile de lemn a căror frumusețe nu-și găsește egal decât în Maramureș, ceramica populară (*Leheceni, Cărpinet*) vădesc însușiri artistice de o netăgăduită originalitate, care măresc patrimoniul turistic al acestei încântătoare regiuni.

Călătorul care va folosi căile de comunicație ce întovărășesc cursurile de apă, nu va rămâne mai puțin impresionat de varietatea aspectelor turistice pe care i le pune la dispoziție Ardealul. Mai sus de Brașov, drumul Oltului e însoțit neconținut de stațiuni de cură și de repaus ; de pe Mureșul superior, dominat de creasta dolomitică a *Curmăturii* și de *Călimanii* vulcanici, se desprind drumuri de mare frumusețe spre Borsecul cu vestite ape minerale, ori spre *Lacul Roșu* și vestitele Chei ale *Bicazului*, de o măreție neîntrecută.

Târnavele și Mureșul, în cursul său mijlociu, străbat peisagii de un caracter mai domol, câmpii fertile, livezi și podgorii ; trec pe lângă lacuri cu apă sărată cu proprietăți terapeutice miraculoase, pe lângă cariere de aragonit și munți de sare, strângându-și afluenții din pădurile în care vânatul nobil nu este o raritate. E regiunea în care pe trunchiul autohton s'au altoit influențe străine, venite de pe țărmurile Rinului, cu un rol civilizator care se simte pretutindeni, în jurul celor șapte orașe de formație săsească ale Transilvaniei.

Arhitectura lor, a castelelor situate pe înălțimi și mai ales a numeroaselor biserici întărite din județele Târnava Mare, Brașov sau Sibiu, cu metereze și turnuri ce poartă insigne breslelor, amintesc de un ev mediu, în care au avut de înfruntat multe năvăliri barbare.

Terenul de explorare turistică s'a mărit, în această viață citadină prin zestrea pe care au adus-o Românii, mai ales după întregire, în *Cluj* și *Sibiu*, reprezentată prin : institute și clinici universitare de renume european, biblioteci, muzee de etnografie, arheologie, pictură modernă, colecții prețioase ca aceea a mecenatului G. Sion, parcuri sportive etc. ; în *Alba Iulia*, cetatea istorică a Unirii tuturor Românilor și

¹⁾ O politică de înfăptuiri turistice patronată de Stat (construcții de drumuri, mijloace de comunicație, hoteluri, amenajarea peșterilor, etc) e una din soluțiile care ar deschide o viață nouă acestui ținut românesc, turismul devenind astfel un factor care să contribuie în mod real la ajutorarea populației localnice.

a Incoronării; în *Blajul* plin de școli moderne, ca și în atâtea alte centre trezite la o viață nouă.

În Nordul Transilvaniei, Someșul Mare deschide drumuri spre Bucovina și Maramureș, prin ținutul de grăniceri al Năsăudului, patria marelui poet Coșbuc. Două căi ferate recente străbat aceste regiuni. Cea dintâi, adevărată minune a tehnicei inginerilor români se strecoară printre trâmbe de dealuri și izvoare de ape minerale ca să lege Ilva Mică cu Bucovina; a doua deschide drumul Țării Năsăudului spre Țibleș, coboară pasul Șetrefului în Maramureș, la Moiseiu, unde drumuri rare pătrund într-o lume veche cu grai curat și prelungiri încântătoare către Țara descălecătorilor Bogdan și Dragoș. Sub munții înalți ai Rodnei, drumurile se împart din nou; unele din ele se opresc în țâșna ce imbină trei provincii: Ardealul, Maramureșul și Bucovina, altele însă se răspândesc în *Țara Chioarului* și a *Oașului*, mândre prin înfățișarea portului și a oamenilor, ori încălecă muntele trecând în Maramureș, prin regiuni de un pitoresc desăvârșit.

Coborârea în valea Marei și a Izei atrage dela început atenția călătorului asupra cuibului etnic românesc în care satele de păstori și lemnari au rămas la străvechile obiceiuri. Făptura și portul țăranilor, care păstrează cu sfîntenie în lăzi ferecate zapise de noblete din al 14-lea veac, gospodăria satelor care trăiește încă în faza lemnului și mai cu seamă plăsmuirile neintrecute ale măștrilor români: bisericuțe de lemn cu turnul svelt ca o săgeată, înegrite de vreme, porți înflorite, crucile dela răspântii și acea sculptură religioasă, destul de rară la noi, care poate sta alături de producțiile cele mai reușite ale măștrilor din Tirolul italian, vădesc gustul artistic al țăranului maramureșan.

Aici, în preajma celei mai înalte trecători a munților românești, a *Prislopului*, peste păduri negre unde se adăpostesc cei mai frumoși cerbi din Carpați, peste plaiurile cu numiri topice de rezonanță latină, aceeași transhumanță ca a oierilor mărgineni și bârșeni a împins granița graiului românesc până departe în Carpații Nordici și Slovacia, până în Valahia moravă.

Pe toate aceste plaiuri și umeri de munte, unde târgurile de schimb au dispărut, nu știu de se mai ține odată pe an „sărbătoarea oilor” la care în împușcături cu „știurțul” și în cântec de „trișcă” păcurarii se ospătau și petreceau în veselie mare.

Dar, pe vârful munților cu făptură sălbatică, acolo unde cerul e mai aproape, se înalță câte o cruce de teiu, lemn sfânt, în jurul căreia păcurarii înalță rugăciuni lui Dumnezeu, scrutează depărtările, citind în cartea vremii și se împărtășesc din fiorul de totdeauna al credinței în destinul nemuritor al acestui neam.

CRONICI

MUZEUL REGIONAL DIN ALBA-ULIA

În publicistica noastră s'a relevat în repetate rânduri și pe bună dreptate importanța culturală și național-educativă a muzeelor regionale, care adună, conservă și ilustrează documentele arheologice și istorice ale trecutului atât de bogat al teritoriului și poporului românesc. Cel mai îmbelșugat în asemenea urme durabile, legate într'o organică în-lănțuire de continuitate, e pământul Ardealului, care a avut o viață istorică mai veche și intensă, cu o variată succesiune de culturi ce au lăsat o dără neîntreruptă în răbojul veacurilor, dela prima apariție a omului până azi. Foarte numeroase și de mare valoare sunt aici urmele preistorice și romane, pe care le-au lăsat, în primul rând, strămoșii noștri Daci și Romani și care reprezintă pentru noi un simbol tot atât de prețios ca vechea artă populară, literatura și folclorul românesc. Asupra epocii daco-romane s'a îndreptat, din considerente științifice și naționale deopotrivă, cu o deosebită energie atenția științei istorice și arheologice românești în ultimele decenii, mai ales după Unirea cea mare.

Pentru a salva ce a mai rămas din monumentele și obiectele trecutului — după intemperiiile veacurilor și indolenta lipsă de interes și pasiune științifică a vremurilor de distrugere — au luat ființă și la noi, după model occidental, instituțiile de cultură care sunt muzeele regionale și care au ajuns, în număr îmbucurător de mare, la un nivel european. Între primele așezăminte de acest fel se numără Muzeul regional din Alba-Iulia, născut în a doua jumătate a secolului trecut din entuziasmul pentru antichitățile romane, care a determinat pe profesorul de obârșie cehă Adalbert Czerny să înceapă săparea sistematică a metropolei daco-romane Apulum și să pună bazele colecțiilor arheologice, care azi se numără printre cele mai bogate din țară, fiind una din mândriile Bălgăradului. După Unire, muzeului din Alba-Iulia i s'a acordat o deosebită atenție din partea autorităților de stat și a intelectualității românești. Dotarea din partea „Astrei” cu un bogat material istoric, mai ales în legătură cu marea Unire, îmbogățirea colecțiilor cu numeroase noi descoperiri și instalarea lor în palatul Catedralei Încoronării au dat Muzeului din Alba-Iulia prestanța și însemnătatea ce i se cuvin în cetatea simbol al suferințelor milenare și izbăvirii românismului din Dacia Traiană.

Bucurându-se de concursul larg al autorităților și a cărturarilor localnici, ca și de sprijinul moral și științific al instituțiilor de cultură

— în primul rând Universitatea clujană și Comisiunea Monumentelor Istorice, — Muzeul din Alba-Iulia, aflător în ultima vreme sub conducerea inimosului director prof. Ion Berciu, a reușit să grupeze în jurul întreaga intelectualitate a regiunii, însuflețită de dragostea pentru trecutul pământului strămoșesc. Pe lângă rolul de a achiziționa și păstra monumentele de artă și arheologie — îndeplinit cu mult succes, prin salvarea dela risipă a numeroase obiecte de valoare, — Muzeul Bălgăradului participă activ la campaniile de cercetări pe teren și săpături făcute în fiecare an, din inițiativa și sub conducerea profesorului C. Dai-coviciu, de către școala arheologică clujană. Inafară de cercetări parțiale în câteva locuri, în această vară, Muzeul din Alba-Iulia, în colaborare cu Institutul de Studii Clasice al Universității din Sibiu, a continuat cu excelente rezultate săpăturile la cetatea dacică dela Căpâlna (în Munții Sebeșului, Alba), unde descoperirile de material arheologic aduc noi lumini asupra vieții strămoșilor noștri Daci din epoca premergătoare înglobării lor în imperiul roman. Valoarea istorică și național românească a descoperirii e sporită de faptul că în întreg cuprinsul țării se cunosc puține burguri de felul celui dela Căpâlna, unele din ele fiind încă neexplorate.

Din necesitatea de a ilustra și face accesibile, în mai largă măsură, lumii științifice și publicului cult, materialul achiziționat precum și o seamă de probleme și rezultate ale cercetării istorice și arheologice, s'a născut ideea unei publicații periodice a Muzeului, idee care în ciuda greutăților materiale din acești ani a fost realizată datorită tenacității directorului I. Berciu. Primul volum (pe a. 1939—42) al noului periodic intitulat *Apulum, Buletinul Muzeului regional Alba-Iulia*, publicat de Ion Berciu, a văzut lumina tiparului în toamna acestui an, grație sprijinului material acordat de Ministerul Propagandei și de Municipiul Alba-Iulia și colaborării mai multor cercetători, arheologi, istorici, naturaliști și etnografi, — entuziaști cunoscători ai pământului și vieții Transilvaniei. E un ponderos mănunchiu de studii și contribuții variate din domeniile care se integrează în programul de lucru și în destinația Muzeului. Orânduită în ordine cronologică, materia primului volum se împarte proporțional între specialitățile preistorie, istorie și arheologie antică, istorie medievală și modernă, științe naturale, etnografie, și e ilustrată cu numeroase planșe, clișee și hărți.

Studiile de preistorie sunt destinate mai ales să arate importanța Ardealului în epoca bronzului, când metalurgia tragică a ajuns la mare înflorire în regiunile carpato-dunărene, având iradiații lungi în teritoriile împrejmuitoare. Cu multă erudiție și doctrină, tânărul preistorician D. Berciu pune în lumină o specie de produse originale și semnificative ale acestei industrii „securile de tip Banabic” (Vâlcele, Turda), din care au ajuns unele exemplare până în Epir și în Sudul Rusiei. Forma lor prezintă o evoluție firească din faza precedentă a securilor de piatră din Transilvania și datează din anii 1700—1500 a. C. Din perioada următoare e depozitul nou descoperit la Ighiel (Alba), publicat de I. Berciu, aducând o nouă contribuție la unitatea de civilizație preistorică a teritoriilor traco-dacice. În acest capitol al vremurilor preistorice, cum precizează autorul, cercetarea — înlăturând nu-

mirea improprie de „bronz ungar” (cu înțeles pur geografic, natural fără nicio legătură cu Ungurii), — va trebui să facă, pentru totdeauna, locul cuvenit termenului real de „civilizație de bronz tracică”, pe bază etnică de același fel. În articolul „Topoare de cupru cu două brațe opuse”, D. Berciu dovedește și pentru acest tip de unelte originea transilvană, în marea civilizație traco-dacică. O necropolă scitică dela Blaj: M. Moga „Noi descoperiri scitice în Transilvania”, îmbogățește cunoștințele asupra civilizației marelui popor iranien al Sciților, care au jucat un rol important în prima fază a epocii de fier în Transilvania getică. Din aceeași perioadă (Hallstatt) datează „depozitul de bronz dela Orăștie”, păstrat în muzeul din Viena și publicat de D. Berciu (mai ales podoabe și fibule).

De caracter arheologic și istoric deopotrivă e studiul „Banatul și Iazygii” de prof. C. Daicoviciu, care cu acribia și agerimea critică în deobște cunoscute dovedește falsitatea afirmațiilor arheologului budapestan A. Alföldi că 1. Banatul și Oltenia ar fi fost ocupate de Iazygi (popor sarmatic, înrudit cu Sciții și veniți și ei în părțile noastre, din Asia, prin Ucraina) în cursul sec. I d. C.; 2. Banatul de Vest n'ar fi făcut parte din provincia romană Dacia, fiind ocupat și locuit de Iazygi. Tendentiozitatea acestor teorii se vede de departe: ele urmăresc (că și tot ce se scrie în Ungaria cu privire la istoria antică a pământului românesc) scopul de a scădea însemnătatea elementului autohton dacic în Sudul Daciei și proporțiile operei de romanizare a teritoriilor carpatice. Cercetând cu atenție materialul arheologic și izvoarele literare, studiul prof. C. Daicoviciu ajunge la concluzii importante pentru istoria Daciei romane: Iazygii, veniți prin Galiția (nu pe valea Dunării, cum i se părea lui Alföldi) și așezați în teritoriul dintre Dunăre și Tisa, au ocupat numai o fâșie îngustă pe malul răsăritean al celui de al doilea fluviu, dela confluența Mureșului până la Dunăre, iar Banatul, făcând parte din spațiul etnic dacic, a fost în întregime sub stăpânire romană. Numărul relativ redus de urme romane în Vestul Banatului își află o ușoară explicare în condițiile specifice ale vieții din această regiune.

Descoperirile monetare sunt izvoare istorice de primul rang și de multeori singurele de care dispune cercetătorul trecutului vechiu al pământului românesc. Valoarea lor e pusă în lumină de studiul „Două tezaure de monete republicane din Dacia superioară” (din comunele Augustin, Târnava mare și Tibru, Alba), datorit tânărului arheolog sibian specializat în problemele numismatice, M. Macrea, în colaborare cu I. Berciu. Înfrățind intensitatea circulației denarilor romani în Transilvania, unde acești bani erau singura monedă a Dacilor în primele două veacuri dinaintea de supunerea lor de către Romani, se arată și influența romană înainte de Traian, oglindită mai ales în domeniul numismaticei. În studiul cu titlu sugestiv „Aurul Ardealului în prada avarică a lui Carol cel mare”, Al. Bărcăcilă pune în lumină rolul avut de acest metal prețios al Daciei în cursul veacurilor și formulează îndrăzneța ipoteză „că mare parte din aurul găsit de oastea lui Carol cel Mare în reședința lor regală (a Avarilor) le venise din zăcămintele și din nisipul apelor Ardealului”. De caracter istoric local, dar de interes general și pentru cultura română e articolul „Vieța culturală a

oraşului Alba-Iulia până la 1700" de D. Economu. Entuziastul naturalist ardelean prof. Al. Borza dela Timişoara prezintă un atractiv repertoriu al „monumentelor naturii din Ardealul central şi apusean”. Etnografia şi istoria artei româneşti sunt reprezentate prin două studii: „Cercetări etnografice în Munţii Apuseni” de Lucia Apolzan şi „Contribuţii pentru cunoaşterea picturii pe sticlă la Românii din Transilvania” de G. H. Pavelescu. — Rezumatele în franceză fac accesibile articolele revistei şi străinilor care nu cunosc limba română.

Comunicări şi cronici de caracter cultural-istoric scriu prof. E. Hulea, B. Barat, D. Prodan, I. Iosa, Al. Baba. Prof. Al. Borza înfăţişează o schiţă biografică a lui Adalbert Czerny, presărată cu amintiri personale şi date preţioase asupra vieţii şi activităţii primului director şi organizator al muzeului din Apulum. Acest bogat sumar se încheie cu două pioase evocări semnate de directorul publicaţiei, pentru doi din foştii sprijinitori ai Muzeului: Dr. Petre Roşca şi marele Nicolae Iorga, „uriaşul generaţiei făuritoare de ţară şi de suflet românesc, savantul cu renume universal şi Românul neînfricat, care, timp de o jumătate de veac, a ţinut sus steagul mândriei, demnităţii, omeniei şi culturii neamului nostru”.

Prin valoarea contribuţiilor şi varietatea materialului documentar, ca şi prin soluţiile problemelor puse de colaboratorii revistei „Apulum” — specialiştii consacraţi în domeniile lor de cercetare, — noua publicaţie ocupă un loc de cinste în rândul celor mai bune periodice similare din ţară. Numele colaboratorilor primului volum — care fără îndoială se vor înmulţi în viitor, — ca şi hărnicia pe care directorul Muzeului o pune în serviciul instituţiei de sub conducerea sa, sunt cheazăşa cea mai bună că noua revistă îşi va menţine locul pe care îl merită în câmpul de cercetare a vieţii trecute şi prezente a pământului şi poporului român, spre mândria vechei metropole a românismului care e Alba-Iulia.

ION I. RUSSU

UN MANUSCRIS VECHIU CU CĂRŢI ŞI VERSURI POPULARE

Colecţia manuscriselor româneşti din Biblioteca Centrală Arhiepiscopale din Blaj cuprinde sub Nr. 6 un manuscris de formatul octav mijlociu şi cu un total de 538 pagini nenotate de autorii-copişti. El se impune atenţiunii cercetătorului de istorie veche literară şi culturală, atât prin vechimea sa, cât mai ales prin bogăţia textelor ce cuprinde şi prin colaborarea mai multor mâini, cărora li se datoreşte caracterul interesant de a fi fost cândva o mică bibliotecă, menită a satisface trebuinţele religioase-culturale ale preoţilor şi diecilor noştri de prin secolul al XVIII-lea şi mai vechi. După cum mărturiseşte nota de pe faţa interioară a copertei din faţă, anumite texte din cele cuprinse au calitatea de a fi creaţii, deci lipsite de sigilul sacrosant al textului religios ori cel puţin de cel al tiparului, lucru pentru care scriitorul cere obişnuita scuză. Aceste texte — între ele ocupă de sigur loc întâi cele versificate — tocmai prin faptul că se datoresc unei gândiri şi exprimări mai libere, aduc codicelui care ne preocupă şi importanţa de a

ne servi mărturii din epoca în care începea să mijască cultul versului, mai mult decât cerea numai exteriorizarea unei stări sufletești. Nota spune: „Această carte în care se cuprind multe lucruri de folos precum... și viețile la vreocâtiva sfinți foarte de folos cetitorilor mare mângâiere sufletească, — dară sunt și niște fabule din care cetitorii ce ar fi de folos să ia (!) folosească și celelalte să le lase nece... (să judece)... că ce le-am mestecat printre ceale bune la... 300 și 40 de părinți”.

Manuscrisul cuprinde în întregime sau numai fragmentar treizeci și două de texte din care trei (Cântarea Zuorilor, Cântarea Preacistii și Cântarea sfântului Ioasaf) se repetă. Cele mai multe din texte sunt copii după cărți tipărite ori manuscrise, celelalte, în special „versurile”, sunt creații ori transcrieri după uzul local al regiunii Mediașului, iar altele, cum sunt fragmentele vieților sfinților, precum și întrebările cu răspunsuri, sunt compilații și prescurtări. Starea fragmentară a unor texte, lipsurile de foi, marcate prin existența cotoarelor cum se văd două la pagina 234, ca și uzarea excesivă a unor pagini de ex. pag. 224, arată că textele au trăit la început în mai multe caiete care au fost unite mai târziu de o mână grijulie și iubitoare de asemenea odoare.

După indicațiile date în diferitele note, cât și după caracterul literelor și întreaga formă externă, textele sunt rodul străduințelor mai multor mâini. Locul întâi îl ocupă Samoil Popovici din Ibișdorful săsesc — azi Ighișul Nou, — comună situată la șapte km de Mediaș. El își semnează numele ca scriitor, indicând anul, luna și ziua, la sfârșitul alor cinci texte și odată sub pagina 267.

Pe pagina întâia sub titlul textului Floarea Darurilor executat în roșu este scris: „popa Alixandru ot Proștiț(a)”, adică Proștea-Mică, sat tot din apropierea Mediașului. Deși caracterul literelor este asemănător cu al întregului text, culoarea mult mai neagră a cernelii, suține bănuiala unei semnături ulterioare, care ar putea să indice și numai proprietatea cărții. La pagina 312, însă, după încheierea Epistoliei Domnului Hs., o notă ceva mai târzie indică: „Această scrisoare iaste a lui Alixandru Popovici” și tot acolo, în continuare, „și am scris eu mai mic și mult păcătosul *Alixandru* când am fost diacu”. Considerând asemănarea până la identitate a scrisului din acest text și cele al Florii Darurilor, contând și pe seriozitatea acestor însemnări, Alixandru Popovici din Proștea-Mică se impune ca al doilea harnic copist în constituirea codicelui. Textele le-a copiat de sigur în tinerețe, când era „diacu”, rămânând ca abia acum, fiind preot, să-și mărturisească și paternitatea lor.

La pagina 199, în cadrul unei figuri în desen, de altfel cu puțină îndemânare, care reprezintă un șarpe, cu două capete, înolăcit, se scrie: „Eu Niculae mai mic de to(ți) am făcut această puținică minune fiind ostenit de bardă”. Deși însemnarea, în mod evident și direct se referă numai la figura desemnată, totuși după caracterul grafic este aproape sigur că Niculae a copiat întreg textul la încheierea căruia își așează semnătura. Tot prin asemănare grafică el poate fi copistul și al altor texte din volum. Aproape sigur el este autorul unor bucăți în versuri. La pag. 168, după „Un alt verș minunat” se află încheierea: „Precum nu-i cu puțință orbului a nu se împiedeca așa și

mâna mea fiind deprinsă cu lucrul cel greu mai tare, eu mai mic Ne-culae”.

La pagina 312, între notele privitoare la paternitatea lui Alixandru Popovici, se găsește și însemnarea: „și și (!) am scris eu Dumitru”. Dar culoarea deosebită a cernelii, greutatea execuției literilor și chiar locul unde este făcută însemnarea ne face să o considerăm o semnătură obișnuită prin cărțile vechi, din pornirea de a imita și ca atare fără însemnătate. Astfel, deocamdată, găsim întemeiată afirmația că obositorii întru copierea ori scrierea majorității textelor din acest manuscris sunt: Samo il Popovici din Ibișdorful săsesc și omul de casă al părintelui Simion din Maerii Mediașului, în casa căruia s’au scris cele mai multe texte, popa Alexandru Popovici din Proștița și Niculae, care, fiind, probabil, cântăreț în biserică, avea năstrușnica fire ca atunci când îl ostenea barda să o schimbe cu condeiu.

Timpul copierii și transcrierii textelor nu merge mai înainte de jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea. Anii indicați de scriitori sunt: 1762 (la pag. 526); 1794 (la pag. 3 și 137); 1796 (la pag. 267 și 290); 1793 (la pag. 474); 1795 (la pag. 492); 1799 (la pag. 326); 1800 (la pag. 358 și 380). Ordinea notării anilor când s’au scris textele încă este o dovadă în plus, pe lângă cele amintite mai sus, că manuscrisul în mărimea și legătura trairică de azi este opera unui colecționar de astfel de cărți religioase-profane.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Iată acum prezentarea descriptivă a textelor:

1. *Floarea darurilor* Pag. 1—137.

Este o copie după traducerea „smeritului Irmonah Antim Ivireanul”, care „s’au tipărit în sfânta mănăstire în Sneagov văleatul 7208 (1700)”. Inițialele și titlurile capitolelor sunt scrise cu cerneală roșie. La sfârșit (pag. 137) este desemnată o stea în negru și roșu și menționat anul 1794.

Pagina 138 este ocupată cu diferite însemnări, fără însemnătate.

2. *Octobre în 15 zile nevoinția oricărui călugăr și mucenic, poveaste de folos* Pag. 139—147.
3. *Versul Precistii de rugă* Pag. 148—159.

La paginile 150 și 157 încep bucăți noi, dar fără titlu.

Subiectul este același. Toate trei bucățile sunt scrise în versuri.

4. *Alt vers minunat* Pag. 160—167.
5. *Alt vers minunat* Pag. 168—172.
6. *Mărturie cu tâlc din scriptura sfântă pentru tabac* Pag. 172—176.
7. Fără titlu. *Intrebări și răspunsuri*, în care se tratează istoria biblică Pag. 176—199.
8. *Viața lui Iasop dela Frigia* Pag. 200—234.

Sfârșitul la jumătatea paginei, dar textul este neterminat. Se reproduc și câteva fabule.

9. Fragment dintr’o „poveaste”, care spune cum sf. Pavel a îndreptat în credință mai multe persoane. Inceputul lipsește. Pag. 235—239.
10. *Poveastea lui Archirie cu nepotul său Anadan* . Pag. 239—263.

11. *Intrebăr(i) cu răspunsur(i)* Pag. 264.
Este numai un scurt fragment.
12. *De lucrurile pravoslavnicului creștin* Pag. 265—290.
Se vorbește despre : dragoste, cinste lui Dumnezeu (pag. 265), socotința preoților și a celor ce învață (p. 266), împăraților și mai marilor supunere (p. 267), purtare de grijă pentru cei ce ostenesc cu bătrânețe (p. 268), ascultare (p. 269), aducerea aminte de morți (p. 269), grija de rudenie (p. 270), . . . facerea de bine a vrăjmașilor (p. 271), . . . dragostea — înțelepciunea (p. 272), pentru muiere bună și cuminte și înțeleaptă (p. 278), pentru muieri viclene și c . . . e și pline de toate răutățile (p. 283).
La pag. 290 se află încheierea : „1796, scris-am eu Samoil Popovici din Sas Ibișdorf săsesc”.
13. *Cântarea sfântului Iosaf feciorul împăratului Avoveme al Indie(i) când au intrat în pustie* Pag. 291—293.
La sfârșit nota : „scris-am eu Samoil”.
14. *Cântarea Preacestii* Pag. 293—295.
Textul neterminat. Pe pagina 295 se menționează cu roșu : „pre scris-am eu Samoil”.
15. *Cântarea zuorilor* Pag. 296.
Textul neterminat.
16. *Epistolia Domnului nostru Isus Hristos ce o au trimis din ceruri și au căzut în cetatea Ierusalimului în sfântul Sionu* Pag. 297—312.
La pag. 312 se află notele reproduse mai sus.
17. *Pomenirea sfinților șapte coconi din Efes* Pag. 313.
Pag. 314 este albă.
18. (Fără titlu.) *O „poveaste” despre lupta cu un „eres” din împărăția lui Theodosie* Pag. 315—326.
La pagina 326 încheierea : „Scris am eu Samoil în casa părintelui Simion în Moerii Mediașului, anul 1799 în luna Decemvrie în 4 zile și am scris rău că mi-a fost foarte de grabă”.
19. *Luna lui Octobree . . . sfântul marele mucenic Aretha și cu soțiile lui* Pag. 327—358.
La pagina 358 se notează : „amin, la anul 1800, luna lui Martie în 8 zile și am scris eu Samoil Popovici”.
20. . . . *Pomenirea sfântului sfințitului mucenic Ciprian și Iustina* Pag. 359—380.
La pagina 380 încheierea : „și am scris eu Samoil în casa părintelui Simion din Moerii Medeașului, anul 1800 în luna lui Decemvrie în 23 zile Sas Ibișdorf”.
21. *Luna Septemvrie în trei zeci de zile sfântul sfințitul mucenic Grigore al Armeniei cei mari* Pag. 383—421.
22. *Luna lui Ianuarie în 16 de zile aducerea moaștelor celui dintru sfinți părintelui nostru Ioan arhiepiscopul Țarigradului Gură de Aur* Pag. 421—423.
23. *Cartea împăratului Theodosie* Pag. 423—430.
Textul este neterminat.

24. ... *Pomenirea Preacuviosului părintelui nostru Maxim Mărturisitorul* Pag. 431—440.
Sub același titlu se reproduc în scurt rezumat viețile sfinților : Neofrit, Ermil și Pavel Tadeul.
25. *Numărul Domnului Hs.* Pag. 441.
Paginile 442 și 443 sunt în alb. La paginile 444—445 se află o notă despre Moldova : locuitorii, haraciul „cam 58.000 galbeni italienești”, o tablă de sume înmulțite cu o sută, apoi se amintește de Dragoș, 1352, și Alixandru Calimach la 1795. Pagina 446 între alte semne cuprinde și nota : „și am scris eu mai micul de toți și streinul de . . . Alixandru de la . . . și am venit la Ibișdorf . . . pentru ca să grijesc și eu pe ei după cum m'au grijit și pe mine părinții mei”.
26. *Cuvânt al celui întru sfinți părintelui nostru Anastasie sinaitul al sf. Munte . . . care se cetește la Sâmbăta sufletelor* Pag. 447—476.
La pag. 476, încheerea : „1793 scris am eu Samoil Ibișdorf”.
27. *Verș la înviarea Domnului Hristos* Pag. 477—478.
Este scris în versuri și textul neterminat.
28. *Cântarea sfântului Iosaf* Pag. 479—486.
Începutul identic cu al textului nr. 13.
29. *Cântarea de veselie ce se cântă la cununie ce se cântă la toți* Pag. 487—488.
Este scrisă în versuri, având refrenul : „Cana Galileiului”.
30. *Cântarea zuorilor* Pag. 488—491.
Se repetă textul nr. 15 și se adaogă cântarea până la sfârșit.
31. *Cântarea Preacești* Pag. 491—492.
Se repetă textul nr. 14.
32. *Intrebări și răspunsuri pentru șapte taine ale sftei Biserici și pentru alte lucruri a credinței creștinești întrebări* Pag. 493—513.
33. *Rugăciunea care au învățat pe Apostoli Domnul nostru Isus Hristos* Pag. 514—519.
Tatăl nostru este explicat pe stihuri.
34. *Mărturisirea credinței care se împarte în 12 alcătuiuri.* Pag. 519—528.
Crezul explicat pe încheeturi.
35. (Fără titlu.) *Intrebări și răspunsuri* Pag. 529—538.
La pagina 534 se menționează titlul : *Intrebarea lui Asinip Eriticul cu a lui Panaot Filosoful.*
Textul este neterminat, la pagina 538.

* * *

Textele acestea multe și — am putea spune — mărunte, nu interesează toate în aceeași măsură. În general ele ar putea atrage ochiul cercetătorului de limbă românească, mai ales pentru evoluția istorică a acesteia, ca și pe al istoricului de literatură veche care ar urmări reconstituirea circulației diferitelor cărți și creațiuni populare în viața literară, puțină câtă era în secolele trecute. Majoritatea dintre ele, numai cu atâta prezentare câtă le-am făcut, satisfac destul acestor ce-

rințe. Unele din ele însă, în special cele versificate, susțin interesul în așa măsură încât citirea lor devine necesară. Locul nu ne permite a le reproduce după interesul ce-l susțin. Totuși pentru ca prezentarea acestui manuscris să fie cât mai reală și mai completă, reproducem aproape întreagă *Cântarea sfântului Iosaf*, nr. 28. Textul poate interesa și ca limbă din regiunea Mediașului dela sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar și ca variantă literară din multele creații câte au circulat și s'au copiat în diferite manuscrise pe această temă.

„O prea frumoasă pustie,
primește-mă într'a ta desie
Ca pre pruncul la a sa maică
când la fițe il apleacă
Și-n leagăn il odihnește
de tot răul il păzește.

Păzește-mă fără de frică
să nu mă tem de nimică.
Pe la miez de miez de noapte
nu mă infricoșă cu moarte.
Nici cu a ta îngrozire
să nu mă fac prăvuire.

Că te am iubit preste polate
ce 's cu au(r) suflate

Te-am iubit preste vistierie
ce sânt pline de avuție.

Și împărăția am părăsit
la tine pustie am năzuit.

Merge-voiu prin dumbrăvi odrăslite
ca prin nește vii rodite.

Fi-voi sălbatecă fiară
părăsind lumea cea amară.

Căci când în lume am trăit
multe valuri am pățit.

Dară supt a ta rădăcină
voiu să scap fără pricină,

Și printr'a tale verzi ramuri
voiu să trec fără de valuri.

Ramurile tale-ți pleacă
ca ruga să mi se treacă

Și le pleacă cât de multe
ca ruga să mi s'asculte,

Și le pleacă cât de jos
ca să dobândesc folos.

Că doresc de-al meu părinte
plângând cu lacrimi fierbinte.

De părintele Varlaam
care povățuitoriu il am,

Care m'au povățuit
de la tine pustie am venit.

Și care m'au îndemnat
de eu lumea am lăsat

Ca să urmez lui Hristos
care îmi iaste de folos,

Care m'au răscumpărat
din strămoșescul păcat.

Și care și-au vărsat sfântul sânge
pironindu-se pe cruce.

O, Hristoase împărate,
mă rog să-mi face și mie parte

De cereasca ta împărăție
ca 'n veci slavă să-ți dau fie.“

Și ca o aplicare la viața de toate zilele versificatorul continuă :

„Cătare de umilință
la toți care au credință.

Acum toți cu frică și cu mare groază
Noi din somn să ne sculăm

lui Dumnezeu să ne rugăm.

Că trupul să odihnească
iar sufletul păgubească.

O, suflete amărite
cum te voiu duce în munci cumplite

În geina cea cu infocată
ce-i c... varilor gătată.

Unde ploi de lacrimi ... rute
pentru a tale păcate multe.

Socotește creștine
că toate-'s scrise pentru tine.

Numai ce te pocăiește
și lui Dumnezeu slujește.

Nu strânge să ai și mâne
căci nu știi cui rămâne,

Nu gândi că ai bogăție
că vei sta în sumeție

că vei sta în sumeție (!!)

Nice te ținea că ești tare
că moartea ți în schinare

Că împărății și cu crai
fac cetățile cu ai,

Cu băști, cu ziduri frumoase
și cu șanțuri scobinoase
Cu porțile ferecate
cu la(n)țuri de fer legate
Dar nimeni să nu gândească
că într-acele va să trăiască.
Ca moartea să nu-l găsească
și de pământ să-l trântască,
Când el se mai veselește
atunci moartea îl găsește
Nici zidul nu-i folosește
nici porțile nu-i oprește.

Că 'n lume moartea-i mai tare
și de nime frică n'are.
De bătrân nu i rușine
la cei fineri încă vine
Și averea lor rămâne
de o iau rude streine.
Și când să vor scoate din casă
și numele li să uitase
Li s'au uitat și mormântul
când i au impresurat pământul."

Și apoi muncile iadului :

"Plânge-va ceriul atunci
văzând pre păcătoși în munci,
Ingerii încă vor plânge
văzând iadul cum îi strânge
Pre păcătoși de-i înghite
ca să-i ducă în munci cumplite
Că acolo 's munci gătate
pre tot felul de păcate.
Trufașilor li gătat
patul cel înghețat,
Lacomilor (li) gătiți
vermii cei neadormiți.
Ca răi pre săraci nu lasă
să petreacă în a lor casă
Și a celor li gătit
frig mare și ger cumplit.
C... varilor li 's gătate
paturi de aramă înfocate.
Dar scâncirea dinților
gata e pismașilor.
Iară ceale munci alate (!)
care sânt nenumărate
Cum i-i geina cea infocată
cu para nestâmpărată

Ce-i tâlharilor gătată
leneșilor roștetată (!)
Deci tu oame cu păcate
măcar de a-i bogăție
Cu acea nu ti-i scote
dintru toate munci din toate.
Ci de-i face păcate
tocma în iad te vor băgate.
Și acolo ti muncile
întru acele munci cumplite.
Pentru aceale Dmne sfinte
și de noi îți fie aminte
Ruga noastră o primește
de păcate ne ferește
Și de iad ne izbăvește
și în raiu ne sălășluiaște,
Unde-s apa vieții
și cu lemnul cunoștinții.
Acolo să lăcuiești
și în veaci să te proslăvești
Cu ingerii împreună
să-ți cântăm cu voie bună.
Și de acum până în vecie
slava Domnului să fie".

Pe lângă formele curioase de limbă pot interesa aci atât fondul, cât și mlădierea uneori plăcută și armonioasă a versurilor. Și aceste calități, deși puțin evidente, sunt cu atât mai vrednice de menționare cu cât vechimea textului este mai mare.

N. COMȘA

PSIHOLOGIE ȘI EDUCAȚIE

D-l D. Tođoran, directorul Oficiului Universitar (al Universității din Cluj la Sibiu), a publicat de curând o vastă lucrare de sinteză asupra „Psihologiei educației”.¹⁾ Lucrarea este binevenită, căci atât prin

¹⁾ Psihologia educației, Principiile psihologice ale formării educative. Sibiu, Cartea Românească, 1942, Pp. XII + 432:

natura obiectului cercetat, cât și prin sistematica tratării, ea reprezintă ceva nou în literatura noastră științifică. După câte știm, nimic asemănător nu există la noi în acest domeniu. Este drept, unele probleme de psihologie a educației au fost tratate și mai înainte, deși fragmentar și tangențial. Nu aveam însă până în prezent un studiu sistematic, mai exact, un tratat bine pus la punct și cât se poate de complet, asupra acestei discipline atât de importante care este „Psihologia educației”.

Faptul nu e surprinzător, căci Psihologia educației este o disciplină relativ nouă și mai ales, este o ramură hibridă. născută din încrucișarea alor două științe: Psihologia și Educația. Fiind o disciplină fără un prea îndepărtat trecut istoric, ea n'a reușit să-și autonomizeze obiectul și metodele de cercetare. De fapt, nici nu are obiect și metode proprii de investigație. Se ridică de aceea inevitabil întrebarea: Dacă psihologia educației este o știință fără obiect (căci „individualitatea” formează obiectul de cercetare al psihologiei) și dacă, de asemenea, nu are metode proprii de investigație (căci și pe acestea le împrumută din psihologie), atunci cum mai poate fi legitimată existența acestei discipline?

Îndoiala aceasta poate cuprinde pe oricine, mai mult sau mai puțin versat în probleme de psihologie și educație. Căci oricine va fi izbit de faptul, pe care-l constată cetind lucrarea în discuție, că foarte multe probleme, dacă nu chiar toate, proprii psihologiei de o parte și educației, de altă parte (ca: ereditate, mediu, maturizare, diferențe individuale, adaptare, învățare, rendement în școală, oboseală, etc.) sunt bine cuprinse în această lucrare. Se pare că autorul prevede această nedumerire și pentru a o înlătura, încearcă într'un capitol introductiv, să legitimeze dreptul la existență a disciplinei sale, precum și natura obiectului și a metodelor acesteia. Psiholog prin formație și la curent cu întreaga literatură atât de vastă a domeniului în care lucrează, D-sa depune un efort real și reușește pe deplin să ne arate că problemele de psihologie a educației sunt intim legate de natura umană și de procedeele metodice de modificare și transformare a acesteia. Cu alte cuvinte, obiectul acestei discipline „il formează zona de interferență dintre sfera psihologiei și știința educației”. Cât privește metodele, deși acestea sunt proprii psihologiei, ele devin specifice psihologiei educației prin modalitățile lor de aplicare. În felul acesta, considerând psihologia educației drept o știință aplicată la viață, așa cum arată autorul cu o pătrunzătoare justete, legitimitatea și necesitatea acestei discipline ne apare lămurită.

Tot în această ordine de idei demn de semnalat este faptul că autorul concepe fenomenul educativ în termeni de „adaptare” și „integrare”; ambele concepte, precum se știe, curent întâlnite în psihologie. De asemenea, d-l D. Todoranu afirmă în repetate rânduri și consacră zeci de pagini pentru a demonstra că psihologia educație se sprijină pe datele *psihologiei individuale și diferențiale*. D-sa păstrează o balanță justă între „individual” și „statistic”, aducând o interpretare extrem de interesantă acestor concepte. Pe lângă aceasta dă o importanță cuvenită și aspectului *funcțional și dinamic* în natura umană.

Partea întâia a lucrării (cu următoarele capitole: III. Natura și structura individualității; IV. Ereditate, maturizare și mediu; V. Determinarea individualității și mediului; VI. Diferențele individuale și școala; și VII. Motivare, adaptare și educație) este aproape în întregime rezervată problemelor și metodelor psihologice fundamentale, fără de care educatorul, evident, nu poate face un pas înainte în opera sa de formare și modelare a persoanei copilului. Paralel cu studiul psihologic, nu este uitat pentru o clipă reversul problemelor: aspectul lor educativ. În aceste capitole, d-l D. Todoranu reușește să ne dea o privire de ansamblu asupra problemelor fundamentale, reducând amănuntele complimentare la proporții juste și dând interpretării critice o notă personală. Trebuie să relevăm apoi nivelul înalt al tratării științifice. În legătură cu aceasta, temerea autorului de a fi dat acestei părți o formă oarecum ermetică, ce presupune o familiarizare cu conceptele psihologice fundamentale pentru înțelegerea problemelor puse, nu ni se pare justificată. De sigur că lucrarea d-lui D. Todoranu nu e și nici nu poate fi populară, atât timp cât știința va rămâne o cercetare desinteresată și gratuită a adevărului, dincolo de priceperea comună a vulgului. Adevărata știință izvorită din mintea unui Poincaré, Einstein sau Heisengerg, n'a fost și nădăjduim să nu fie — întocmai ca și adevărata artă — niciodată vulgară!

Odată problemele psihologice fundamentale lămurite, dimpreună cu implicatul lor educativ, autorul se ocupă în partea a doua a lucrării, în special de fenomenul educativ, de tehnicile „formării educative”. În capitolele consacrate *procesului învățării*, șapte la număr (VIII. Natura și formele învățării; IX. Principiile învățării; X. Dezvoltarea și permanența învățării; XI. Învățare și oboseală; XII. Transfertul învățării; XIII. Determinarea progresului în învățare; și XIV. Economia învățării), D-sa studiază pe larg și în conformitate cu cele mai recente cercetări și rezultate științifice, mijloacele de modificare și achiziție a experienței nouă în evoluția sufletească a copilului. În ultimul capitol (XV. Mediul educativ), având un caracter mai general, încearcă să fixeze corolarele practice ale disciplinei, în baza unei viziuni unitare asupra individualității și forțelor sale spirituale, care individualitate urmează a fi orientată și integrată în câmpul culturii naționale.

Fără îndoială, lucrarea d-lui D. Todoranu e mult prea vastă pentru a încerca o dare de seamă, oricât de sumară, în cadrul limitat al acestei cronici. Aici am căutat, să semnalăm numai, apariția lucrării d-lui Todoranu, iar cu altă ocazie vom reveni, pentru a scoate în evidență meritele ei deosebite, semnificația ce o prezintă pentru știința românească, puterea de analiză și pătrundere subtilă a autorului în miezul problemelor, spiritul de interpretare și incorporare a diferitelor tendințe discordante într-o viziune științifică unitară. Este o lucrare care se cetește cu efort, dar și cu un profit real și, pe alocurea, nu fără o adevărată desățare intelectuală. Scrisă pentru specialiști, noua lucrare a d-lui Todoranu satisface exigențele oricărui spirit științific și om de cultură al timpului.

„CHESTIUNEA TIMOCEANĂ” DE N. A. CONSTANTINESCU¹⁾

Prăbușirea statului jugoslav a trezit interesul opiniei publice românești pentru soarta Românilor din cuprinsul fostului stat vecin și aliat. De o deosebită atenție s'au bucurat Românii dintre Timoc și Morava, care au constituit obiectul unor cercetări cu rezultate satisfăcătoare. D-nii Florea Florescu, Sandu Cristea, etc. au dat publicității o serie de articole și rezultate ale cercetărilor proprii, care, deși nu întotdeauna apropiate de adevăr, au darul să lămurească într-o măsură oarecare problema Românilor din ținutul amintit. Mai recent, d-l N. A. Constantinescu a publicat un studiu de proporții mai mari, pentru a soluționa diferite probleme ale românismului balcanic și mai ales „chestiunea timoceană” — titlul studiului pe care încercăm să-l prezentăm — îmbrățișând pe Românii dintre Morava și Lom.

Cercetările de până acum s'au făcut din punct de vedere geografic (de pildă studiile lui G. Vâlsan) și statistic. D-l G. Giuglea a încercat și o explicație a vechimei Românilor în ținutul Crainel pe bază de toponime. D-l Emanoil Bucușa a alcătuit o serioasă lucrare despre Românii vidinieni. D-l Emil Petrovici a adunat un bogat material de folklor, dar cercetările apreciatului nostru filolog sunt încă în curs. D-l N. A. Constantinescu, reluând studiul Românilor dintre Lom și Morava, s'a străduit să dovedească, bazat pe argumente de ordin toponimic, etnografic, filologic și istoric, „continuitatea Românilor dintre Morava și Lom din secolul al VII-lea până azi” (pag. 19). Autorul s'a simțit „obligat” să tragă concluzia de mai sus (pag. 48).

Analiza argumentelor aduse în sprijinul tezei sale ni le arată însă în mare parte eronate.

Să le expunem pe rând.

Din punct de vedere toponimic „sufixul *bara* este un dublet dialectal la tracus *para*”. Cum în regiunea dintre Timoc și Morava există nume de sate cu astfel de sufixe, ca Ceșlevabara, Ralcovabara, Crivobara, etc., ele constituiesc dovezi peremptorii despre vechimea, mai exact continuitatea Românilor în acele locuri. Explicația ni se pare prea simplistă, căci Sârbi pot obiecta, afirmând că „bara” nu înseamnă în limba lor decât mlaștină, baltă, de aceea Ralcovabara n'ar fi decât balta lui Ralcu, etc. Tot din numărul argumentelor toponimice aduse în sprijinul continuității, d-l N. A. Constantinescu citează numirile Timoc, Morava și Pec, care amintesc formele latine Timachus și Margus, iar Pec pe cel Pincus. Dar cele 3 nume de râuri, cât și numele satului Volula nu pot fi luate ca argumente toponimice, deoarece ele sunt forme slavone. Presupunerea că numele de Volula ar deriva din cuvântul *vale* este neîntemeiată.

„Dovezile etnografice” nu sunt mai convingătoare decât cele precedente. Încercarea autorului — reluând teoria lui Vâlsan — de a combate aserțiunea istoricului sârb Tihomir Georgevici și a etnografului bulgar Stolan Romanski, după care numirile de Ungureni designează pe cei veniți din Banat, Crișana și Ardeal, iar cea de Țăreni pe cei veniți din Țara-Românească, rămâne neizbutită, deoarece realitatea este mai puternică decât orice considerație de pură logică. Autorul însă.

¹⁾ București, 1941 în 8°, 86 p.

încearcă o nouă explicație: numele de Ungurenî s'ar datora dominației ungare, care s'a extins în Sudul Dunării, adăugăm noi, pentru un timp de un an (pag. 45). Dimpotrivă numirile de Ungurenî și Țărenî sunt indicii indiscutabile despre obârșia acestor Români: cei dintâi au venit din Ungaria (Banat, Crișana și Ardeal), iar ceilalți din Țara-Românească.

În studiile lor, deși nu tocmai obiective, etnograful sârb Iovanovici (*Mlava*), Mladinovici (*Pajarevcica Morava*) și Mlatovici (*Resava*) au izbutit să stabilească diferitele epoci de migrațiune românească dinspre Nord spre Sud și să dovedească uneori locul de origine al flecărui metanast. Din studiile lor reese în mod incontestabil că majoritatea locuitorilor dintre Morava și Munții Miroci sunt Bănățeni. Eminentul biograf și etnograf sârb Cvijic (în *La Peninsule Balcanique și Metanastazic ka Kretanja*) a stabilit la Dunăre 3 vaduri, pe unde s'au produs curente de migrații din Banat și Oltenia spre Sud. Două din aceste curente plecate din Banat au populat bazinele Zvižd, Homoli și Resava. Despre acești metanaști bănățeni, d-l Emil Petrovici spune într'un articol din revista *Transilvania* (Nr. din Mai 1941), că vorbesc și azi în satul Jdrela „savurosul” grai bănățean. Dacă pentru d-l N. A. Constantinescu „Banatul n'a fost isvorător de curente de emigrare”, dimpotrivă istoricul competent în materi de istorie sudest-europeană, d-l Silviu Dragomir, afirmă că „Românii din Oltenia și Banat au trecut Dunărea în cete destul de mari,” în toate timpurile (*Vlahii și Morlacii*, pag. 105).

Care sunt „dovezile filologice” care pledează pentru vechimea Românilor dintre Lom și Morava? Autorul citează pe bună dreptate cuvintele slavistului olandez van Wijk, la care s'ar putea adăoga spre completare și pe cele ale danezului Kr. Sanfeld (*En oversigt over dens resultater og problemer*, pag. 55—57), despre rolul Românilor de pe lina Timoc—Prizren, de a fi despărțit masa slavă în două, una bulgărească la Est, alta sârbească la Vest. Acesta este singurul argument plauzibil invocat de autor în sprijinul tezei sale: vechimea (nu însă continuitatea) Românilor timocenî.

Ultimul argument și cel mai elocvent despre continuitatea elementului românesc dintre Morava și Lom îl constituie prezentarea succintă a diferitelor stăpâniri în regiunea aceasta. Acesta este argumentul istoric.

Era de așteptat ca el să constituie o dovadă peremptorie despre existența poporului românesc în toate timpurile în ținutul amintit, dela formarea lui și până în zilele noastre. Dimpotrivă, autorul încearcă să evidențieze tendința de singularizare a ținutului timocean în decursul diferitelor stăpâniri. Scopul acestei prezentări este de a dovedi că ținutul „timocean” lsutînd să-și dea în două rînduri o formă de stat separatist a gravitat spre statul muntean din stînga Dunării (pag. 51).

Prima obiecțiune care se poate aduce acestel constatări este următoarea: Nu în două rînduri, ci de 7 ori în decursul secolelor s'au manifestat tendințe de separatism în ținutul timocean. Prima datează din epoca lui Omortag (802—814), când ducl de al timocenilor se duseseră la curtea lui Ludovic Piosul spre a-l solicita ajutor împotriva teribilului khaan bulgar. A doua este din vremea Cruciadei a III-a; în timpul trecerei lui Frederic Barbarosa în ținutul moravian, el este atacat de un „dux de Brandiz”. A treia tendință de separatism se manifestă în ținutul

vidinean în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, prin prezența Duceului Rostislav la Vidin, iar în reglunea Branicevo prin durarea unui stat independent a doi voievozi cuman, Drman și Cudellin. Alte două tendințe sunt cunoscute în epoca turcească, una la 1441, în vremea lui Musa și alta la 1796—1806, în vremea lui Pasvanoglu. Ultima este din timpul stăpânirii sârbești la 1821, când Petar din Dobârne încearcă să desfacă partea dintre Morava și Miroci de restul statului sârbesc.

A doua obiecțiune împotriva concluziei citată mai sus este aceasta: cucerirea și stăpânirea vremelnică, de câteva luni numai, a Vidinului de către Vlaicu, sau zidirea mănăstirii Lopușnia în reglunea Crainel, de către Radu cel Mare, nu prezintă o probă suficientă pentru această susținere.

Astfel, comentând cronică la Ansbertus, care relatează expediția lui Frederic Barbarosa și trecerea acestuia prin Peninsula Balcanică, d-l N. A. Constantinescu presupune că „numai de dâștii (de Moravo-Timocenii) poate fi vorba“, în această cronică, pe când analistul german spune clar: trecând Frederic de la Branicevo spre Niș a fost atacat de Greci, Bulgari, Sârbi și Români, care cu săgețile lor înveninate au pricinuit mari pierderi oamenilor săi.

Spre mirarea cititorului, d-l N. A. Constantinescu înșiră între „dovezile toponimiei“ împrumutul de la Români, făcut de „veneticii sârbi“ a călăuiei, numită *călabăf*, precum „și modul de traie al Sălașului (pag. 41).

Ar fi fost de mare folos dacă autorul ar fi căutat mărturiile despre existența poporului românesc între Morava și Lom de la formarea sa și până în ziua de azi. Asemenea dovezi există, începând cu anul 1189, anul trecerii lui Frederic Barbarosa prin Branicevo, și până azi. Prezentarea lor ar fi constituit o dovadă într'adevăr peremptorie despre continuitate. Mai mult chiar, apariția unui canoan-name, recent publicat de istoricul croat Glurgev, cu privire la Românii de la Branicevo și Vidin întărește ideea despre o autonomie românească în reglunea celor două orașe și despre existența unui drept românesc în acel colț al imperiului otoman.

De mai real folos ar fi fost de asemenea expunerea statisticilor lui Bagge Georges din anul 1877 (*Tables statistiques des divers pays de l'univers pour l'année 1877*) și a lui Clements Markham din 1892 (în *The geographical Magazine*), decât cărțile francezului Lejean și ale englezilor Mackenzie and Irby.

Lucrarea d-lui N. A. Constantinescu mai suferă încă și de alte scăderi și lipsuri. Nu există în toată lista bibliografică un singur studiu al istoricilor sârbi sau bulgari, exceptând lucrarea lui Stojan Romanski. A studii „Chestiunea Timoceană“ fără a cunoaște literatura istorică a vecinilor de la Sud în timp ce cunoștințele noastre despre Românii dintre Lom și Morava sunt reduse, înseamnă a-ți lipsi edificiul de o piatră fundamentală.

Lacuna aceasta, istoricul nostru a înțeles s-o completeze cu știri atât de vagă și relativă a lui Dimitrie Cantemir despre existența Românilor în Sudul Românilor.

Din punct de vedere tehnic avem de remarcat abundența extraordinară a citatelor și indicarea greșită a paginilor.

ADUNAREA GENERALĂ A ASTREI

În fiecare toamnă, Astra dădea neamului sărbătoarea adunărilor ei generale. Din toamna anului 1940 încoace vechiul așezământ, concrescut atât de intim cu istoria și destinul Transilvaniei și-a pus zăbranic. Sărbătorile au fost eliminate din programul său. Adunările ei generale din ultimii trei ani au avut deci numai un caracter administrativ: citiri de rapoarte, alegeri de comisi, diverse propuneri pentru organizarea internă și a muncii pe teren a asociației. Totuși, dintre aceste rapoarte și dări de seamă au ieșit totdeauna cuvinte de îmbărbătare, de indignare împotriva împilărilor, de încredere în ziua izbăvirii. Acesta a fost și spiritul adunării generale dela 27 Sept. a acestui an.

Ea a început prin tradiționalele servicii divine, la cele două biserică, după care a urmat o consfătuire a președinților de despărțăminte în sala de ședințe a Comitetului Central. Convenirea aceasta a dat prilej d-lui prof. Iuliu Moldovan, președintele Astrei, să comunice aceluia care duc pe umerii lor, în împrejurări excepționale de grele, sarcina muncii pe teren, îndrumări și indemnuri, interpretarea unora din circularele din urmă ale Astrei, sau să comunice unele acțiuni ale instituției care n-au putut fi împărtășite până acum. D-na a insistat în deosebi asupra necesității, mai poruncitoare decât oricând, ca fiecare conducător de organizație a Astrei să-și îndeplinească îndatoririle impuse de marile nevoi ale ceasului de față. A comunicat apoi felul în care va fi distribuită subvenția primită dela Consiliul de Patronaj al Operei Sociale. Domnul Sablu Evușanu, președintele Regionalei bănățene, Dr. N. Căliman, președintele desp. Brașov, Valer Literat, preș. desp. Făgăraș și V. Cucui, delegatul desp. Alba-Iulia, au împărtășit celor prezenți experiențe din munca despărțămintelor și au dat sugestii pentru programul din acest an al Astrei.

La ora 11 s'a deschis, în sala festivă a Prefecturii, adunarea generală. Regretăm că împrejurările nu ne permit să reproducem textual discursul inaugural al d-lui președinte Prof. Iuliu Moldovan. Vom spune totuși din el ceea ce se poate, căci sunt cuvinte care trebuie să rămână conștiința tuturor.

„... Nu am intenția să vă ostenez cu programe de activitate, cu realizări înfăptuite sau proiectate. Ne-ar fi de prea puțină însemnătate față de problema mare, care ni se pune. Astra înainte, prin toate manifestările ei și ca scop principal al lor, a susținut și tradus în practică un crez. Strâns legată de țărănime cu toată dragostea și înțelegerea, cu trăirea aceluiași bucurii și suferințe, intelectualitatea noastră de pe acele vremuri și-a îndeplinit rolul de călăuză ocrotitoare a țărănimii, care la rândul ei mândră de vrednicia și dragostea fraților ridică din ea, asculta disciplinată și cu perfectă încredere de indemnurile lor. Între fruntașii conducători și țărănime și tineret nu exista distanța neîncrederii sau neînțelegerii, nu existau probleme tănuite, rezervate unui cerc restrâns de beneficiari, nu existau interese care să se opună cunoașterii fără zăbavă a tuturor indemnurilor, amenințărilor, primejdiilor în întreg corpul poporului român din Ardeal și Banat. Una erau cu toții, un corp de luptă disciplinat, sensibilizat până la extrem la amenințarea primejdiilor și la chemarea viitorului, capabil de imediata reacțiune luptătoare, la orice încălcare a demnității și a drepturilor sale firești. Fiecare țărăn și intelectual își îndeplinea datoria mândru de răspunderea pe care o purta, mândru de încrederea cu care era înstit și înfruntând senin toate riscurile, toate suferințele legate atunci din îndeplinirea îndatoririlor românești. Acest corp de luptă solidar, spaima dușmanilor noștri de totdeauna, a pășit înainte din izbandă în izbandă pe

toate tărâmurile, politic, cultural, economic, biruințe realizate totdeauna prin forțe proprii, prin lupta deschisă, jertfe fără seamăn și omenie, însușiri pe care nici cei mai disprețuitori dușmani nu îndrăznise a le trage la îndoială".

Pentru învingerea greutăților ceasulul de acum și pentru a fi pregătiți în fața zilei de mâine, d-sa face apel la aceeași solidaritate, iubire de neam și spirit de jertfă. D-sa constată cu bucurie că în lupta ce va urma Astra se poate răzlima pe tovarășia bisericilor și a Universităților Ardealului. Aduce, în mod simbolic, tributul de recunoștință al Astrel d-lui Ion Agârbiceanu, cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani și încheie cu gândul la viteaza noastră armată și la frații în suferință. Se dă apoi citire telegramelor de omagiu către M. Sa Regele, Președintele de onoare al Astrel, d-l Mareșal Antonescu, Conducătorul Statului, d-l Prof. Mihai Antonescu, Președinte ad interim al Consiliului de Miniștri și d-l Prof. I. Petrovici, Ministrul Culturii Naționale.

I. P. S. Sa Mitropolitul Ardealului Dr. Nicolae Bălan a adus salutul și binecuvântarea Bisericii ortodoxe, în cuvinte de îmbărbătare și încredere. I. P. S. Sa a anunțat apoi inițiativa unei acțiuni de ajutorare a fraților în suferință, propunând un comitet de conducere al ei compus din o seamă de personalități de frunte ale Ardealului și ale Banatului. Inițiativa a fost primită cu entuziasm de Il. Sa Dr. Victor Macavelu, vicarul Mitropoliei Unite, care a adus adunării salutul acelui așezământ și din partea d-lui Iuliu Hațeganu, Rectorul Universității care aduce Astrel omagiul acestuia, precum și de întreaga asistență.

Se prezintă apoi raportul general, tipărit într'un număr special al revistei „Transilvania” și se aleg comisiunile pentru examinarea lui, pentru înscrierea de membri și pentru examinarea propunerilor întrate în termen regulamentar.

După o scurtă întrerupere se dă citire rapoartelor acestor comisiuni. Din bogatul raport al d-lui I. Mușlea, directorul Bibliotecii Universitare, adunarea generală a luat cunoștință despre o înviorare a activității Asociațiunii, cu toate greutățile inerente vremurilor. D-l Criștiu aduce, în raportul d-sale asupra înscrierilor de membri, îmbucurătoarea veste a unui însemnat număr de membri fondatori și pe viață ai Asociațiunii. Se alătură acestora și d-l Emanoil Bucuța, director general, printr'o spirituală și duloasă evocarea a vechel Aste. În legătură cu înmulțirea numărului membrilor Asociațiunii se dă citire unei judicioase propuneri a d-lui Petre Dregheicu, care dă prilej d-lui prof. I. Lupaș să aducă interesante sugestii, desprinse din activitatea asociației slovace „Matitza Slovenska”, pe care a avut prilejul să o cunoască de aproape, cu ocazia unei călătorii recente în Slovacia.

D-l Dr. P. Râmneanu citește raportul asupra propunerilor întrate în termen regulamentar, dintre care e vrednică de reținut aceea privitoare la extinderea atribuțiunilor președintelui de despărțământ județean, asupra despărțămintelor de plasă, din județ. D-l Dr. Nic. Comșa citește raportul Comitetului de censored, după care adunarea dă descărcare Comitetului Central pentru întreaga gestiune a anului trecut.

A fost ascultat apoi un emoționant cuvânt al d-lui Dr. Eugen Nicoară, unul din acela care au jertfit pe altarul Astrel tot elanul unui

suflet curat și întreaga agoniseală a unei vieți. D-l președinte îi răspunde tot așa de mișcat. D-sa salută prezența în adunare a venerabilului boer moldovean Gheorghe Sion, generosul mecenat al Clujului, exemplu viu al dragostei dintre frați, închide apoi adunarea generală.

În după masa zilei, la orele 6, d-l prof. Silviu Dragomir a rostit conferința d-sale despre „Un capitol ales din istoria rededeptării politice a Românilor ardeleni”, pe care iarăși și iarăși regretăm că nu o putem împărtăși textual cititorilor noștri. Rar am avut prilejul să asistăm la o expunere istorică atât de dramatică și de instructivă, care cu toate că se întemeia pe o documentare amplă și riguroasă a fost urmărită cu un cald interes de fiecare din ascultătorii săi. Era un capitol rupt din viața noastră, plin de învățăminte, un tragic memento pentru toate vremurile. Dar sperăm să citim în curând acest capitol în lucrarea pe care învățatul profesor va publica-o la Academie, drept introducere la documentele anului 1848 în Transilvania.

Iată, în cuvinte cu totul sumare, felul în care s'a desfășurat o adunare a Astei în vremuri grele. Cititorul, obișnuit să citească dincolo de aceste cuvinte aride, va adăuga sufletul care le lipsește și de care a fost plină acea zi la Sibiu. Astra știe să îndemne, să unească și să vadă, departe, spre biruință. De aceea trebuie sprijinită cu toate puterile noastre, cu tot sufletul nostru curat. A o critica, mai ales în aceste vremuri, când trebuie să încunjurăm cu sfințenie toate instituțiile fundamentale ale neamului — și Asociațiunea face parte dintre ele — este o dovadă sau de ușurință, sau de lipsă de cunoaștere a resorturilor ei intime și a greutăților cu care luptă, sau de reacredință.

CRONICAR

INSEMNĂRI

INFLUENȚA LIMBII ROMÂNE ASUPRA LIMBII MAGHIARE

Sub acest titlu a apărut o teză de doctorat, susținută la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității din Cluj, refugiată la Sibiu, de un licențiat al acestei Facultăți, d-l Geza Blédy, care, după ce și-a însușit metodele lingvistice dela profesorii de filologie ai Universității noastre transilvănene, și-a completat cunoștințele de lingvist în capitala Franței. Lucrarea d-lui Blédy, serioasă, sobră în concluzii, exactă în prezentarea detaliilor, face cinste maeștrilor din Țară și străinătate care l-au inițiat în tainele muncii științifice.

Teza poartă subtitlul: Studiu lexicologic. Autorul studiază, în partea dintâi a lucrării, influența românească asupra lexicului maghiar dinainte de anul 1918 și, în partea a doua, cea de după unire.

Pentru partea dintâi, d-l Blédy a avut la îndemână câteva lucrări ungurești asupra elementelor române în limba maghiară, dintre care cea mai bogată și cea mai metodică e reprezentată printr'un articol al lui Szinnyei József, apărut în revista *Magyar Nyelvőr* (XXII—XXIII). D-l Blédy a completat însă materialul, dat de înaintași, răsfoind toate revistele ungurești de lingvistică și dialectologie precum și studiile închinete diferitelor graiuri ungurești, descoperind unele elemente românești necunoscute mai înainte.

Pentru partea a doua, a consultat peste 3000 de exemplare ale ziarului *Aradi*

Hirlap, din care a scos imprumuturile românești.

Majoritatea elementelor românești mai vechi sunt întrebuințate de Ungurii din teritoriile locuite de Români, deci din Transilvania, Săcuime, Crișana etc. Unele cuvinte de origine românească aparțin limbii maghiare comune: *berbécs*, *boér*, *brindza*, *cáp* (*șap*), *csoma* (din rom. *ciumă*), *esztrenga* (*strangă*), *ficsór*, *ficsúr*, *furulya* (*flueră*), *góbé* (din rom. *copil*), *palacsinta* (*plăcintă*), *poronty* (*prunc*), *tokány* (*tocană*), etc.

Și în limba maghiară, ca în celelalte limbi vecine (*bulgară*, *sârbă*, *ruteană*, *săsească*), cele mai numeroase și cele mai vechi cuvinte de origine românească sunt elementele păstorești: *brindza*, *esztrenga*, *cáp*, *furulya*, *berbécs*, *pakulár* (*păcurar* „cioban”), *csobán*, *bács* (*baciu*, dela stână), *eszténa* (*stână*), *orda* (*urdă*), *zára*, *zér*, *gelyáta*, *mióra*, etc. Unele dintre aceste elemente se întâlnesc pentru prima dată în textele maghiare din sec. XVI (ca de ex. *berbécs*, *brindza*, *burdó* (*burduf*), *cáp*, *esztrenga*, deci în secolul când apar întâile texte maghiare mai extinse și mai numeroase (secolele precedente prezintă numai texte răslețe și scurte, glose, etc.).

Pe lângă elemente păstorești, limba maghiară are și multe cuvinte românești relative la agricultură: *alakor* (*alac*), *mósia* (*moșie*), *kósuj* (*coș*), *kolna* (*colnă* „colibă la vie”), etc.; plante și animale: *áfonya* (*afine*), *batul* (*măr pătul*), *maláj* (*mălaiu*), *podbál*, *lipitor*, *pupuza*, *veve-*

rice, etc.; însușirile omului: *blesztemáta, borbát* „harnic”, *kumszekággye* (om cumse-cade), etc.; unelte și materii din viața casnică: *ákuj (ac), borkán, moszor, furkoly (furcuiu), pakura, ketrán*, etc.; viața de toate zilele: *bázsókurál (batjocurește), szokotál (socotește), szpurkál*, etc.; mâncări și băuturi: *bálmós, kaskavál, málé (mălaiu), mamaliga, cufka (țuică)*, etc.; petreceri și obiceiuri: *batula, csimpolya (cimpoiul), hóra, kaláka (clacă), turca (țurcă „brezaie”),* etc.; îmbrăcăminte: *cserce (cercei), karinca (catrință), tyep-tár (pieptar)*, etc.; demnități și ocupații: *ármás, dászkál, kurtány „soldat” (curtean) kozsóhár (cojocar), plútás*, etc.; teren și meteorologie: *jáz, lák, pláj, poján, furtina (furtună)*, etc.; credințe: *drákuj, pomána, priculics, vrezsitor*, etc.; rudenie și prietenie: *nanás, véré, fertát, szuráta, cimborá* (atestat în sec. XVI, din rom. *sâmbră* „tovărășie”) *vecsín*, etc. Cu totul vre-o 500 de cuvinte. Firește, numai puține din ele se întâlnesc și în limba comună.

Elementele românești care fac parte din patrimoniul limbii maghiare comune au fost răspândite departe de teritoriile românești, după părerea d-lui Blédy, pe cale literară. Scriitorii originari din Transilvania au întrebuințat în operele lor provincialisme de origine românească ridicându-le în felul acesta la rangul de termeni literari comuni. Totuși, un cuvânt ca *berbécs*, care e foarte răspândit în Ungaria apuseană, până la granița germană, cu înțelesul de „căciulă de piele de berbece”, va fi fost împrumutat dela României panonice, după cum a arătat-o Drăganu (*României în v. IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, p. 157).

Pe când influența românească dinaintea de 1918 s'a exercitat asupra limbii vorbite a sătenilor unguri, elementele românești de după 1918 sunt mai ales cuvinte literare referitoare la administrație, justiție, școală, armată și viața orășenilor în general: *prefekt, prefektus*,

primár, primpretor, portarel, revizor, trimeszter, fruntas, granicsár, bodega, privát, ideál, etc. Cu totul vre-o 300 de cuvinte. E interesant că termenii românești au fost foarte des latinizați trecând în limba maghiară, adică li s'a adăugat terminațiunile latinești: -us, -is, -a, -um, -áció, -tás, -ens, -ista: *prefektus, avereskanus, perceptorátus, finánciális, centuria, prémium, kontesztáció, autoritás, kontingens, liberalista*, etc. Termenii generali europeni, de origine latină, franceză, italiană etc., care fuseseră înlocuiți în limba maghiară prin traduceri care ne amintesc adeseori pe cele ale lui Pumnul, au primit o nouă viață în graiul Ungurilor din România: *okkupálás, enthuiziazmus, szelekció (selecțiune), tradició, tolerál, perfid, manöver, dossier, kolportál, respektál, kabinet, brosurá, prosperál, harmónia, intenció, rezsim (regim), elektrizálás, extrém*, etc., etc. Limba gazetarilor unguri dela noi era tot așa de impestriată cu neologisme ca cea a colegilor lor români. Incepând de prin anul 1930 se observă însă în scrisul unguresc dela noi o tendință puristă: neologismele internaționale — care pentru Ungurii de aici sunt de fapt românești — apar tot mai rar.

Cu tot numărul respectabil al elementelor românești din limba maghiară, totuși impresia, care se desprinde din lucrarea d-lui Blédy e aceea că influența românească asupra limbii maghiare e aproape exclusiv regională. Foarte puține elemente românești au pătruns în limba comună. Influența maghiară asupra limbii române, în schimb, s'a răspândit peste întreg teritoriul lingvistic român — înțeleg dacoromân — și e reprezentată și în limba literară comună prin foarte multe elemente maghiare: *fel, a mântui, belșug, a tămădui, seamă, a făgădui, chip, a întâlni, bălcu, oraș, gând, a gândi, a bântui, a bănuși, hotar, a îngădui, făgaș*, etc.

Explicația acestei deosebiri e ușor de dat: Se știe că leagănul graiurilor daco-

române a fost Transilvania. De aici, din cununa muntoasă a Carpaților, s'au răspândit în toate direcțiile graiurile românești, deci și cel muntean și cel moldovean, ducând până peste Dunăre și peste Nistru elementele împrumutate dela stăpânitorii Transilvaniei, dela Unguri. În schimb, teritoriul lingvistic maghiar, din leagănul unguresc care a fost pusta, și-a întins peste teritoriile românești ale fostei Ungarii numai tentacule care de grabă au dispărut în marea românească, păstrându-se numai Săcuimea și alte mici insule ungurești răspândite sporadic printre Români. La Unguri curentul etnic și lingvistic a fost dinspre pustă spre Transilvania, pe când la Români, dinspre Transilvania spre câmpiile înconjurătoare.

E. Petrovici

O CARTE DESPRE MAMĂ

În noua colecție a Astrei, „Neam și Familie”, a apărut, într'un format frumos și în condiții tehnice foarte îngrijite, întâiul volum: „Mama — generatoare de viață românească” de Doamna Valeria (Branisce) Căliman (Sibiu, 1942. Tipografia Despărțământului Astra Brașov, 144 pagini).

Volumul e prezentat publicului de Președintele „Astrei”, Profesorul Iuliu Moldovan, ca un început dintr'o serie de amănunțite să lămurească problema „familiei și a neamului, ca unități biologice de căpetenie, generatoare și păstrătoare de viață românească”.

O nouă carte despre mamă! Subiectul, deși vechiu de când lumea, rămâne totuși mereu actual. Mai ales când este înfățișat cu siguranța și măsura pe care le dau experiența proprie și cu puterea de convingere pe care au darul s'o împărtășească acei ce trăiesc călăuziți de un ideal.

Pagină de pagină e străbătută de năzuința de a face simțit covârșitorul rol biologic, social și național al mamei. De felul în care va fi el împlinit, depinde soarta copilului, a familiei și mai presus de toate, a neamului.

Problema este tratată principal și în cadrul vieții românești din trecut și de astăzi. Aspectele ei mari, amintite mai sus, sunt însoțite de luminoase și succinte considerații asupra raportului strâns dintre îndatoririle mamei și variatele manifestări ale neamului.

Cu informație precisă și clară sunt prezentate capitolele de interes biologic. Expunerea își mărește cadrul pe măsură ce intrăm în inima chestiunii: formarea sufletească a copilului. Ceea ce izbutește mama să sădească în mintea și sufletul lui reprezintă însuși viitorul neamului. O privire pătrunzătoare asupra trecutului e cea mai bună și frumoasă dovadă a nebănuitei puteri pe care o are mama în păstrarea moștenirilor sfinte. Din acest punct de vedere, evocările reușite ale câtorva figuri energice și înțelepte de mame românce ca Doamna Maria Brâncoveanu, Anastasia Șaguna, Zoe Golescu, Sevastia Mureșianu — ilustrează felul în care trezue să-și împlinească chemarea o mamă.

Dar rostul ei este considerat și în raport cu împrejurările actuale care o încarcă cu răspunderi atât de grele.

Insistând, cu drept cuvânt, asupra necesității ca mama să fie ea însăși educatoarea copiilor săi — a cât mai multor copii! — doamna Căliman arată avantajele acestei creșteri și te lasă să întrevezi neajunsurile, uneori ireparabile, ale amestecului sau încredințării copiilor pe mâini străine.

Maternitatea nu trebuie socotită un simplu joc al întâmplării, ci o misiune și o răspundere de fiecare clipă care să ocrotească copilul, de când se naște și câtă vreme are parte să se bucure de iubirea desinteresată a mamei.

Această concepție sănătoasă îndeamnă pe autoare să ia o atitudine categorică în ce privește educația viitoarelor mame: „Fetele să fie educate și instruite pentru rolul ce-l vor avea de îndeplinit ca soții și mame. Nu pentru a mări pletora de funcționare”. Ne gândim, cu acest prilej,

cât de binevenită ar fi o acțiune serioasă pentru a da o nouă și firească îndrumare instrucției și educației fetelor. În calitatea sa de mamă și profesoară, doamna Căliman ar fi cea mai indicată s'o înceapă și s'o desăvârșească.

Grija mereu trează pentru neam pentru biruința — prin toate eforturile și cu orice preț — a cauzei românești, dă vieată trainică acestei cărți scrise pentru lămurirea tuturor, dar mai cu seamă pentru solidarizarea cât mai multor mame române în împlinirea ideală a chemării lor.

Cu adâncă emoție, cititorul întâlnește, la începutul cărții, o „Mărturisire”. Sunt gânduri și sentimente pe care autoarea le închină mamei sale. Aceste rânduri sunt spre lauda sa. Pline de recunoștință, de venerație și înțelegere, scrise cu atâta gravă și inspirată simțire, ele vor fi răsplătite cu prisosință jertfele și suferințele mamei. Oricine va citi aceste rânduri minunate, va simți sufletu-i tresărind de cea mai curată și caldă iubire filială. Și — prin aceasta — cartea își atinge scopul suprem: preamărirea mamei, acest izvor nesecat de vieată românească, de care se leagă toate nădejile noastre.

Maria Mușlea

ASTRA BĂNĂȚEANĂ,

ar trebui să sărbătorească o mică aniversare. Se împlinesc adică cinci ani de când despărțămintele din acest frumos și bogat ținut românesc au fost grupate într-o regională, pentru ca în felul acesta, printr-o conducere unitară și printr-o autonomie mai largă, să se poată lucra mai stăruitor și mai efectiv pentru întărirea etnicului românesc și ridicarea nivelului cultural al mulțimilor bănățene. Inițiativa luată atunci după lungi și chibzuite tratative cu factorii cei mai de seamă ai vieții culturale a Banatului s'a dovedit a fi din cele mai rodnice. Redată bănățenilor înșiși, Astra a renăscut, impunându-se pe primul plan al vieții culturale din această provincie. D-l Sabin

Evuțianu, președintele acestei regionale, a știut să arate mult tact în rezolvarea problemelor, multă stăruință în opera de organizare a Asociațiunii pe întreagă întinderea regiunii, multă înțelegere pentru inițiative noi și pentru gruparea în jurul Astei a unui mare număr de colaboratori.

Această îmbucurătoare constatare o desprindem și din ultimul raport al Regionalei, pe anul 1941/42. Iată câteva din inițiativele și realizările demne de reținut din acest raport: Regionala a fost preocupată în mod stăruitor de reorganizarea unităților Astei. Trei oameni de pricepere și de inimă: Prof. Ilie Rusmir, Iancu Căltun și Dr. Aurel Peteanu au dus-o la bun sfârșit, reușind ca din 26 desp. ale Regionalei, 24 să fie reorganizate. Regionala îngrijește de cotidianul *Dacia*, care apare la Timișoara sub egida ei; a organizat un ales ciclu de conferințe în Capitala Banatului; a distribuit peste 8.000 de broșuri de propagandă; a donat biblioteci spitalelor și unităților militare. În despărțăminte au fost rostite în anul trecut nu mai puțin de 3400 de conferințe. În urma propagandei pentru Imprumutul Reintegrării s'a subscris suma de Lei 45 milioane 700.000, dintre care 111.000 Lei au fost subscrise de către Regională și Cercurile Culturale. Pentru „Darul ostășului” au fost donate 113.518 Lei, 871 efecte de lână, 4145 kg de alimente. Au fost ajutate 87 familii nevoiașе, ale celor plecați la datorie. Despărțământul Oravița, de sub conducerea d-lui Ilie Rusmir, a organizat trei școli țărănești; cel dela Ciacova, de sub conducerea d-lui Iancu Căltun, un curs de o lună pentru 114 extrașcolare. Merită toate elogiile activitatea desfășurată de despărțământul Moldova-Nouă, de sub președinția preotului Mihai Grivei, mai ales din motivul că se desfășoară într-o regiune săracă.

Și, cu tot acest impresionant graiu al cifrelor, Regionala este nemulțumită de roadele acestui an. Raportul ei este alcă-

tuit din lumini și umbre, este pornit dintr-o dorință sinceră de a spune adevărul în toată goliiciunea lui. Acest simț al realităților este o nouă dovadă că Regionala bănățeană a Astei a apucat pe drumul cel bun. Îi dorim să-l străbată până la capăt cu râvnă și entuziasm. Am avut totdeauna convingerea că Banatul este nu numai un rezervor nesecătuț de bunuri materiale pentru întregul românism, ci și de bunuri spirituale. Astra are menirea de a le stimula și organiza, de a le descoperi până în cele mai izolate sate ale acestui ținut de margine. B.

TEODOR MURĂȘANU, TOLBA CU NOTIȚE

Colecția „Pagini Literare”. Tip. „Arieșul”. Turda, 1942.

Cine a urmărit neuitatul „Abecedar” și mult prețuitul „Pagini Literare”, cu un binemeritat renume în lumea literelor, a întâlnit cu regularitate scrisul rodnic al cunoscutului poet și harnicului redactor al acestor insufletește reviste dela Turda, Teodor Murășanu. Suavul autor al „Lilioarei” în volumul de față și-a înmănușat notele încrustate ani de-a rândul în periodicele pe care le-a condus. Evocări duioase și admirative, făcute, cu ocazia morții sau comemorării unor distinse personalități ale culturii noastre, ca buna Regină Maria, marele Eminescu, — „un împlinit model al artei”. „Un Crivăț al durerii omenești” (p. 15) poetul „pătimirii noastre”, O. Goga, subtilul Șt. O. Iosif, necruțătorul critic al Junimei, T. Maiorescu, neîmpăcatul I. Chendi, etc., conturate în puternice accente lirice, trec prin fața cetitorului. Înălcrămate de durere sunt rândurile închinatе fostului său elev și mai apoi confrate în litere, vigoșului prozator ardelean, mort prea de timpuriu, Pavel Dan.

Din loc în loc în paginile „Tolbei cu notițe” înfloresc gânduri frământate, care se mențin într-o permanentă actualitate.

Demne de reținut și de repetat mereu sunt rândurile în care vorbește „Despre poezie”, scrise împotriva inflației de poeți pe care o înregistrează în timpurile din urmă literatura română. Pe acești tineri poeți, fără o cultură serios adâncită, deprinși să facă foarte mult sgomot în jurul lor și să dea îndrumări estetice, Teodor Murășanu, cu toată experiența sa, îi critică și-i povățuiește binevoitor: „Cine nu e capabil să se satisfacă cu adevărul și caută reclama ieftină nu e poet... Dacă e tânăr să se conducă după opinia criticei înalte, nu după reclamele din gazete. Este de mult stabilit în alte literaturi că un tânăr nu poate începe prin a face critică estetică... El nu are încă formație estetică, n'are puncte de vedere, n'are în spatele lui un corp de opinii, n'are rafinament” (p. 135). „Vina multor tineri este de a se asocia, după sistemul cooperativei, și a se minți reciproc. Ei n'au cultul absolutului și fug de sabia de flăcări a judecății critice” (p. 136).

Plină de adevăr este pronunțarea sa în așa zisa problemă a „transilvanismului”. Dacă poate fi vorba de „transilvanism” în literatură și artă, el se poate concepe numai în sens românesc. Primatul cultural în Transilvania revine Românilor, care se prezintă sub acest aspect cu totul altfel: „O masă compactă de oameni ai pământului, ai munților și ai văilor, ai vremurilor bune și rele, ai vânturilor și ai ploilor de totdeauna. Și ca să nu ne referim la prea multe nume, vom aminti numai pe Slavici, Coșbuc, Goga, Agârbiceanu și Rebreanu. Arta acestor scriitori nu este un moft al unor burghezi plictisiți de confortul vieții urbane. Scrisul lor e un bloc de viață autentică a lumii ardelenesti. E clocotul de viață vulcanică a unei realități umane, care își caută respirația și trăirea prin veacuri. O nuvelă de Slavici te transpune în toată mândria etnică, grea de pitoresc, a țăranilor români ardeleni, din părțile Aradului și ale întregului Banat.

Din poemele lui Coșbuc simți toată frumusețea de ideal, ce ar putea deveni acest popor și nu altul. În stihurile lui Goga adie fumul de tămâie al bisericuțelor de lemn din Ardeal, iar în schițele și povestirile lui Agărbiceanu este condensată toată amara suferință specific umană din realitatea satelor ardelenesti. În scrisul acestora e, în adevăr un transilvanism viu, necăutat, necomandat. Din cărțile lor, în orice moment, în orice parte de lume, ai putea reconstrui vieța autentică, marea și singura realitate, care contează în geografia acestui colț de pământ românesc" (p. 69).

Palpitante sunt paginile în care gândul poetului dela Turda zăbovește îndurerat, dar optimist asupra cumplitelor evenimente din anul 1940. Cu intenția de a face „Istoria inimii Ardealului” evocă cu o durere reținută involburarea furtună a refugului, pe care orașul dela granița de nord de astăzi l-a simțit în toate amărăciunile lui. Reflexiile asupra enormei vitalități a neamului românesc, care a avut tăria spirituală de a neutraliza toate loviturile costise, primite dintr-o parte sau alta, preamărirea nobilelor virtuți ale poporului nostru, cu un atât de bogat substrat sufletească și admirabila regăsire a Românilor, ne face să ne preumblăm cu gândul prin lumea amintirilor, atât de pronunțat grefate în inimile noastre și să nădăjduim fierbinte împlinirea cea de obște a unității noastre naționale. Iată propriile sale cuvinte: „Așezați, cum ne-a găsit, la Răscrucea Vânturilor și în Calea Răutăților, anul 1940 a fost crud cu destinul românesc. Sub privirile înmărmurite ale unui neam care abia s'a regăsit după veacuri de robie, de umiliri și degradări, acest an ne-a adus ciuntirea patriei, cu nimeni învrăjbită, pe nimeni amenințând, sau nedreptățind și ne-a crucificat. Pe șuerele Crivățului pătrund până la noi suspinele nenorociților frați ingenușiați, cărora, abia ajunși să se bucure de raza dulce a libertății, de grabă din nou li s'a în-

tunecat steaua norocului... Dar oricât de încrunțată a trecut, pentru moment, fatalitatea peste realitatea materială a Românilor, vieța spirituală le-a rămas intactă. Nori negri-grei au putut diforma episodic universul spiritualității românești, nimic însă și niciodată nu-l va putea suprima. Unitatea națională tulburată, ultragiată o clipă în echilibrul căutat cu sete și dăruit de legi implacabile, nimic nu se clatină în certitudinea, că va reveni ca un uragan, reabilitată și statornică pentru totdeauna!..." (p. 101).

În partea finală a cărții, în capitoul al treilea intitulat „Florile soarelui”, regăsim, în cele câteva bucăți literare, care se aseamănă mai degrabă cu niște poeme în proză, compuse la o temperatură lirică ridicată, pe finul poet din „Fum de jertfă”, „Chiot Câmpenesesc” și „Lilioară”.

Scrisă într'un stil vioiu și colorat, „Tolba cu notițe” este o carte care pe lângă varietatea subiectelor și a problemelor puse, mai mult sau mai puțin desbătute, oferă cititorului și o plăcută lectură.

Romulus Todoran

O NOUĂ HARTĂ ETNOGRAFICĂ A ROMÂNIEI

Noua hartă etnică a României, întocmită de d-l Prof. Vintilă Mihăilescu, după recensământul românesc din 1930, este intitulată, și pe drept cuvânt, „O hartă istorică”.

Într'adevăr, construită după recensământul din 1930, însă lucrată numai în 1941, — deci la un interval de 11 ani dela operația recensământului, — după atâtea evenimente politice și sociale, „imaginea etnografică a populației României după aceste date, trebuie considerată ca o imagine istorică”.

Mulți dintre noi am luat parte efectivă la aceste schimbări, am trăit refugiu. Însă calificativul de hartă istorică, după cum subliniază autorul, se potrivește cu

mai multă dreptate și precizie, părții răsăritene a țării (schimbul de populație între Sudul și Nordul Dobrogei, plecarea Germanilor din Basarabia și Bucovina, deportările în masă executate de bolșevici în anul de groază al stăpânirii lor, efectele grave ale războiului asupra Rușilor și mai ales asupra Evreilor, etc.).

În Nr. 1 din acest an al *Transilvaniei* (p. 70), am prezentat — sumar — harta etnică a României transcarpatice (Transilvania), întocmită de d-l Prof. Vintilă Mihăilescu. Metoda folosită de d-sa pentru construirea acelei hărți a fost aplicată și hărții etnice a României întregite: „metoda punctelor proporționale colorate, aplicate în poligonul satelor, pe foile hărții 1 : 2000 și reducerea fotografică a întregului la scara 1 : 1.500.000 în vederea pregătirii hărții sintetice tipărite”.

De asemenea și calitățile semnalate pentru harta etnică a Transilvaniei se mențin și pentru harta de care ne ocupăm acum; ea a fost lucrată, după mărturisirea autorului, cu maximum de grijă și imparțialitate, fiind destinată nu propagandei ci „reflecției oamenilor de carte și adevăraților oameni politici”.

Această hartă etnografică a României este prima hartă de acest fel care se bazează pe un singur recensământ care a cuprins aproape întregul teritoriu locuit de Români, și lucrată după criterii strict științifice, fiind publicată ca anexă la excelentul studiu al d-lui Prof. Vintilă Mihăilescu *Blocul carpatic românesc*. (Cu prilejul unei hărți istorice: Harta etnică a României după recensământul românesc din 1930). București, M. Of. Imprimeria Națională, 1942, 22 p. (rezumat în limba franceză). Extras din *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, vol. LX, pe anul 1941.

Făcând o comparație cu hărțile etnografice mai vechi, mai bine cunoscute, — ca harta Prof. Emm. de Martonne, publicată în 1920, sau cea a Prof. Paul Langhans din 1914, — autorul constată că

„în general, întinderea și forma blocului carpatic românesc nu a suferit nicio schimbare radicală între 1910—1912 (datele recensămintelor pe care se întemează — în cea mai mare parte — hărțile citate mai sus), și 1930”.

Atât în 1910—1912 cât și în 1930, găsim în țara carpatică dintre Nistru, Tisa, Dunăre și Mare același bloc românesc care în 1930 număra circa 13 milioane suflete (72⁰/₀), iar după limba maternă 13,1 milioane (73⁰/₀), din totalul de 18 milioane al populației din acea vreme.

Socotind și pe Românii de peste hotarele de atunci, mai ales pe cei de peste Nistru, al căror număr este evaluat de diferiți cercetători între 300.000—1.200.000, ca și pe cei din dreapta Dunării, unde elementul românesc, între Timoc și Morava, până în valea Lomului, formează o masă compactă (70—90⁰/₀), evaluată dela 200.000—600.000 (pentru Serbia) și dela 17.000—80.000 până la 100.000 (pentru Bulgaria).

„Aria blocului românesc din țara carpatică, socotită din limita ei sudică — Valea Timocului mare — și până în Bug (ultima vale cu pietrișuri de origine carpatică), dar scăzând suprafețele mai întinse pierdute de neamul românesc, în cea mai mare parte a șesului Tisei, în Bugeac, în Nordul Moldovei și între Bug și Nistru, poate fi evaluată la peste 300.000 kmp. Pe această suprafață trăiau, la 1930, minimum 14 și maximum 15 milioane locuitori de origine etnică românească. *Astăzi — în 1942 — aceeași masă etnică trebuie evaluată la minimum de 16 și maximum 17 milioane*”.

Diut-o examinare cât de sumară a hărții etnografice a teritoriului românesc, se desprinde „prezența masivă a neamului românesc peste toate unitățile de relief complementare care alcătuiesc România între granițele ei geografice: Tisa, Nistru, Dunărea și Marea Neagră”.

Prezența elementului românesc până la Bug și Nipru, este explicată prin asemănarea condițiilor de trai și prin

istoria sbuciumată a „fruntariei” noastre etnice, în niciun caz prin vreo predispoziție spre aventurare în spațiu a neamului carpatic autohton.

Tot unei expansiuni străvechi se datorește și prezența neamului nostru în dreapta Dunării, fluviu care a atras pe autohtonii Carpaților, știut fiind că pentru istorici și geografi este cu neputință ca „un popor autohton, de vechimea celui românesc, să nu fie stăpân și pe munte și pe câmpia și pe valea Dunării”, aceasta fiind „una din axele de polarizare a neamului românesc”, — împreună cu Carpații și podișul transilvan — cea de a doua axă de polarizare a lui.

Nu poate nega nimeni importanța elementului transhumant ciobănesc în păstrarea unității naționale, colonizarea și desfundarea stepelor, însă nu se poate admite explicarea extinderii primitive a neamului românesc pe singura cale a transhumanții.

„Nu din cine știe ce veleități imperia-
liste, ci din respectul adevărului istoric și
geografic, trebuie să conchidem astfel că
actualul bloc românesc din Carpați, re-
giunea pericarpatică și valea Dunării nu
este rezultatul expansiunii târzii a unor
triburi valahe sosite pe furiș din Balcani,
— cum le place ca să afirme, fără probe
și fără să roșască, unor savanți, —
ci un rest, important ca număr și ca
întindere a spațiului vital, dintr'o arie
românească și preromânească autohtonă
extinsă din Panonia în Nipru și din Car-
pați pe piemontul Galician până în Pind
și la Marea Egee. Această uriașă pânză
de autohtoni carpato-balcanici a servit
și servește de substrat și de inițitoare
în civilizația locală elementelor infiltrate
ulterior din Răsăritul și dinspre Nordul
Europei: Slavi, Bulgări, Unguri (p. 10).

Destinul istoric a așezat poporul ro-
mânesc la o întreită răspântie, având
însă centrul în bastionul transilvan, care
a fost — și este — „sub presiunea ve-
cinilor și a evenimentelor”. Cunoaștem

presiunile exercitate în cursul timpului
dintre Apus: Ungurii, cu acțiunea lor
de desnaționalizare în masă, care au
reușit în ultimul veac, să se infiltreze
și să facă enclave maghiare, care, im-
preună cu insula săcuiaască, au fost eva-
luate, în 1930, la circa 1.500.000 față
de 3.200.000 români transilvăni.

Dinspre Sud și Răsărit am simțit și
simțim încă o presiune a elementului
slav (Sârbii în Banat, Bulgarii în Do-
brogea și Rușii în Basarabia și Tran-
silvania).

Față de toate aceste presiuni, poporul
carpatic românesc, autohton și unitar
prin originea și cultura lui caracteris-
tică, „a dovedit și dovedește că știe și
că poate să-și îndeplinească prin el in-
susi, nu numai funcțiunea economică și
culturală legată de pământul și de rasa
cărora le aparține ci și misiunea lui
continentală: apărarea de avant-gardă,
a întregii răspântii la care la așezat
destinul său istoric”.

Teodor Onișor

INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU LE- GĂTURILE CULTURALE CU STRĂI- NĂTATEA DIN ROMA

a publicat o foarte instructivă biblio-
grafie a publicațiilor în limba italiană
din ultimii douăzeci de ani, care privesc
relațiile culturale dintre Italia și străi-
nătate, manifestate prin traduceri din au-
torii străini, studii istorice, lingvistice,
etc., sub titlul „Letterature straniere”.¹⁾
Faptul că România ocupă un loc de
frunte în această bibliografie și anumite
concluzii care se impun după consultare,
ne face să insistăm puțin asupra ei în
acest loc.

În introducere, d-l Gino Lupi, emi-
nentul cunoscător al țării și culturii no-
astre, care a alcătuit bibliografia privi-
toare la România, trece într-o rapidă
revistă evoluția legăturilor culturale dintre
Italia și România, legături ce poartă

1) *Letterature straniere*, Roma, 1941, 455 p.

pentru secolul trecut pecetea personalității lui Vegezzi-Ruscalla și a lui Canini, și care după războiul mondial au fost întărite metodic prin rodnică activitate reciprocă îndrumată de Școala Română din Roma, Nicolae Iorga, Ramiro Ortiz, Claudiu Isopescu, Mario Ruffini, Gino Lupi și alții. Aceste indicații bibliografice — spune d-l Gino Lupi — ne dovedesc că activitatea desfășurată în câmpul culturii române în Italia" a atins înțaietatea în comparație cu alte țări, atât prin numărul cursurilor universitare, prin numărul tezelor de doctorat cu subiect român, cât și prin studii și lucrări de divulgare și traduceri".

Intr'adevăr munca desfășurată în acest domeniu a fost viguroasă și cu rod bogat, cu toate că mai este încă mult de muncit — și este de ajuns pentru orientare să amintim publicațiile cu caracter științific din colecția „Piccola biblioteca romana” și traduceri din operele unor scriitori ca Agârbiceanu, Brătescu-Voinești, Caragiale, Cartoian, Creangă, Eftimiu, Eminescu, Iorga, Lupaș, Negruzii, Cezar Petrescu, Rebreanu, Sadoveanu, Slavici, Duiliu Zamfirescu și alții, traduceri care au fost bine primite de publicul italian.

Din introducerea d-lui Lupi și din datele bibliografice publicate în această lucrare reiese limpede că legăturile culturale italo-române sunt ceva firesc, ceva care izvorăște din însăși latinitatea comună și că deși aceste legături nu s'au dezvoltat până acum într'un climat favorabil, totuși ele — prin forța lucrurilor — au progresat, căci pe deasupra piedecilor de altă natură, a biruit glasul rasei și al culturii noastre neolatine.

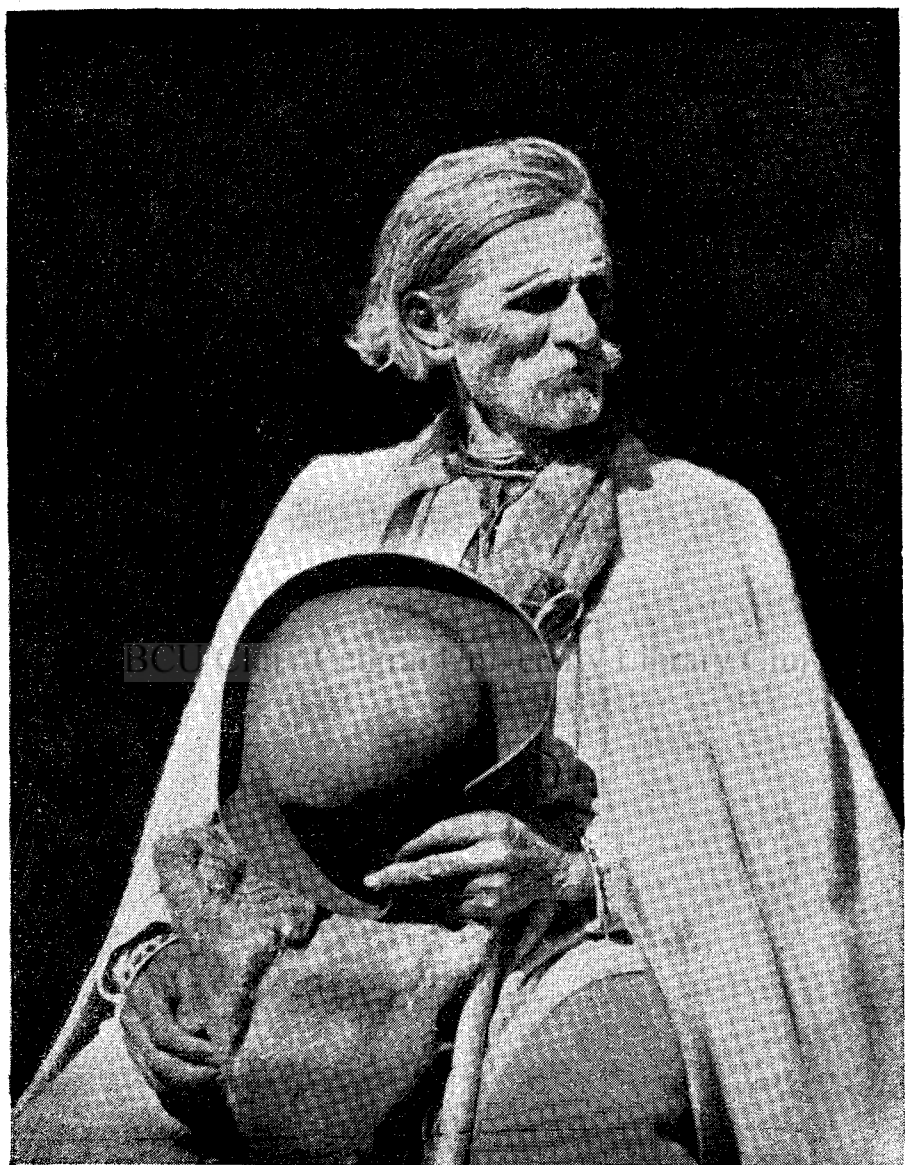
Aruncând o privire asupra capitolului închinat țărilor „ugro-finice”, nu observăm legături culturale prea dezvoltate, care să îndreptățească revendicarea unor apropieri și afinități spirituale deosebite din partea acestor țări cu Italia, ci dimpotrivă constatăm chiar din prefața d-lui Salvini că aceste relații culturale s'au dezvoltat foarte anevoios și că a trebuit multă trudă pentru ca ele să se poată organiza. Lucru firesc căci deosebirea de rasă nu a putut fi înlocuită prin o așa zisă latinătate de „cultură” și „caracter” a uneia dintre aceste țări.

D-l Lupi s'a străduit să fie complet și a indicat și operele apărute după 1940 — opere în care s'a arătat adevărul asupra evenimentelor din anul 1940 — dintre care s'a încercat să se elimine unele prin un procedeu nepotrivit și care nu a reușit.

Trebue să subliniem o scăpare destul de importantă și anume lipsa aproape generală a anului în care au apărut diferitele publicații, ceea ce nu se poate îngădui când este vorba de o bibliografie; sperăm însă că a doua ediție — despre care am auzit că ar fi în pregătire — să aducă înlăturarea acestei lipse și să completeze bibliografia cu operele de valoare apărute mai târziu, ca: Cianciolo, U. *Poesie scelte di Eminescu*; Ruffini, M. *La storia dei Romeni di Transilvania*; Lupaș, I. *La Transilvania nel quadro economico e nel ritmo storico romeno*, etc.

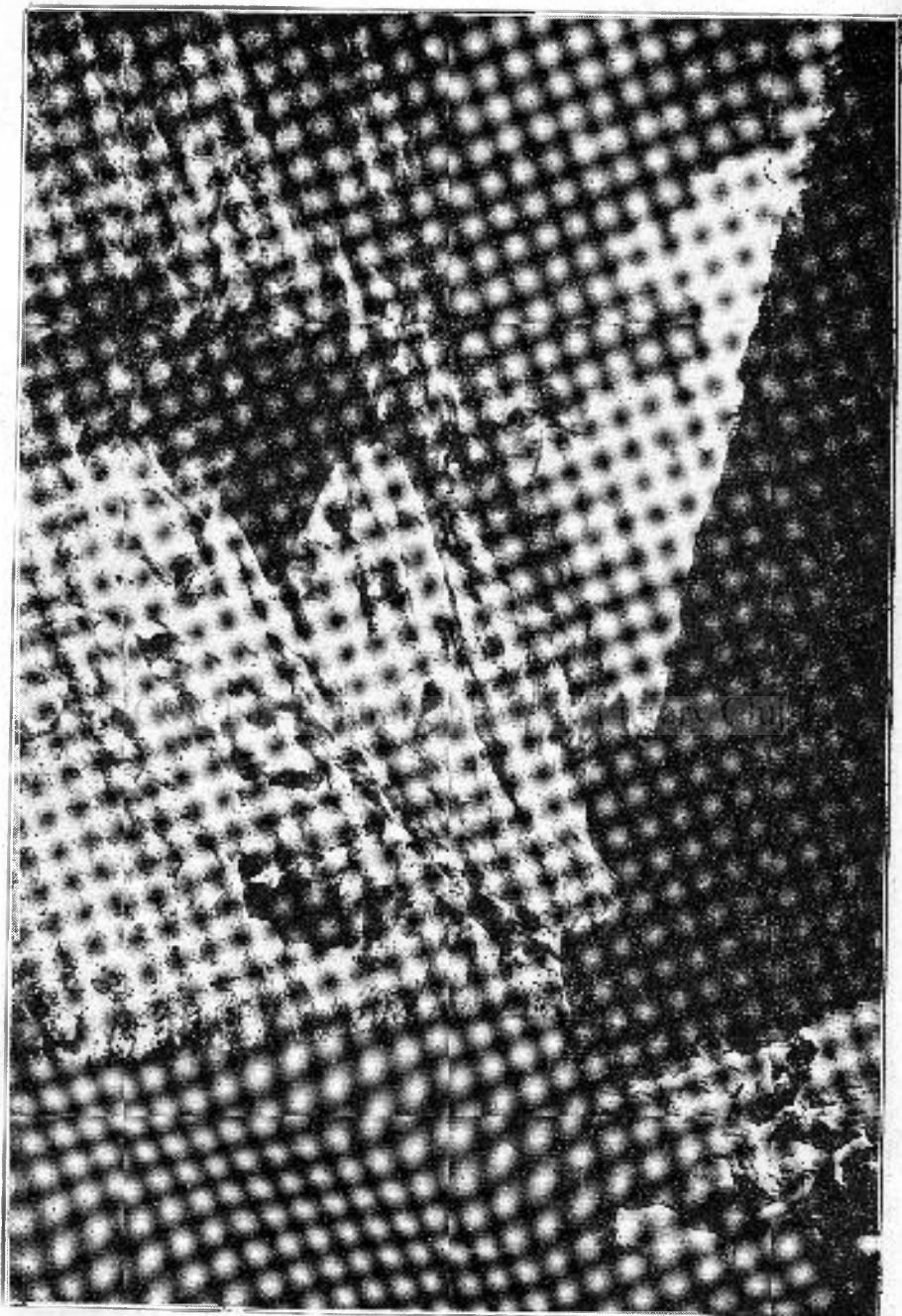
„Letteratura straniera” rămâne o bibliografie utilă și instructivă ea constituind în același timp un bilanț pe care pentru viitor îl dorim mult mai bogat.

Ioan Domșa

Moș din După Piatră
(Jud. Alba)

Foto B. Roman

Cheile Bicazului
Gâtul Iadului

Foto val. Rușcariu

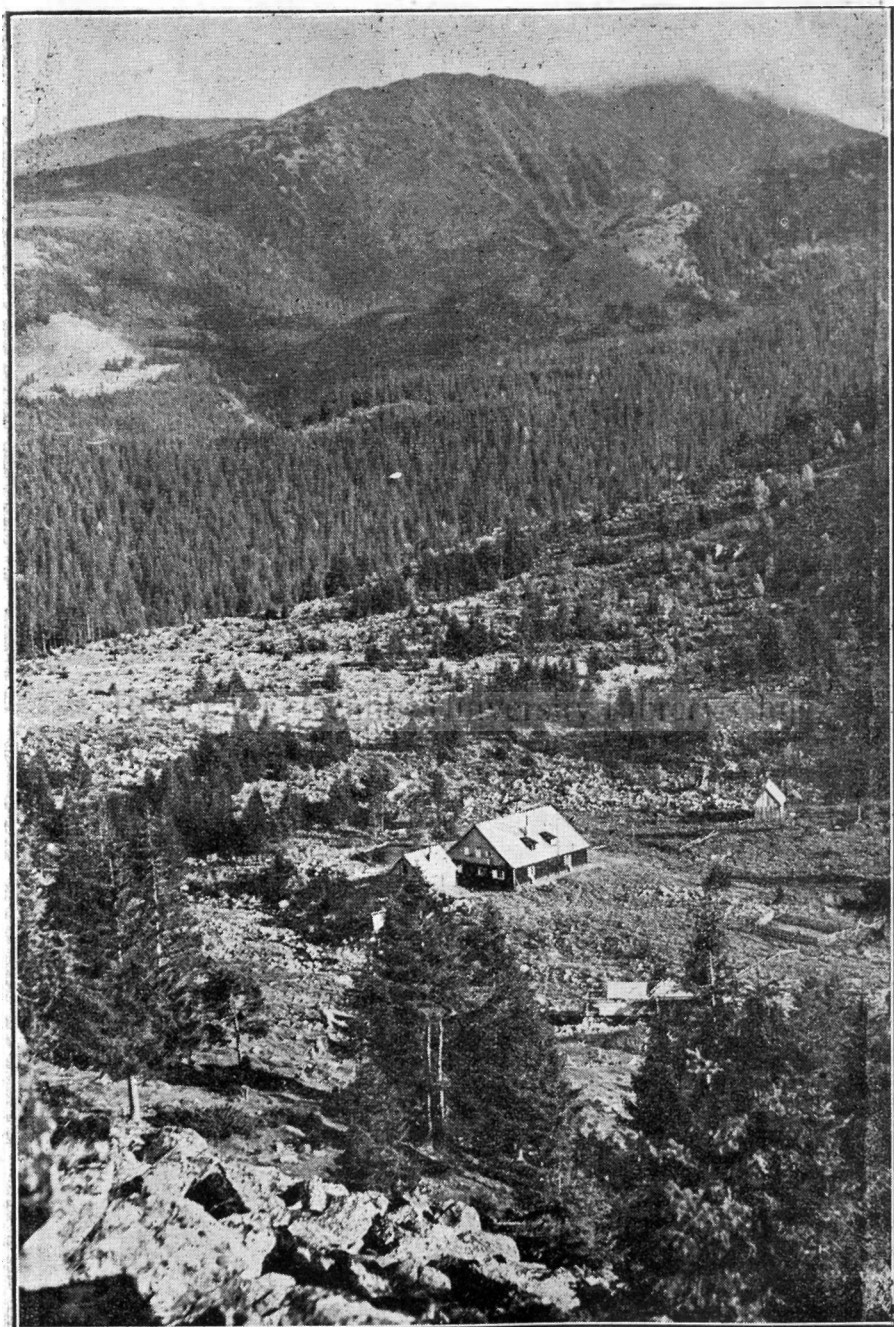

Foto J. Fischer

Casa T. C. R. „Pietrile” și Vrf. Galeșului

Foto Val, Pușcariu

**Toamnă târzie la
Muntele Băișoara**
(Munții Apuseni)

Desen de L. Bordeaux

**Țăran
maramureșean**